

המכון ללימודי השואה ע"ש ח. אייבשיץ

רחוב התיכון 39, נווה-שאנן, ת.ד. 9288, חיפה 31092

Gideonbe5@gmail.com

בס"ד, אלול תשס"ז, ספטמבר 2007

**ביטאון פורום שמירת
זיכרון השואה**
גיליון מספר 16

עורך: גדעון רפאל בן מיכאל

עמידה וגבורה יהודית בשואה

פרטיזנים יהודים

פרטיזנים יהודים חמושים בוילנה לאחר שחרורה מהכיבוש הנאצי [ארכיון לוחמי הגטאות]

תוכן העניינים

עמודים

5-3	• פתח דבר.....
6	• שיר הפרטיזנים.....
	חבירה לפרטיזנים
13-7	• סיפור-עדותו של אליעזר לידובסקי.....
19-13	• אנטישמיות בתנועת הפרטיזנית הסובייטית.....
	פרטיזנים יהודים בלחימה
22-19	• סיפור-עדותו של אליעזר לידובסקי.....
28-23	• פלוגת הפרטיזנים של ד"ר אטלס.....
38-29	• יחידת הפרטיזנים של האחים ביילסקי.....
44-39	• סיפור של הרשל'ה – ילד פרטיזן.....
47-45	• "הקולכוז" של לייזר לידובסקי.....
	מחנות המשפחה ביערות הפרטיזנים
52-49	• עדותו של שלום חולבסקי במשפט אייכמן.....
56-53	• סיפור-עדותו של גרנליק שלום על המשפחות היהודיות.....
	אורח חיים יהודים ביער
57	• זיז'יק מרדכי מספר על חזנות ביער.....
60-58	• "סדר" ליל פסח שהתאחר. סיפור-עדותו של גרנשטיין יחיאל.....
61-60	• מאבק על זהותו היהודית של הפרטיזן אנדלין נחמיה.....
62-61	• שיר שהוקדש לליגיונרים יהודים ביער.....
67-63	• הצטיינותם של פרטיזנים יהודים.....
71-67	• מדוע לא התקוממו היהודים בגטאות?.....
71	• כיסופיו של פרטיזן לארץ מולדתו-ארץ ישראל.....
73-72	• ביבליוגרפיה.....
73	• מראי מקומות.....

פתח דבר

אחרי פורסם מאירת זיכרון השואה, הפלס והמרכה!

הפעם, אנו עוסקים בנושא עמידה וגבורה יהודית בשואה ומאירים זרקור לפעולותיהם, מעשי גבורתם וקשייהם הרבים של פרטיזנים היהודים. התמקדתי במעשי הפרטיזנים שפעלו במזרח אירופה – רוסיה, אוקראינה, ביילורוסיה ופולין. עשרות פרטיזנים מאזור גיאוגרפי זה העלו את סיפור – עדותם על הכתב. רק מן המעט הבאתי. מבחר העדויות משקפים את קורות הפרטיזנים היהודים בתקופת השואה.

פרטיזנים פעלו גם ביוגוסלביה, איטליה, צרפת, יוון ועוד. אני תקווה שנעסוק בארצות הללו באחד הביטאונים הבאים.

מקורו של המונח פרטיזן בא מהשפה הצרפתית, שפירושו, חבר לפלוגת לוחמים מבני המקום שהתלקטו בקבוצות קטנות ועצמאיות למלחמה בעורפו של האויב. השימוש במונח התייחס ללוחמים שיצאו להילחם בצבא הכובש הנאצי מתוך נאמנות למולדתם ולמשרם. הפרטיזנים השתייכו לארגוני מחתרת אנטי-נאצים, שהוקמו החל מאמצע 1942. הם פעלו ביחידות קטנות שהסתתרו ביערות ויצאו לפגוע בנקודות תורפה של הגרמנים באזורים הכפריים. כמה מהיחידות היו אנטישמיות וסירבו לקבל יהודים אל שירותיהן ולעיתים אף פגעו ביהודים והסגירו אותם לידי הנאצים. מסיבה זו חברו היהודים לקבוצות משלהם והקימו יחידות פרטיזניות יהודיות. כ-20 אלף יהודים לחמו כפרטיזנים לצד הרוסים ובפולין פעלו 30 קבוצות של פרטיזנים יהודים.

דרכי פעולתם של הפרטיזנים כללו פגיעה באמצעי התקשורת של הגרמנים, כמו פגיעה בעמודי הטלגרף וניתוק חוטי טלגרף, חבלה באספקת חשמל ומים, פיצוץ גשרים ומסילות ברזל, פגיעה ברכבות שהובילו חיילים גרמנים במטרה לשבש את תנועתם, והתנפלות על גרמנים מן המארב.

היחידות היהודיות עסקו, לצד הלחימה בגרמנים, באיתור יהודים בודדים שנמלטו אל היערות והצלתם, ובמעשי נקמה נגד משתפי פעולה בקרב האוכלוסייה המקומית. בסתיו 1942 הוקם במוסקבה פיקוד ראשי לפרטיזנים. שירותיהם הורחבו ופעולותיהם התעצמו. לקראת סוף המלחמה הצטרפו הפרטיזנים אל הצבאות שהחלו להתגבר על הגרמנים, בעקב אל הצבא האדום הרוסי.

לפרטיזנים היהודים היו קשיים ולבטים רבים:

■ **אחריות למשפחה:** הבריחה מהגטאות אל היערות לא יכלה לשמש פתרון לכל יושבי הגטו אלא ללוחמים הצעירים בלבד שחששו להפקיר את משפחותיהם מאחור. פתרון לבעיה נמצא בבריחה כוללת של יהודי הגטו כולם, כמו בגטו טוצ'ין או במחנה סוביבור.

בפולין, היערות היו רחוקים מהגטאות, והבריחה אליהם הייתה לעיתים בלתי אפשרית, לעומת מזרח פולין ושטחי רוסיה הכבושים, שבהם היערות היו סמוכים לגטאות והבריחה אליהם הייתה נוחה יחסית. על אף הבריחה ההמונית שרדו מעטים בלבד מהבורחים. בגטו מינסק שברוסיה הלבנה אורגנה בריחת המשפחות ליערות באופן מסודר והדרגתי. בגטו ביאליסטוק התפלגו היהודים בדעותיהם לגבי הדרך העדיפה למרידה. כמה מהם הצטרפו לפרטיזנים, ואחרים התארגנו למרד התוך הגטו.

■ **אחריות קולקטיבית:** כאשר נתפסו פרטיזנים יהודים, נהגו הגרמנים להעניש את יהודי הגטאות, במטרה להרתיעם ממעשי התנגדות דומים. יהודים רבים עיכבו את בריחתם ליערות בראשית המלחמה, אך לקראת סופה איבד השיקול ממשמעותו בגלל ההשמדה ההמונית של היהודים.

■ **אוכלוסייה עוינת:** כמה מהמחתרות היו אנטישמיות וחבריהן רדפו את היהודים ואף הסגירו אותם לידי הנאצים. מאבקם של הפרטיזנים היהודים התבסס על עקרונות שהיו שונים מאלו של המחתרות הפולניות. הפתרון לעוינותם של המקומיים נמצא עם הקמת הפיקוד הפרטיזני במוסקבה, שדאג להסדרת פעולותיהן של היחידות השונות, ואסר על אפליית היהודים.

התנועה הפרטיזנית היהודית התארגנה בעיקרה ביוזמת המחתרת היהודית בגטאות ואליה הצטרפו גם יהודים בלתי תלויים שברחו מהגטאות אל היערות.

שאלת השאלות הייתה אם ומתי לצאת מהגטו – כוונות הנאצים לא היו חד משמעית ברורות ובין אנשי הגטו רווחה האשליה כי התפנית במלחמה קרבה, אחרים חשבו כי "עבודה תציל ממוות".

הלוחמה הפרטיזנית התאימה למעשה רק לצעירים רווקים וחזקים שיכלו להגיע ליערות ולשרוד שם. הניתוק מהמשפחה העמיד את הפרטיזן בפני **דילמה אישית מוסרית :** מה יהיה גורל בני המשפחה, מי ידאג להם, מתי ישוב ויראה את בני משפחתו.

לדברים הללו, יש להוסיף את הקשיים הכרוכים בהצטרפות אל הפרטיזנים:

כל תנועות המחתרת נהנו מתנאים טופוגרפיים נוחים לפעולה ולניידות, מקומות מסתור נוחים ביערות ובהרים, תנאים שהם בדרך כלל מכשול עבור צבאות-כיבוש גדולים ומסורבלים ומקשים עליהם את התנועה וההתארגנות. הפרטיזנים היהודים לא נהנו מהתנאים האלו בגלל הסיבות הבאות :

■ **אוכלוסייה עירונית:** רוב האוכלוסייה היהודית הייתה עירונית באופייה (חוץ מיהודי אזור לובלין, ליטא, ועוד מספר אזורים), ולכן התקשתה להסתגל לחיים ביערות ובביצות, שהיו אזורי הפעולה הטבעיים של הפרטיזנים.

■ **אוכלוסייה מקומית עוינת:** האוכלוסייה המקומית האנטישמית שנאה את יחידות הפרטיזנים היהודיים, סירבה להושיט להם עזרה ולא פעם הסגירו האיכרים את הלוחמים הפרטיזנים היהודים לנאצים.

■ **הדילמה שעמדה בפני צעירים יהודיים:** האם לעזוב את הגטו, ובכך לגרום לבני משפחותיהם להיענש, או אפילו להענשה קולקטיבית של כל תושבי הגטו (ראה סעיף קודם: מרד גטו ורשה).

■ **בדידות וניתוק:** היהודים שנמלטו ליערות התקשו להתחבר לקבוצות פרטיזנים מאורגנות (בגלל אנטישמיות), אלא להצטרף רק לקבוצות זעירות שכללו גם שודדים ורוצחי יהודים.

■ **תנאי קבלה קשים:** תנועות הפרטיזנים לא קבלו לשורותיהם צעירים שלא היו מצוידים בכלי נשק, ורוב הצעירים שברחו מהגטו התקשו להשיג נשק ולכן נדחו על ידי הפרטיזנים.

■ **החינוך היהודי שמקדש את חיי המשפחה** ורואה בה את טעם החיים, מנע מרבים לעזוב את המשפחות ולהילחם ביערות.

חרף הקשיים פעלו פרטיזנים יהודים בכל ארצות אירופה הכבושות ובעיקר במזרח אירופה- בשטחי הגנרל גוברנמן, ברוסיה, באוקראינה ובארצות הבלטיות. יהודים לחמו במסגרת תנועות הפרטיזנים הכללית או במסגרות יהודיות נפרדות. הם ניתקו קווי טלגרף וטלפון, פוצצו מסילות ברזל גשרים ובתים, פגעו בעורף הגרמני ובשיירות אספקה. חשיבות המאבק הפרטיזני היה בכך שיהודים פרטיזנים היו בכל מקום ונתנו סיוע ליהודים פליטים.

בביטאון זה, אני מביא עדויות על יחידות פרטיזנים יהודים שפעלו בגבורה, מחנות המשפחה ביערות, תופעות אנטישמיות בתנועת הפרטיזנים ופעילותם של פרטיזנים יהודים יחידים, שפעלו במסגרת הכוללת של תנועת הפרטיזנים. בסיפורי-העדויות לא שיניתי את התחביר והניסוח של הכותבים וזאת כדי לשמור על האוטנטיות של העדויות. ניתן לקרוא את הביטאון קמעה...קמעה וניתן לבחור את הנושאים הנראים לכם כפי שמפורט בתוכן העניינים.

גדעון רפאל בן מיכאל עורך הביטאון

פרטיזנים יהודים - 1943. צייר: א. בוגן [1]

שיר הפרטיזנים היהודים

מילים: גליק הירש. עברית: שלונסקי אברהם

אל-נא תאמר: הנה דרכי האחרונה,
את אור היום הסתירו שמי העננה!
זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא
ומצעדנו עוד ירעים: אנחנו פה!

מארץ-התמר עד ירکت-כפורים
אנחנו פה - במכאובות וייסורים,
ובאשר טיפת דמנו שם ניגרה,
הלא ינוב עוד עוז-רוחנו בגבורה.

עמוד-השחר על יומנו אור יהל,
עם הצורר יחלוף תמולנו כמו צל,
אך אם, חלילה, יאחר לבוא האור -
כמו סיסמה יהא השיר מדור לדור.

בכתב הדם והעופרת הוא נכתב,
הוא לא שירת ציפור הדרור והמרחב,
כי בין קירות נופלים שרוהו כל העם,
יחדיו שרוהו ונאגאנים בידם.

על כן אל-נא תאמר: "הנה דרכי האחרונה,
את אור היום הסתירו שמי העננה!"
זה יום נכספנו לו עוד יעל ויבוא
ומצעדנו עוד ירעים: אנחנו פה!

מחבר שיר הפרטיזנים, גליק הירש נולד בוילנה-ליטא [1922-1944]. היה משורר ופרטיזן. בהיותו נער, כתב שירים בעברית וביידיש. בתחילת 1943, לאחר שעבד בעבודות כפייה, הוחזר לגטו וילנה. שם הצטרף לארגון היהודי הלוחם פ.פ.א.ו. [= פּעראייניגטע פארטיזאנען אורגאניזאציע]. ב-1 בספטמבר ברח מן המחנה, ועמו שמונה מחבריו מאותו ארגון, אך כולם נרצחו ע"י הגרמנים. את "שיר הפרטיזנים" כתב בשנת 1943 בגטו וילנה. הוא חיבר את השיר על-פי מנגינה של המשורר הרוסי א. סורקוב. שיר הפרטיזנים נקלט ע"י הפרטיזנים ובמהרה הפך השיר להמנון הפרטיזנים.

חבירה לפרטיזנים ביער

עדות

עדות-סיפורו של אליעזר לידובסקי

אליעזר לידובסקי מספר שבעירו לא פרץ מרד כנגד הנאצים, למרות שנעשו הכנות להתקוממות מאורגנת גדולה. אליעזר המכונה לייזר ע"י חבריו היה מאד פעיל בתכנון ההתקוממות שנכשלה. לייזר עבר תלאות וייסורים קשים. הוא היה עד ראייה לרצח אשתו וילדיו. הייתה לו אפשרות להיהרג יחד עם, אך להצילם לא היה יכול. הוא נדר נדר בגיא ההריגה, שאם יקרה נס והוא יישרד, הוא יקדיש את כל חייו לשני דברים: נקמה בנאצים והצלת יהודים. בפעולותיו בקרבות הפרטיזנים וארגון מפעל "הבריחה" לאחר סיום המלחמה, קליטת עלייה במדינת ישראל והיכולת להקים משפחתו ראה בזה אקט של נקמה בנאצים ובבעלי-בריתם.

החלטתו הגורלית של אליעזר לידובסקי להצטרף לפרטיזנים

ראוי לציין שלאחר ה"אקציה" השנייה חדרה כבר ללב כל היהודים שנשארו בחיים, ההכרה כי הגטו כולו נדון לכלייה, ואין זה אלא עניין של כמה שבועות, ולכל היותר – חודשים. בני משפחתי, אשתי וילדי, היו עוד בחיים כאשר הגעתי להחלטה הגורלית והאכזרית כי אין לי ברירה אלא לעזבם. לא יכולתי לשבת בחיבוק-ידיים באווירה האיומה של הגטו המתקרב לקצו המר ולחכות לכדור שיישלח גם בי. **הייתה לי משאלה אחת ויחידה לנקום ברוצחים הנקלים ולצאת מד' אמות הגטו. חשבתי גם, כי אולי אפשר יהיה לעשות משהו למען האומללים שנשארו בגטו משם, מהיערות, ממחנות הפרטיזנים.** תוכניות ורעיונות שונים התרוצצו במוחי. התייסרתי יום-יום ושעה-שעה בחיפושי מוצא כלשהו מהגיהנום האכזרי, אך לבי לא נתנני לעזוב את אשתי ושני הילדים שלנו, אליהם הייתי קשור בעבותות-אהבה.

אשתי חשה בהתלבטויותי וייסורי. לא פעם שוחחנו שיחה גלוית-לב, לא פעם ניתחנו את המצב מכל הבחינות ולא פעם אמרה לי: "אני יודעת ומרגישה שאינך יכול להמשיך כך, ורק בגללי ובגלל הילדים אינך עושה את אשר לך מכתוב לך. אינך מצטרף אל הלוחמים ביערות. **עצתי לך: קום ועשה, אל תתחשב רק איתנו, מה שיהיה עם כל היהודים שנשארו – יהיה גם איתנו. אתה שואף לנקמה – לך ונקום!**"

שנים רבות הכרתי את אשתי. עוד לפני שנישאה לי, הייתה פעילה במפלגה, באיגוד עובדי המחט אליו השתייכה, שימשה במסירותה ונאמנותה מופת לרבים. ידעתי שדבריה כנים, לא נאמרו מן השפה ולחוץ. אישה אמיצה הייתה. אילו חשבה אחרת – לא הייתה מהססת ואומרת, כי עליי להישאר איתה ועם הילדים. היא הבינה לנפשי. היא ראתה שאני עוצם עין בלילות, מתייסר על שאני נאלץ לשרת את הגרמנים השנואים עלי כבעל מקצוע מיומן. היא רצתה להקל עלי, אך לי היה קשה להגיע לכלל החלטה. לעיתים תכופות הייתי יורד בלילות ממיטתי, נעמד ליד מיטת הילדים שלי, מלטף אותם, מסתכל בארשת החן והתמימות אשר

בפניהם היפות, ומהרהר: איך אוכל לעזוב אותם? איך אוכל להשאירם בלי אבא? מה חטאם? אם נגזר עלינו למות – נמות יחד.

דחיתי את ההחלטה מיום ליום, עד שהגיעו מים עד נפש. מה שהטפתי לאחרים – הייתי מוכרח לקיים בעצמי. כך הייתי רגיל תמיד, כך התחנכתי וחינכתי אחרים. תשוקה אחת הייתה לי, והיא חלחלה בכל רמ"ח ושס"ה שלי – נקמה! שעת האפס הגיעה, קבוצה של 17 איש מעובדי סדנאות הנגרות, יצאה ליערות. אני יצאתי עם קבוצה אחרת של 24 חברים ובעקבותינו ברחו ליערות קבוצות קטנות וגדולות אחרות.

פולני אחד, שבנו עבד על הרכבת הצרה שנעה בקו ברנוביץ'-קרבושין, והוכיח כי הוא ראוי לאמון שלנו, עזר לנו בביצוע הבריחה. נהירות היו לו כל הדרכים בסביבה והסתייענו בעצתו. בסביבות קריבושין נמצאו כבר פלוגות פרטיזנים. היה זה בשבת בארבע אחר הצהריים, כאשר הקבוצה שלנו שהייתה מורכבת ברובה מבעלי מקצוע ובעלי רישיונות תנועה, עמדה לעזוב את מקומות העבודה ולברוח היערה. בחורשת גרבובץ, במרחק קילומטר אחד מבסיס חיל-האוויר, היה טמון הנשק שלנו, ושם היה על אנשי הקבוצה להיפגש בערב ולצאת לדרך.

היציאה שלנו לא הייתה כבר בבחינת סוד, ולפיכך הצטרפו אלינו ברגע האחרון גם שלושה אחים שלא השתייכו לארגון שלנו. כולנו היינו במתח רב ואי אפשר היה שלא להבחין, כי אחדים היו שרויים בפחד ובחרדה. **הרגשתי צורך לפנות אל כל חברי הקבוצה ולצטט באוזניהם פסוק מהמקרא: "מי האיש הירא ורך-הלבב – ילך וישוב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו". רק אחד מהקבוצה חזר לגטו, אם בהשפעת דבריי או מסיבה אחרת, והוא נספה שם.**

נודע לי, כי צעיר בן 18 שמוצאו מלודז' ושימש כשרת אצל מנהל בסיס-האווירייה הגרמני, הלשין עלינו וסיפר למעבידו, כי אנו מתחבאים עם נשק בחורשה הקרובה. לשמע הדברים ירה הגרמני במלשין היהודי ורק לאחר כמה ימים הזמין אליו מפקח על עבודה, יהודי בשם כהן, סיפר לו על ההלשנה והביע תמיהתו על שפלותו של אותו בחור צעיר שמוכן לבגוד באחיו היהודים. הוא גם העיר דרך-אגב שהודעה טלפונית אחת שלו הייתה יכולה לגרום לכך שכל הקבוצה שלנו תושמד, אך הוא נמנע מכך, כי היה מלא התפעלות מעצם העובדה שיהודים מסוגלים לעמוד על נפשם עם נשק ביד, והחליט לתת לנו הזדמנות להוכיח את הכושר הקרבי שלנו. עם בריחתנו באותו לילה ליערות, נסתיים למעשה השלב האחרון בפעילותו של ארגון הלוחמים היהודים בגטו ברנוביץ'.

הפגישה הראשונה עם הפרטיזנים

כנסנו לתוך עלטת הלילה תוך כדי גישושי-דרך באפילה. דומיית-מוות הייתה מסביב ורק לחשושים קלים נשמעו לעיתים בין החברים שתוך כדי הילוך היו שקועים במחשבות. כל אחד עשה את חשבון עולמו, התייחד עם יקיריו שנהרגו או שנשארו עדיין בחיים ללא תוחלת. ארבעה חברים שלנו שניסו לפלס להם נתיב משלהם באפילה – תעו, התקרבו למשמר נודד של נאצים שפתח עליהם באש. הם ניצלו בנס והגיעו אחר כך אלינו. המטרה שלנו הייתה להגיע לקריבושין, אך רק בלילות התקדמנו ואילו לאור היום היינו במחבוא כלשהו ונחנו.

ביום השלישי, הגענו לחורשה בסמוך לכפר זאלוזה. לפנות בוקר פגשנו איכר, שכפי שהתברר אחר כך מילא תפקיד של מקשר עם הפרטיזנים הרוסיים. כשהתחלנו לחקור אותו כשנשק דרוך בידינו, הגיב בחיוך ואמר: נתקלתם במקרה באחד משלכם. הוא גם מסר לנו דרישת-שלום מקבוצת החברים הראשונה שלנו שיצאה ליערות שבוע לפנינו. גילה לנו היכן הבסיס שלהם ואף הראה לנו מקום מתאים לעבור את נהר שצ'רה שמימיו רדודים. באותו

לילה הצלחנו להצטייד במזונות באחד הכפרים, שקיים בנו מנהג הכנסת-אורחים רק תודות לנשק שהיה בידינו. שעה לאחר מכן חצינו את נהר שצ'רה והגענו לתחומי הטריטוריה של הפרטיזנים.

נשמנו לרווחה. השתרענו על הארץ כדי להינפש קצת. הפגישה המקרית עם הפרטיזן קולה בקריבושין עודדה ושימחה את הקבוצה שלנו ואני הרגשתי צורך להזכיר לחברים את החשבון המיוחד, היהודי, שיש לנו עם הצורר הגדול ושעלינו לזכור אותו גם בימי היותנו ביערות עם הפרטיזנים.

בהתאם להוראות שקיבלנו, הלכנו אחר כך למקום שבו נמצאה קבוצת החברים שהקדימה יציאתה ליערות. הפגישה בין שתי הקבוצות הייתה נרגשת מאוד. עתה, עם צירוף הקבוצות היו כבר בשורותינו 45 איש. נאמר לנו, כי במרחק שלושה וחצי קילומטר ממקום חנייתנו הזמנית, יש בסיס של פרטיזנים רוסיים בראשותם של הקפטן צ'רני ופוליטרוק איבן איבנוביץ'. ממומה קופלביץ', שהיה בין חברי הקבוצה הראשונה, נודע לי שהקפטן צ'רני מינה את **הצעיר משה זלמנוביץ', שהיה אז בן 17, כמפקד הפלוגה היהודית שהוקמה**, ואף הזהיר כי כל מי שימרה את פקודותיו, צפוי לעונש מוות (כפי שכבר הזכרתי היה משה זלמנוביץ' אחד מהשלושה שברחו ליער על דעת עצמם, וראוי לציין כי משהגיע לפרטיזנים, לקח ממנו הקפטן צ'רני את הרובה הטוב שלו ונתן לו רובה צרפתי מיושן).

זלמנוביץ' זה, שעלה לגדולה בחסדי צ'רני, ראה את עצמו כמלך בגדוד, כשליט כל-יכול, ולא התחשב כלל בדעותיהם של החברים המבוגרים ממנו, מה שהרגיז מאוד את חברי הקבוצה ובעיקר את מומה, שמרוב ייאוש היה מתנדב לתפקידים מסוכנים ביותר. עד מהרה הוברר שהתזכורת שלי על החשבון היהודי שלנו הייתה במקומה ובזמנה. למחרת היום נתקבלה פקודה שכל היהודים משתי הקבוצות יתאספו יחד, שכן חברי מטה הפרטיזנים עומדים להיפגש איתנו. בשעה הייעודה הגיעו אנשי המטה: הקפטן צ'רני, הפוליטרוק איבנוביץ' וקולה מקריבושין. שלושתם היו מצויידים בנשק מודרני. היינו דרוכים מאוד לקראת הפגישה הזו.

הקפטן צ'רני השמיע באוזנינו דברים כדורבנות:

יהודים, באתם ליער כדי להציל את ראשיכם. את הכסף והזהב שהיה לכם מסרתם לגרמנים ואתם גם עבדתם למענם. בדרככם לכאן התקפתם את אחד הכפרים שלנו ושדדתם מתושביו תרנגולות, ביצים וחמאה (לאמיתו של דבר לקחנו בכפר הזה רק לחם ותפוחי אדמה, ורק בשביל אחד החברים החולים לקחנו גם חמאה). על חטאים אלה שלכם אני גוזר שכל עשירי מכם יירה.

דברים אלה וקבלת-פנים זו שזכינו לה בפגישתנו הראשונה עם הפרטיזנים הרוסיים, פגעו בנו כרעם ביום בהיר. כולנו זועזענו. שוב ראינו את המוות לפנינו, והפעם דווקא מידי אלה שלקראתם נשאנו נפשנו, שאיתם רצינו לשתף פעולה במלחמה נגד הנאצים. לאושרנו לא הוצא פסק הדין לפועל. מטה הפרטיזנים הרוסיים קיים התייעצות ולאחריה הודיעו לנו, כי הפעם סולחים לנו, מעניקים לנו חנינה.

הפרטיזנים הרוסיים

מאז ומתמיד הייתה רוסיה ערישתם של פרטיזנים למיניהם. שטחיה רחבי-הידיים, יערותיה, הביצות הבלתי חדירות והערבות הגדולות היוו מקום-מקלט אידיאלי לכל מי שהיה מסוכסך עם השלטון והחוק. בימים כתיקונם היה בעצם המושג יער כדי להטיל אימה, שכן הוא סימל את החיה שבאדם, אך בימי סער ומלחמה, סימל היער את מקום דגירתן ולידתן של תנועות מחתרת ופעילות פרטיזנית.

בשנת 1941, כאשר הנאצים התקיפו את ברית המועצות והנחילו לצבא האדום את תבוסותיו הראשונות, ראו בכך חלקים ניכרים מהאוכלוסייה, ובעיקר בני המיעוטים הלאומיים, את התחלת הקץ של המשטר הקומוניסטי. ברם, לאחר התאוששות הצבא האדום ולאחר שהכל נוכחו לדעת, כי גם מכונת המלחמה הגרמנית המשומנת היטב, אינה מצליחה להכניע את ברית המועצות וצבאה, התחילה התפכחות מסויימת גם בקרב בני המיעוטים, אשר גברה מאוד נוכח התנהגותם הברוטאלית של הנאצים בשטחים שנכבשו ובשבויים שנפלו לידיהם. אז גם התחילה הבריה ליערות והוקמו קבוצות הפרטיזנים הראשונות.

ניתן לומר, כי החומר האנושי בקבוצות אלו היה די מפוקפק, שכן כלל גם הרפתקנים למיניהם, אנשי-הפקר וטיפוסים פליליים. שהיהודים שהצטרפו לקבוצות אלו לא לקקו דבש, ורק אלה שיכלו להסתגל על-נקלה לאורח חייהם ומושגיהם של הפרטיזנים האלה נקלטו בשורותיהם והוכרו כפרטיזנים לכל דבר. היהודים שלא עמדו במבחן זה - והקבוצות שלנו נימנו עם אלה – סבלו מאוד ונאלצו לשלם מחיר יקר וקרבות נפש.

זאת ועוד אחרת, מלכתחילה התנהלה פעילותן של קבוצות הפרטיזנים ללא יד מכוונת ומרכזת, כשכל קבוצה פועלת על דעת עצמה ונהגת לפי שרירות לבה, ומכאן האנדרלמוסיה והכאוס ששררו בקבוצות. רק בשנת 1942 התחילו שלטונות ברית המועצות לגלות התעניינות יתירה בתנועת הפרטיזנים ולייחס לה ערך במלחמה נגד הנאצים. במקומות שונים הוצנחו אנשים שנועדו לפעולות ארגון והדרכה של הקבוצות השונות, והם סייעו להתהוותן של כוח צבאי רב-עוצמה, שפעל בעורף האויב. הצנחנים האלה היו ברובם לומים מאומנים שפעלו מתוך מניעים אידיאליסטיים והשתדלו לבער מתוך שורות הפרטיזנים את האלמנטים המפוקפקים שלא סרו למשמעתם.

אני רואה צורך להדגיש זאת כדי שהקורא יוכל להבין יותר טוב את התפתחות היחסים בינינו ובין הפרטיזנים במרוצת הימים. נקל לשער איך השפיעה על שתי קבוצות הפרטיזנים היהודים הראשונות "קבלת-פנים" זו שזכינו לה. התהלכנו מאוכזבים וחפויי-ראש, אך לא היה לנו עדיין כוח ועוז כדי להגן על זכויותינו, שכן מעטים היינו. במרוצת הזמן הגיעו ליער עוד יהודים פליטים, גברים ונשים, מברנוביץ' והסביבה, והוקמו גם קבוצות ילדים מבוגרים. את הגרעין של קבוצות הפרטיזנים היהודיות היוו אמנם אנשי הארגון הלוחם שבאו מהגטו, אך החומר האנושי בכללותו היה כבר שונה ומגוון.

עד "האקציה" של ה-17 בדצמבר 1942 היו במקום הריכוז של הפרטיזנים אנשי ברנוביץ' והסביבה, סמוך לכפר סוונטצה בביצות פולסיה, בערך מאה ושלושים יהודים ובכלל זה 30 אחוז נשים. רבים מהם היו קרובים וידידים של הפרטיזנים או יהודים שמצאו מקלט אצל נוצרים והועברו אחר כך על ידיהם ליער, בין אם בעד בצע-כסף ובין אם מטעמים הומניטאריים. כך נוצרו במשך הזמן שני חלקים. האחד כלל לוחמים ושוחרי-נקם, והשני – פליטים שחיפשו ביער מקום-מקלט לעצמם. ותו לא. אמנם חלוקה מעין זו הייתה קיימת גם אצל הפרטיזנים הרוסיים, אך אחוז הלוחמים בשורותיהם היה גדול יותר.

שהותם של בני משפחותיהם של הפרטיזנים בעיר השפיעה במידה מסויימת על המנטליות של הלוחם המאורגן, ולפיכך קמו אחר כך, כמעט ליד כל בסיס של לוחמים, מחנות אזרחיים נפרדים. מרבית החברים שלנו, שבני משפחותיהם נמצאו בקירבתם, הייתה להם הרגשת אחריות יתירה ופעילותם הצטיינה ברצינות יתרה. לעומת אלה היו גם פחדנים, שחיפשו כל הזמן דרכים ואמצעים כדי להיות עם בני משפחתם במחנה האזרחי. אלה השליכו יתבם על מפקדים רוסיים מסויימים, שאף הם השתדלו להתרחק מקרבות ומסיכון. אחד מאלה היה אותו פוגצ'וב, כפי שכינינו אותו, אשר עליו עוד יסופר להלן ואשר עמד בראשנו.

ההבדל המכריע בין חיינו ביער לעומת החיים בגטו, התבטא בכך שהיוזמה והתכנון ביער היו בידיים לא-יהודיות. על רקע זה התנהל מאבק חריף בין אלה שכל מטרתם הייתה ללחום ולנקום באויב ובין אלה שכל מאמצייהם היו מכוונים להתרחק מכל סכנה ודאגה בעיקר לקיום עצמם ומשפחותיהם. מאבק זה עובר כחוט השני בהתפתחות התנועה הפרטיזנית.

ראשית פעילותנו כפרטיזנים

חבלי ההתאקלמות שלנו ביערות לא היו קלים. התהלכנו בתוכם כבעולם התווה. שלא כמצופה, לא מצאנו אצל הרוסים יוזמה ותכנון למבצעים. הכל היה "מבולגן" ומקרי. לאור המציאות שנתקלנו בה, נשתנו גם המושגים שלנו על דרכי ואמצעי מלחמה. הפוליטרוק איבן איבנוביץ' התייחס בהסתייגות כלפי יהודים והיו לו דעות מוקדמות לגבי הכושר הקרבי שלהם. כמוהו היו גם האחרים. לכל היותר ראו בנו גורם מסייע במלחמה, אך בשום פנים לא יותר מזה. היחס השלילי הזה לגבי היהודים מצד הפרטיזנים הרוסיים הטביע עלינו את חותמו. היינו אנוסים להיאבק על זכויותינו, ועצם העובדה הזאת פיתחה אצל לא מעטים מאיתנו תסביך נחיתות.

מאידך, היו במחננו גם כאלה שראו דווקא "בגויים" את הסמל וההמחשה לפרטיזניות ומאבק. גישה זו הייתה גם להרבה נשים יהודיות שחיפשו משום כך קירבה לרוסים וחסות שלהם. **למרות זה אין ספק, כי דווקא הפרטיזן היהודי ניחן באינטליגנציה יתירה ואידיאליזם, היה חדור בהכרת ערך שליחותו, ולפיכך הייתה גם הפעילות שלו אחראית ומוצלחת יותר.**

ההוראות הראשונות שניתנו לנו על ידי איבן איבנוביץ' היו להכין אספקה לקראת החורף הממשמש ובא, משום שפעילותנו אז עלולה להיות משותקת מחמת השלגים. (גם בנידון זה טעה הפוליטרוק, שכן פעילותנו נמשכת גם בחורף).

לתכלית זו נצטוונו לגייס סוסים ועגלות ולהחרים מצרכים שונים אצל האיכרים בכפרים, שהיו מחוץ לתחום אזור הפרטיזנים הרוסי, סמוך לבסיסים של הנאצים. הגישה לכפרים האלה הייתה כמובן בחזקת סכנה, ואנחנו אמנם הקרבנו לא מעט קורבנות בניסיונותינו לפשוט על הכפרים האלה.

היינו נוהגים לצאת לעת ערב בקבוצות של 10-15 איש, בחסות החשיכה לכפרי הסביבה. האיכרים חויבו למסור לידינו את סוסיהם ועגלותיהם, ולאחר מכן היינו מקיפים את הכפר מכל עבריו ואף מסתייעים במכונות ירייה, ופושטים על הבתים בזוגות לשם החרמת מצרכים כגון: בשר, תפוחי-אדמה, דגן, חיטה וכיו"ב. האיכרים היו מחביאים היטב את המלאי שברשותם ויותר משעזרו לנו דברי-נועם – עזר "מקל חובלים" כדי שיוציאו את המלאי.

עם הנץ השחר היינו צריכים כבר להיות בבסיסים שלנו מעברו השני של נהר שצ'רה. כדי לטשטש או למנוע עקבות ביער, היינו לאחר ביצוע המשימה קושרים את המושכות לעגלות ו"קוראים דרור" לסוסים שהיו מגיעים אחר כך בעצמם לכפר שלהם ולאורוות שלהם. לאחר שהיינו עוזבים את הכפר, אשר עליו נערכה הפשיטה, היו האיכרים מזעיקים את הנאצים, שהיו מתחקים על עקבותינו כדי לאתר את הבסיסים שלנו. כמעט כל פשיטה לצורכי גיוס אספקה הייתה קשורה גם בפעילות קרבית ולא פעם היינו נתקלים במשמרות של הנאצים, וקרבנות היו נופלים משני הצדדים.

ההוראות המלחמתיות הראשונות שקיבלנו היו בשני כיוונים: פעולות מעקב בקו בריסק – מוסקבה ופעולות חבלה בברנוביץ'. לעיתים נצטוונו גם לתכנן מבצעים קרביים ואף להוציאם לפועל, לאחר שאושרו על ידי מטה הפרטיזנים הרוסיים. המקשר בינינו לבינם היה משה זלמנוביץ' שנזכר לעיל.

אין ספק שזלמנוביץ' נשא חן בעיניו של צ'רני ועוזריו בזכות היותו הראשון מבין היהודים שהגיע לבסיס שלהם ביער (הוא הקדים לברוח יחד עם ניומה יוסלביץ' ליער, יום או יומיים

לפני שאני והקבוצה שלי ברחנו), אך הייתה לו גם "זכות" נוספת: כשנלקח לחקירה משהגיע ליער, סיפר לחוקריו על כל מה שמתרחש בגטו ברנוביץ', על הארגון הלוחם ומנהיגיו, על חילוקי הדעות בתוכו, על התפיסות השונות לגבי דרכי המלחמה בנאצים וכו'. בקיצור – הדליף הכל, גם דברים שהיו סודיים ביותר.

הרוסים גמלו לו על כל הדלפותיו, מינו אותו כמפקד לעתיד של הפרטיזנים היהודים שיבואו מהגטו וקבעו שהבסיס שלנו יהיה מרוחק בחמישה ק"מ מבסיסם הם, בקצה היער ממש, כדי שבמקרה של התקפה של הגרמנים נהייה אנחנו הקרבנות הראשונים. לפי התור, היינו מוציאים חוליות של חמישה אנשים שהיו מתקדמים בקו בריסק-מוסקבה עד למרחק של 100 ק"מ מהבסיס שלנו. תפקידן היה למצוא מקום-מחבוא ביערות ולעקוב אחר תנועות הצבא הגרמני ורכבו ולציין את אלה במפות שיוגשו למטה. באחת מהחוליות האלו הבחינו האיכרים, והביאו את הדבר לידיעת הגרמנים.

באחד הלילות, כאשר חברי החוליה נכנסו לכפר סמוך כדי להצטייד במזונות, הוקפו על ידי הנאצים והרוסים הלבנים. שלושה מאנשי החוליה הצליחו לפרוץ מבעד ההסגר, ואילו שני האחרים (מאיר מוקסיי ואהרל'ה) לחמו עד הכדור האחרון, שהיה ברשותם ונפלו בקרב. בו בזמן יצאה גם יחידה שלנו (מורכבת מחבריני חיים אוסובסקי, אהרון קושינסקי ואהרל'ה) למבצע חבלי ברנוביץ'. המבצע הזה היה ביוזמתנו. וכל המשתתפים בו התנדבו לכך מרצונם הטוב. המשימה הייתה – לחדור העירה, לנקום בשוטר רוצח, לפוצץ את המנסרה של קושניר ואת בית החרושת לרהיטים ברחוב וילנסקה. המשתתפים במבצע זה צויידו רק בנשק קל – אקדחים ורימונים. למרות אמצעי הזהירות שנקטו בהם לא הצליחו הלוחמים שלנו להגיע עד ברנוביץ'. משהגיעו לאחת החורשות הבחינו בהם כמה איכרים. קבוצה של 45 נאצים במלוא התחמושת יצאה לקראתם, הקיפה את כל הסביבה, ובקרב שהתפתח בין שלושת חברנו ועשרות הנאצים נהרגו חברנו.

איבן איבנוביץ' ראה צורך להעלים מאיתנו את נפילתם של השלושה ורק הודיע לנו ששובם למחנה משתהה משום-מה ודרש עוד מתנדבים משורותינו למבצע חבלה. שלושה התנדבו מייד: ניומה יוסלביץ', משה רוזנטל וכותב השורות האלו. הניע אותנו לכך גם רצוננו לבקר בגטו אצל בני משפחותינו ולגייס לוחמים נוספים.

שוב בברנוביץ', והפעם – בשליחות הפרטיזנים החלטנו לעבור את 70 הקילומטרים שהפרידו בין הבסיס שלנו והעיר ברנוביץ' בלילה אחד. בדרך נכנסנו לחצר של איכר כדי לקבל אינפורמציה על המצב בסביבה. האיכר ואשתו נבהלו מאוד כשהופתענו בחצרו. הרגענו אותו וביקשנו מהם מידע על המתרחש. נודע לנו מהם על שלושת חברנו שנפלו בקרב וכן גם שכל הדרכים חסומות ומשמרות של הצבא הגרמני מצויות בכל הסביבה. עתה הבינונו משום מה העלים מאיתנו איבנוביץ' את רצח חברנו ואת מצב הביטחון בסביבה. למרות המידע העגום שקיבלנו מהאיכר, החלטנו להמשיך בדרכנו ולבצע את המשימה שנטלנו על עצמנו.

לפנות בוקר הגענו למקום שהיה מרוחק שבעה קילומטר בלבד מברנוביץ'. היה זה אור ליום חמישי בשבוע כאר האיכרים נהרו לשוק בעיר. התפזרנו ביניהם ונראינו כמוהם. נדברנו בינינו, שיוסלביץ' יסור לחצר סוכרנשטיין, שם עבדה אמו, ולפנות ערב ייכנס לגטו יחד עם פועלים יהודים שחוזרים מהעבודה. אני ומשה היינו אמורים להיפגש בבית-העלמין הנוצרי. יוסלביץ' הגיע ליעד שנקבע ללא תקלות, ואילו משה ואני, הופתענו לראות כשהגענו לבית-העלמין אנשי גסטאפו ושוטרים רוסים לבנים מסתובבים סמוך לבית-העלמין.

החלטנו, שכל אחד מאיתנו יתקדם בנפרד בכיוון לבית הגסטאפו ועל ידי כך לסלק את החשדות ביחס אלינו. במקרה שתכסיס זה לא יצליח – לא תהייה ברירה אחרת אלא לתת לנאצים להתקרב אלינו ואחר כך לפוצץ את הרימונים שהיו לנו ולהיהרג יחד איתם.

לאושרנו לא התקרבו משמרות הגרמנים אלינו ואני התקדמתי בכיוון הגסטאפו ברחוב גרבסקה ומשה הימין בכיוון למחנה צבאי אשר בתוכו היה עליו לבצע, בשיתוף עם פועלים שעבדו שם, פעולה חבלנית.

אני הצלחתי לטשטש את עקבותיי. נכנסתי למחסן חצירים אשר בתוכו עבד קפלן. הוא נדהם כשראה אותי. ביקשתי ממנו שימצא לי מקום מחבוא עד שעות הערב. משהחשיך היום, הוצאתי את הטלאי הצהוב שהיה ברשותי, ענדתי אותו על שרוול בגדי, הצטרפתי אל הפועלים שחזרו מסדנאות הנגרות וצעדתי יחד איתם חזרה לגטו. הייתה לי הרגשה משונה כשצעדתי שוב עם הטלאי הצהוב בשורות הפועלים היהודים שהכירו אותי היטב. הם היו נרגשים ומופתעים מאוד כשראו אותי בשורותיהם, אך הם שתקו והתקדמו בלי אומר ודברים. ליד שער הגטו נערכה בדיקה קפדנית, אך את הרימונים שהיו לי הצנעתי במקום אינטימי ולא הצליחו לגלותם.

משה לא הצליח לבצע את תפקידו לפוצץ תחנת חשמל ומנסרה של בסיס חיל האוויר, כי עקבו אחריו מבלי שהבחין בכך מלכתחילה. לאחר שהבחין כי עוקבים אחריו, נעצר ליד קבוצת יהודים ונכנס בשיחה איתם, כדי להרחיק חשדות. עד מהרה הוקפה הקבוצה הזאת בשוטרים שעצרו אותם, ולמחרת היום הוציאו אותם להורג (בין אלה היה גם המורה אברבוך מבית הספר "יהודיה", גיסו של אבא זקין). את משה עצמו לקחו לחקירת שתי וערב. הוא ניסה להציג את עצמו כנוצרי, אך משלא הצליח בכך, זרק רימון שהיה ברשותו והרימון לא התפוצץ. הוא נאבק עם הגרמנים, שהיו מעוניינים לקחת אותו חי, בשארית כוחותיו עד שנפל.

[2]

אנטישמיות בתנועת הפרטיזנית הסובייטית

מ.כהנוביץ היה פרטיזן שהחליט להנציח את הסיפור המופלא של הפרטיזנים היהודים. כבר במאי 1945 הקים בלודז' ועדה להיסטוריה של הפרטיזנים שעמד בראשה. הוא גבה עדויות ממאות פרטיזנים-שארית הפליטה ברחבי אירופה. בהסתמך על פעילותו בקרב הפרטיזנים והעדויות שגבה, הוציא מספר ספרים. בספרו "מלחמת הפראטיזנים היהודים במזרח אירופה", הוא מנתח את התופעות האנטישמיות בקרב הפרטיזנים.

א. החומר האנושי והאנטישמיות

עד כה לא נתגבשה דעה אחידה בדבר הערכת היחסים בין היהודים ובין הלא-יהודים בתנועה הפרטיזנית ועל התנאים בהם חיו ולחמו הפרטיזנים היהודים ביערות. חלק מן הפרטיזנים היהודים מצביעים על המומנטים הבחירים, שהיו לא מעטים בפארטיזנקה הסובייטית, ומנסים במידת מה להצדיק, או נכון יותר להבהיר לעצמם, את הסיבות האובייקטיביות שסייעו להתפתחות האנטישמיות ביערות. בפיהם של פרטיזנים אחרים אין

דברי-הצדקה למעשי הפשע של חלק מן הלא-יהודים, ובהכלילם את התופעות הבודדות של התפרצויות אנטישמיות הם מגיעים למסקנות בלתי-נכונות. להלן ננסה להבהיר בצורה אובייקטיבית, את המומנט האפל של התנועה הפרטיזנית הסובייטית ההירואית ואת הגורמים והתנאים שפעלו על ההתפתחות האנטישמיות בשורותיה.

בתוך החומר האנושי שממנו הורכבו שורות הפרטיזנים הסובייטיים נמצאו גם כאלה, שבבואם ליערות כבר היו חדורי רוח אנטישמית, והשקרים והמשפטים הקדומים על היהודים היו חלק בלתי-נפרד מהלך מחשבותיהם. אין לשכוח שבשנים 1942-1943 הגיעו ליערות אזרחים סובייטיים רבים מאוד ממחנות העבודה והמעצר הגרמניים ומחילות-המצב הגרמנים שבערים ובעיירות הסמוכות, בעיקר שבויי-מלחמה, שהושפעו מן התעמולה האנטישמית הגרמנית המתמדת, והיו מורעלים ואכולים רוח נאצית-אנטישמית. מהם השתתפו בפועל – בשרתם את הגרמנים – בביצוע הטבח ההמוני של האוכלוסייה היהודית בשטחים הכבושים. הם למדו לראות את היהודים מנקודת ראות נאצית. מובן שגישתם ליהודים חיזקה את הרגשות האנטישמיים גם בין הפרטיזנים הסובייטיים, שלא שיתפו פעולה עם הגרמנים והיו חופשיים ממשפטים קדומים על היהודים.

גם הפרטיזנים שבאו מכפרי הסביבה, מקרב האוכלוסייה הביילורוסית, הפולנית והאוקראינית המקומית, היו נגועים בחיידקי האנטישמיות עוד מימי העצמאות הפולנית שלפני המלחמה (המדובר באזורי-הספר של פולין, שנכבשו בשנת 1939 על ידי הצבא האדום). השמדת היהודים ושדירתם על ידי הגרמנים, בסיועה הפעיל של האוכלוסייה, חיזקו את הרגשות האנטישמיים ואת ההכרה, שחיי היהודים הם הפקר ודינו של יהודי למות ולהימחות מעל פני האדמה.

הקשר המתמיד של הפרטיזנים ה"ווסטוצ'נקים" (המזרחיים – סימון כללי ליוצאי רוסיה הסובייטית, בניגוד ליוצאי האזורים המערביים, אזרחי פולין לשעבר) עם האוכלוסייה הכפרית האזרחית הביא לכך שגם הם, אשר חונכו במשך 25 שנה ברוח ובמשטר של שוויון מלא לכל העמים והיו חופשיים מרגשות אנטישמיים, סיגלו לעצמם את השקרים, המשפטים הקדומים והעלילות על היהודים.

התאכזבנו מרה בעיקרון שהאמנו בו, כי החינוך משנה את האדם. שנים ספורות של שנות משטר-היטלר, דיין להשכיח אצל חלק מן האזרחים הסובייטיים את 25 שנות החינוך הקומוניסטי היום-יומי. אפילו חברי המפלגה הקומוניסטית והקומוסומול, אנשים בעלי פנקס-חבר של המפלגה, והם מפקדים פרטיזנים גבוהים, לא תמיד התגברו על הרגשות האנטי-יהודיים.

בדרך כלל היו יוצאי "רוסיה רבתי" סבלניים וחופשיים יותר ממשפטים קדומים לגבי היהודים, מאשר בני יתר הלאומים. האוקראינים, ששירתו באמונה את הגרמנים, היו גם ביערות הראשונים בחזית האנטישמית.

ב. משפטים קדומים על היהודים

המשפט הקדום הפופולארי והמסוכן ביותר, שהפרטיזנים הרוסים נתפסו לו, היה שהיהודים הם "פחדנים" (טרוסי), אינם רוצים ללחום ונאחזים בחיים בכל מחיר. כהוכחה לנכונות ה"אכסיומה" הצביעו הרוסים על עמדתם הפחדנית של היהודים תחת שלטון הכיבוש הגרמני ומספרם המועט של היהודים בשורות הצבא האדום.

בעיקר היו נפוצות הטענות הבאות נגד היהודים:

א. היהודים עבדו בגטאות למען הגרמנים, ומסרו להם את הזהב וחפצי-הערך שלהם.

- ב. היהודים לא יצאו נגד טובחיהם הנאציים אפילו בהתנגדות מתוך ייאוש, ופשטו את צוואריהם כאצן לטבח.
- ג. היהודים לא באו ליערות לשם מלחמה בגרמנים, אלא כדי להציל את "עורם". הם באו רק ברגע האחרון, באפוס כל תקווה לחיים בגטאות.
- ד. היהודים בזזו את האוכלוסייה הכפרית בשעת ביצוע פעולות כלכליות.
- ה. מחנות-המשפחה ביערות לא היו בגדר לוחמים כלל.

כמה מקבוצות הצנחנים, שבאו מן "האדמה הגדולה" והוצנחו ממטוסים באזורים הפרטיזנים השונים, הביאו עמם "מטען" מיוחד עם טענות נגד היהודים. לדבריהם היו יהודי מוסקבה ראשונים לבריחה מן העיר הנצורה, למרות האיסור החמור של הממשלה הסובייטית על פינוי העיר. לכן הוסיפו נופך, שהמנהלים היהודיים תפסו את קופות המוסדות והמפעלים שעמדו בראשם. כן הפיצו את "האמת", שהיהודים משתמטים מן הגיוס לצבא האדום, ובעיקר מתחמקים מלהישלח לקווי-החזית הקדמיים ומתרכזים בשירותים בעורף ובתפקידים כלכליים (אספקה, מנגנון רפואי וכו').

ביערות הפיצו אמרות ארסיות, שעשו להן כנפיים בשנות המלחמה על פני שטחי רוסיה הבלתי-כבושים, במיוחד נודעה האימרה: "יאוראי זאניאלי באז בויא גורוד טאשטאנט" (היהודים כבשו ללא קרב את העיר טאשקאנט). כידוע נתרכזו בשנות המלחמה רבבות יהודים ברפובליקה האוזבקיסטאנית, ובמיוחד בבירתה, טאשקאנט. היו אלה בעיקר המוני פליטים יהודים גולים, שלא גויסו לצבא האדום, מחוסר אמון אליהם מצד השלטונות (לימים, התנדב הנוער ברובו לצבאות הפולניים של גנרל אנדרס וגנרל בארלינג) והם מילאו בעורף שירותים חשובים מאוד בהספקת נשק ותחמושת לחזיתות, וכן בחיים הכלכליים של המדינה, שבהם הורגש מחסור רב בכוחות עובדים.

השנאה ליהודים באה לידי ביטוי גם בחיקוי נלעג של המבטא היהודי ברוסית, בפרט בביטוי האות "ריש". היהודים הגברים קיבלו שם היתולי כולל, "אבראם", שהיו מבטאים אותו בצורה מגוחכת "אבכאם", ואילו הנשים כונו בשם הכולל "שרה". הטענה העיקרית הייתה זו שמלפני המלחמה: היהודים תפסו בברית המועצות את העמדות הכלכליות הגבוהות; אין רואים אותם בקולחוזים ולא בתעשייה הכבדה והמטאלורגית, ובמכרות שמתחת לאדמה אין פוגעים כמעט יהודי; כולם נדחקים ל"ראש התור" של הכלכלה והאדמיניסטרציה הסובייטית, והדבר מאפשר להם חים קלים ונוחים (דירקטורים, מחסנאים, מנהלי בתי מסחר, רכזים כלכליים, מנהלי-חשבונות ראשיים וכו').

בוויכוחים עם הפרטיזנים הרוסיים דחו היהודים את העלילות, בהצביעם על המספר הרב של יהודים שקיבלו מן הממשלה הסובייטית אותות-הצטיינות ואורדנים גבוהים, בהתאם לאחוזם הכלכלי באוכלוסייה של הפדרציה הסובייטית. האחוז הגדול של היהודים בתפקידים מינהלתיים הוסבר על יד הפרטיזנים היהודים בנימוק, שהיהודים, כאלמנט עירוני, מתאימים, לפי כישרונותיהם, השכלתם ורמת האינטליגנציה שלהם, לתפקידים האחראיים שהוטלו עליהם. **נקבו בשמותיהם של יהודים, מייסדי התנועה הפרטיזנית באזורים השונים, שמות של יהודים שהפצו והורידו מן הפסים 10-25 רכבות מלאות נשק, תחמושת וכוח אדם של האויב, שמות של יהודים שקיבלו את אותות ההצטיינות הגבוהים ביותר בעד יוזמתם הקרבית, פעולותיהם הנועזות וגבורתם בקרבות. משהובאו הוכחות חותכות, ניתנה תשובה סרקסטית, שהעובדות שנקבנו הן יוצאות מן הכלל. הם אמנם הזכירו לשבח את פעולותיהם הנועזות של חלק מן החיילים היהודים שבכל גדוד סובייטי, שהרי סוף-סוף לא יכלו לעבור לגמרי בשתיקה על כך. אולם למרות ההודאות במעשי גבורתם של פרטיזנים יהודים, לא הפריע הדבר מלציין את היהודים בכללם כפחדנים, כך שהעלילות האלו על היהודים הפכו לבסוף ל"אכסיומה" אפילו בפי פרטיזנים רוסיים, פחדנים מובהקים...**

פעולות בלתי-חוקיות ובלתי-הוגנות של יחידים מבין היהודים עזרו ללא ספק להגברת האנטישמיות. פרטיזנים, שונאי ישראל, היו מאשימים מייד את היהודים ומסיתים בהם, בתור כלל. אכן, היו יהודים בודדים שלא יכלו לוותר על המסחר, על רווחים ועל חיים נוחים, אפילו בתנאי-החיים המיוחדים ביערות.

ניתנה האמת להיאמר: פרטיזנים יהודים, נאלצו לקחת מאיכרים גם שמלות, מלבושי נשים וילדים בשביל אחיותיהם, נשותיהם וילדיהם שחיו במחנות-המשפחה ולא יכלו לספק להם בעצמם את מלבושיהם, לכסות את עורם בחורף העז שביערות. בעיית המשפחות לא הייתה קיימת כלל אצל הפרטיזנים הרוסיים, כמעט עד לפני השחרור.

הטענה שהיחידות היהודיות הנפרדות אינן לוחמות, או לפי הביטוי הרוסי העממי שהיה מקובל על הפרטיזנים: "רק אוכלים ומקלקלים את האוויר", עלילת-זדון הייתה. הפרטיזנים הרוסיים שביערות-העד נאליבוקי, ידעו גם ידעו שמתוך 1,200 היהודים שבגדודו של ביאלסקי, למעלה משבעים אחוז היו נשים, ילדים, זקנים, חולים ובלתי מוכשרים לקרב. היה מחסור בנשק אפילו בשביל המספר הקטן של בעלי כושר קרבי (רק לפני השחרור הגיע מספר החמושים בגדוד ל-230-240). כאזורי האספקה של גדוד ביאלסקי, שימשו מחוזות נובוגרודק וסאלוב (100-120 ק"מ מן האגם קרומאן במעמקי הפושצה הנאליבוקית, מקום חנייתו של הגדוד), והשגת מצרכי מזון בשביל המחנה הגדול והרעב, הייתה כרוכה כמעט תמיד בקרבנות בנפש. כשמונים אחוז מ-120 החללים שנפלו מבין אנשי ביאלסקי במשך כל הזמן, היו קרבנות של מארבים גרמניים ושוטרים, בעת נסיעותיהם לפעולות כלכליות לצרכי אספקה לגדוד.

בגדודו של זורין (מס' 106), נמצאו רק 20% מוכשרים לקרב מבין 700 יהודים ומעלה. כמות הנשק שברשות הגדוד הייתה אפסית כמעט (50-60 איש חמושים). מרבית קרבנותיו של הגדוד נפלו בעת הנסיעות לפעולות אספקה.

פעולה משקית של גדוד יהודי בשנת 1943 הייתה כרוכה ביתר סכנות וקרבנות-אדם מאשר משימה קרבית שאיפשרה הליכה ברגל בקבוצות קטנות ובזהירות, בלי שאון ורעש עגלות-המשא ולפי כללי המחתרת והטקטיקה הפרטיזנית. דאגת האספקה לסוגיה השונים, למספר כה ניכר של יהודים, חסרי כושר קרבי, שהוטלה על מספר קטן של צעירים חמושים, לא איפשרה יוזמה ופעולת-קרב מתמדת וערה. למרות זאת, תרמו גדודיהם של ביאלסקי וזורין, במסגרת אפשרויותיהם המוגבלות את תרומתם למלחמה ולניצחון על הגרמנים.

אין ממש גם בטענת האנטישמים, שהיהודים באו ליערות אך ורק למען הציל את עולם, הגם שאין להכחיש כי הרצון העז לחיות והיצר הטבעי החזק לחיים, תפקיד חשוב היה להם במניעים לבריחה ליערות (בדיוק כאצל הלא-יהודים). בתנאי בראשית של התנועה הפרטיזנית (1942) לא היו אף לא אחד מאיתנו כל אשליות לגבי האפשרות לעמוד במלחמה עד תומה ביערות. באותה תקופה לא האמין איש, שהקבוצות הקטנות והמפוצלות, על נשקן הדל והקלוקל, יוכלו להחזיק מעמד זמן רב במלחמה עם מעצמה שניצחה והכריעה בזמן כה קצר ארצות ומעצמות (תקומתה של הפארטיזנקה באה בתקופת הזוהר של הנשק הגרמני, קיץ 1942).

לא רצינו להושיט את הצוואר כצאן לטבח, ולעבור את כל התהליך המחפיר של מוות מידי התליין הנאצי. רצינו לחיות כבני-אדם, כבני-חורין, להרוג באויב, לנקום בו בעד דמם השפוך של משפחותינו ועמנו, ואם נגזר עלינו למות – אז רק מות גיבורים.

אכן, נמצאו גם פרטיזנים רוסיים בעלי מצפון טהור, שהיו מודים בכך שלא כל היהודים פחדנים, כשם שלא כל הרוסים גיבורים המה.

ג. דרך-הקוצים של הפרטיזן היהודי

היהודים שהגיעו ליערות מעריהם ועירותיהם החרבות, רווי סבל וייסורים, שכולים מיקירי משפחותיהם, שבורים ורצוצים בגופם ובנפשם ומאוכזבים מהכל, לא מצאו עוד, אחרי פריצת התיל והדוקרני בגטאות, את החופש והשלווה שכה נכספו אליהם אחרי הנוראות שעברו עליהם. בכפרים וביערות נתקלו באוויר העוינת, מצד האיכרים וגם מצד חלק של הפרטיזנים הלוחמים. כאן החלה דרך-הקוצים של הפרטיזן היהודי.

לא קל היה להתקבל ליחידת-קרב סובייטית. היו גדודים רוסיים, שבאופן עקרוני לא קיבלו יהודים, בנימוק שיאן הם מוכשרים, כביכול, ואינם רוצים להילחם.

תנאי ראשון לקבלת יהודי לגדוד קרבי היה – שיימצא ברשותו נשק. רבים מן הצעירים היהודים, שלא הייתה להם אפשרות לרכוש נשק, נאלצו ללכת למחנות-המשפחה או ליחידות היהודיות המיוחדות, שקיבלו לשרותיהן כל יהודי ניצול.

לא-יהודים שהגיעו לפלוגה קיבלו מייד נשק מן הפרטיזנים; לא נדירים היו המקרים, שלקחו מידי הפרטיזן היהודי את נשקו, שעמו הגיע לגדוד, ומסרוהו לפרטיזן הבלתי-יהודי, או שנתנו ליהודי, כתמורה, כלי גרוע במקומו.

את העובדה המדהימה הזאת של אפליה לאומית, הסבירו ראשי הפיקוד והמדריכים הפוליטיים בנימוקים פוליטיים עליונים: לגבי היהודי אין מוצא אחר, בין כך ובין כך אין לו דרך חזרה, בעוד שהביאלורוסי, הפולני או האוקראיני – פתוחות לפניהם כמה וכמה אפשרויות: יכולים הם להצטרף למשטרה הגרמנית, לצבא וולאסוב, או לשרת אצל הגרמנים באיזו משרה נושאת-פרי, המאפשרת לשדוד את האוכלוסייה וליהנות מן הרכוש היהודי הנטוש. משום כך יש למשוך אותם בכל האמצעים אל שורות הלוחמים בכובשים הגרמניים.

למען האמת יצוין, שעם הגברת האספקה של נשק סובייטי, החלו לקבל לגדודים הפרטיזנים צעירים יהודים מוכשרים לקרב, אף באין נשק ברשותם. עם זאת נשארו היהודים תקועים במעגל-קסמים. כלפי שאינם מוכשרים לקרב טענו: "לשם מה באתם הנה? מדוע אינכם לוחמים?", ואל המוכשרים לקרב אמרו: "את זהבכם נתתם לגרמנים, ועכשיו באתם אלינו כדי להציל את עורכם?" וכלפי המאחרים הוטחה הטענה: "והיכן הייתם עד עכשיו? העבדתם בשביל הגרמנים? הישנתם מכוסי כסות בגטו?"

חיים לאזאר מספר בספרו "חורבן ומרד" (עמ' 235-236):

"ב-11 בספטמבר 1943 הגיעה ליערות רודניצקי קבוצה של עשרים ושניים איש מגטו וילנה, וחיים סולץ, יליד העיירה אולקניקי, שכל שבילי היער נהירים לו, משמש להם מורה-דרך. הקבוצה נתקלה בשני פרטיזנים, שהודיעו לפיקוד על בואם של יהודים מוילנה. כעבור זמן-מה יצאו לקראתם שלושה פרטיזנים גויים והתנפלו עליהם בגידופים: "מדוע לא באתם עד עתה? כל עוד לא נגעו בכם הגרמנים לרעה, עבדתם אותם באמונה; ורק עכשיו, משהתחילו להשמיד אתכם, אתם באים להסתתר אצלנו?". הם ציוו עליהם לשוב למקום שממנו באו, ולא – ירגישו בנחת-זרועם של הפרטיזנים. "קבלת פנים" כזאת הדהימה את הלוחמים היהודים, שקיוו לפגוש כאן אחים לקרב. הרי שגם ביערות אין מקום ליהודים?! אולם חיים סולץ התאושש ואמר להם: "נקראנו הנה על ידי 'באטיא' ורק אנו נדבר". השם "באטיא" – דמות אגדית בין הפרטיזנים ביערות רודניצקי – עזר, והפרטיזנים הגויים הירפו מהם".

נוכח יחס כזה לפרטיזנים יהודים, לא ייפלא שחלק מן היהודים (בייחוד היהודים מגלילות המזרח), שהיו דומים לרוסים בחיצוניותם ושלטו היטב בשפה הרוסית, הסתירו את מוצאם היהודי והציגו את עצמם כרוסים, טאטארים, ארמנים וכו'.

בייחוד סבלו מחנות-המשפחה מן הפרטיזנים האנטישמיים. משברחו היהודים עם חיסול הגטאות לאזורי הפרטיזנים, ארבו להם בדרכים הפרטיזנים הרוסיים ושדדו מהם כל אשר להם – מחוט ועד שרוך-נעל. יהודים מן העיר לידה, שהצליחו להימלט מרכבת-המוות שהובילה אותם למיידאנק, נשדדו בידי הפרטיזנים מפלוגת "איסקרא" (אזור נובוגורודק).

משנאלץ מחנה-המשפחה של באליצה לעבור למחנה-משפחה שני, שליד הכפר דאמיאנובצי – הותקפו היהודים ונשדדו ואחדים מהם אף ספגו מכות מידי הפרטיזנים של הגדוד האנטישמי "וורושילוב", אשר נודע בשם "גדוד לילדה". כן היו מקרים, שפלוגות רוסיות ארבו ליהודים שחזרו מ"מבצע משקי" ולקחו מהם את אספקת המזון שהשיגו תוך סכנת-נפשות. לא פעם נשדדו בצורה כזאת אנשי גדודיהם של ביאלסקי וזורין, ורק לעיתים עלה בידי המפקדים האלה להחזיר לעצמם את הגזילה תוך השתדלות בפני הפיקוד העליון של הפרטיזנים. לא פעם נסתיימו מאורעות אלה בקרבנות בנפש.

שמונה יהודים מגדודו של סטאריצקי (אזור מיר) נורו בידי הפרטיזנים החבלנים, מיחידות דאנילו בובז'אנקו (ינואר 1944), בשעת חזרתם מפעולה משקית. העגלות עם המצרכים הוחרמו. ארבעה יהודים, שהצליחו להימלט, הודיעו על הרצח לשלטונות הגבוהים. כעונש על כך הוריד גנרל מאיור פלאטון את המפקדים דאנילוב ובובז'אנקו מדרגותיהם; ואילו האשמים הישירים ברצח לא באו על עונשם, שכן דבר זה עלול היה לפגוע בחמישים פרטיזנים רוסים...

בעד החטא הקטן ביותר נידון פרטיזן יהודי לפירוק נשקו ולהעברה מיחידתו הלוחמת למחנה-משפחה, מקום שתנאי החיים והביטחון היו גרועים בהרבה. מספר הפשעים שהיוו עילה לפירוק הנשק ולגירוש מן היחידה היה רב למדי:

- א. איבוד או השלכת הנשק בשעת הנסיגה או אחרי קרב.
- ב. מסירת מצרכי מזון של הגדוד למחנה-משפחה.
- ג. החרמת חפצים בלתי הכרחיים לגדוד מאיכרים בעת "ההתפוצצות".
- ד. החרמת חפצים, דברי הלבשה והנעלה, מאיכרים לטובת המחרים עצמו או בני משפחתו. במיוחד החמירו בעונש אם האיכר הנעשק שימש מקשר פרטיזני.
- ה. היעדר יוזמה קרבית, גילוי פחדנות בשעת ביצוע משימות וקרבות, רשלנות, ובכלל בכל מקרה שהפרטיזן איבד משום מה את חינו בעיני המפקדה.

יחידות רבות החמירו בדין, ובעוון החטאים הנ"ל היו מוציאות להורג, בייחוד כשהיו הנאשמים – פרטיזנים יהודים.

פלוגת פרטיזנית מגדודו של קאפיטאן מישקה (יערות רודניצקי) יצאה לפעולה ונתקלה באש חזקה שנפתחה עליהם ממארב גרמני. בשעת הנסיגה פגע כדור גרמני ברובהו של צעיר יהודי, משה אפשטיין, והוא השמיט את הנשק מידו.

בבהלה הכללית נמלט יחד עם הנסוגים. באיחור-זמן התאושש וראה שנשקו איננו עמו. הוא לא יכול עוד לשוב לחפש את רובהו האבוד, כי השטח כבר נכבש בידי הגרמנים, ובבושת-פנים חזר אל מחנהו בלי נשק.

מפקד הגדוד, הקאפיטאן מישקה, העמיד לפניו ברירה: להשיג רובה או להיירות. אפשטיין בא אצל מפקדיו הקודמים מן הגדודים היהודיים שבסביבה, והתחנן לפניהם שישאלו לו רובה, כי חיי בסכנה. אך הללו לא נענו לבקשתו, ומישקה קאפיטאן, הגם שהיה לרשותו נשק אוטומטי די והותר, לא ידע רחמים; הוא פקד להוציא את אפשטיין להורג...

ראש מטה הבריגדה "פוביאדה", בולאט (פסבדונים "באזרוקי" – גידם) הוציא להורג בימי המצוד הגרמני על יערות ליפיצ'אני (דצמבר 1942) את שתי הבחורות מדאראצ'ין – פייגלה שאליובסקי וביילה בקר. "היכן הרובים שלכן?" – שאל אותן משנקרו בדרכן. תשובתן הייתה שמחמת סכנת כיתור גרמני, החביאו את הרובים בקרבת-מקום, והן מוכנות להביא אותם מייד. בולאט הוציא את אקדחו וירה בהן במקום.

שני הפרטיזנים היהודיים מגדוד "אורליאנסקי" – אברהם בלאכמאן (ווארשה) ואברהם מגיד (באליצה) – נידונו למיתה של שהיהיו לקחת מאיכר, מקשר פרטיזני – קערה (הם לא ידעו שהוא מקשר). בלאכמאן נורה בדרך למטה הבריגדה. בראות מגיד את המתרחש, ברח

ובדרך נס ניצל מן הכדורים שכוונו אליו. הוא נמלט למחוז נובוגרודק ונצטרף לגדוד היהודי "אורדז'אניקידזה (כיום נמצא בישראל). לפי פקודתו של קומיסאר הגדוד מס' 20 (בריגאדה ע"ש צ'קאלוב, אזור פעולות - יערות וולוז'ין), איבאן קוזאק, הוצא להורג יוסף רפפורט (וולוז'ין) על שום שלקח שמלה בשביל אשתו מן האכר בולטון מכפר נובוסאד.

קבוצת פרטיזנים עזבה את גטו איביה בימי "בראשית" של תקומת התנועה הפרטיזנית ובנתה לה בקתת-אדמה בסביבות העיירה (יערות מורין). ברוביהם הספורים עשו נקמה בגויים, רוצחי יהודים ומשתפי פעולה עם הגרמנים, ולקחו מהם את הרכוש השדוד מן הטבח ביהודי איביה. האיכרים שהתיידדו עם קבוצת פרטיזנים רוסיים בשם "אנטונובצי", שהתעסקו אך ורק בשוד ורצח, הלשינו באוזניהם שקבוצה חמושה של יהודים שודדת את רכושם. ארבעת הצעירים: שפסל שפטל, סנדר באלאבסקי, לייבקאל מאנוביץ' והירש לאבקוביץ', נשקם פורק מעליהם, משהתחילו להפציר ולהתחנן שיחזירו להם את הרובים – משענם היחיד בחיים, נורו כולם כ"שודדים", לאחר שאילצום להתפשט ערומים (פברואר 1943). לימים, משסירבה קבוצת הפרטיזנים "אנטונובצי" להיכלל ברשת התנועה הפרטיזנית, אחרי ביצוע הצנטרליזציה (בריגדות וחטיבות), והקמת רשות-פיקוח עליונה, נורו כולם כ"באנדיטים" על ידי המפקדה העליונה של התנועה ביערות נאליבוקי. [3]

פרטיזנים יהודים בלחימה

סיפור-עדויות של אליעזר לידובסקי

עדויות

התקפה על רכבת

אחד המבצעים החשובים שלנו במלחמתנו נגד הגרמנים היה – ההתקפה שלנו על הרכבת הקטנה שהובילה חומרי עץ בשביל הצבא בברנוביץ'. התוכנית להתקפה זו הובאה בפני פוגצ'וב על ידי קבוצת חברים שלנו בהשתתפותי. נהירים היו לנו כל הפרטים על התנועה של רכבת זו, שכן כמה חברים שלנו עבדו בשעתו בשדה-התעופה אשר לשם הגיעו העצים באמצעות הרכבת. התוכנית אושרה על ידי המטה וכולנו התחלנו בהכנות לקראת התקפה זו שנראתה בעינינו כמבצע חשוב ביותר.

היה זה באחד מלילות נובמבר 1942, כאשר חמישים פרטיזנים, רובם יהודים, התחילו לנוע יחד עם אנשי המטה, בכיוון למקום אשר בו עמדה להיערך ההתקפה. בחרנו במקום מסוים בעבי היער אשר בקירבתו עברה הרכבת הקטנה. התפזרנו על שטח של 500 מטר בערך, כשכל אחד מאיתנו מצוייד ברובה ותחמושת, ופרט לזה עמדה לרשותנו מכונת ירייה אחת. מתחת לפסי הרכבת החבאנו פגז שאליו היה קשור חבל ארוך, והוטל על אחד מחברינו למשוך את החבל בחוזקה ולפוצץ את הפגז ברגע שהרכבת תתקרב למקום בו הושם. כולנו מצאנו מחבוא מתחת לעצים סבוכים ביער, ובלב כל אחד מאיתנו הייתה רק תפילה אחת – שהמבצע יצליח.

משהתקרב הקטר למקום בו הוטמן המוקש, נשמעה התפוצצות חזקה, הקטר הועף והקרונות הראשונים נתהפכו מייד. פתחנו מייד באש חזקה על שני הקרונות, אשר בתוכם היו לפי מיטב ידיעתנו אנשי המשמר הגרמני שליוו תמיד את הרכבת. רבים מהם נהרגו. המבצע הצליח ואנחנו התחלנו מייד לסגת בכיוון לבסיס שלנו שהיה במרחק 70 ק"מ ממקום הפעולה. אסור היה לנו להשתהות אף רגע נוסף במקום, שהיה קרוב מאוד לעיר ברנוביץ'. כולנו היינו שיכורי-שמחה, אך מפקדנו פוגצ'וב נתחשק לו גם להיות שיכור מי"ש, והוא החליט לציין את הניצחון הזה בשתייה הגונה ("וויפיבקה") באחד הכפרים שבדרך, מבלי לקחת בחשבון כלל, כי זה עלול לעלות לנו בחיינו אם הגרמנים ירדפו אחריו.

לא היה זה אלא נס ממש שאחי אברהם ז"ל, שהשתתף אף הוא בפעולה זו, העמיד שמירה סביב הכפר ולא סמך על המפקדים השיכורים. ואכן, לאחר זמן קצר הבחין אחי בשיירה של עגלות עם גרמנים מזויינים שמתקרבת לכפר בו נערכה "השתייה". הוא פתח מייד באזעקה והיה עלינו להוציא את המפקדים המבוססים, לטלטל אותם לתוך העגלות ולפתוח בדהרה בכיוון לבסיס שלנו ביער, שלאושרנו לא היה רחוק מאיתנו. כך נסתיימה ההתקפה הראשונה של יחידה, **שהייתה כמעט כולה יהודית**, על הגרמנים. מני אז ועד היום האחרון להיותי בגדוד של פוגצ'וב, לא זכורה לי שום התקפה רצינית נוספת שבוצעה על ידינו, פרט לפשיטות על כפרים כדי להצטייד במזונות לקראת החורף הממשמש ובא.

עד לינואר 1943, כשהוצנחו רוסים לבסיסי הפרטיזנים כדי לארגן ולרכז את הפעולות, הייתה כאמור, הפקרות רבה בשורות הפרטיזנים, ואיש הישר בעיניו יעשה. מצב זה גרם כמובן עגמת-נפש ומרירות רבה בשורות הלוחמים היהודיים, שהיוו ככל שלא יראה הדבר מוזר, אחת ממטרות המלחמה של הפרטיזנים הרוסיים. כאשר הגיעו מים עד נפש, יזמתי מפגש חשאי של חברי הארגון הלוחם שלנו, ולאחר דיון רציני וניתוח המצב מכל צדדיו, החלטנו לעזוב את הגדוד של פוגצ'וב. ההכנות שלנו לביצוע החלטה זו נמשכו כחודש ימים בחשאי ובסוד. איתרנו מקום בעבי היער, שהיה מרוחק עד כדי 15 ק"מ מהמחנה של פוגצ'וב, כבסיס שלנו. חיכינו להזדמנות מתאימה לעזיבה, והזדמנות כזו אמנם באה.

אנו עוזבים את פוגצ'וב

ההפקרות וחוסר האחריות שאפיינו את המטה של פוגצ'וב היו עלולים להמיט עלינו שואה גדולה. בשלהי ינואר 1943, עם הנץ השחר, נערכה על המחנה שלנו התקפה בה השתתפו למעלה מאלף חיילים גרמניים ורוסיים לבנים. התקפה זו אמנם נסתיימה בקרבות מעטים מצדנו, כי הצלחנו לסגת בעוד מועד לעמקי היער, אך היא גילתה לעין כל את פחדנותו ואזלת-ידיו של פוגצ'וב שהעמיד תמיד פני גיבור עשוי-ללא-חת.

לאחר שהפרטיזנים התפזרו לאורך היער, מצאנו את השעה כשרה "להתפזר" לבסיס, שהוכן על ידינו בעוד מועד, והגענו אליו בהרגשת סיפוק על ש"גמרנו" עם פוגצ'וב. בקבוצתנו היו 17 גברים ו-4 נשים.

משנדע לפוגצ'וב כי הסתלקנו מהגדוד שלו, חרה לו הדבר מאוד. הוא התקשר עם גדודי פרטיזנים אחרים לבל יקבלו אותנו לשורותיהם ואף הוצא פסק-דין של – מוות נגדנו אם לא נחזור למחנה של פוגצ'וב. הוא לא הסתפק בכך ואף שלח שליחים כדי שיאתרו אותנו. השליחים האלה, יהודים, אמנם גילו את הבסיס שלנו, אך הם העדיפו להישאר איתנו, וכך נוספו לנו ארבעה לוחמים, ומעתה היו כבר בקבוצתנו 25 איש.

חידשנו איפוא את העצמאות הייחודית שלנו, כפי שהייתה בארגון הלוחמים שלנו בגטו ברנוביץ'. היינו מצויידיים כראוי בנשק ויכולנו לעיתים תכופות לערוך התקפות על

משמרות של גרמנים בסביבת הכפרים בסמוך לברנוביץ', לנתק קווי-טלפון ולחבל בפסי-רכבת. יצאו לנו מוניטין בסביבה כלוחמים נועזים, ויהודים מהסביבה התחילו לחפש דרך אלינו. ברם, מצב זה לא נמשך זמן רב.

בשלהי מרס 1943, לאחר מבצע אחד, נכנסנו לכפר אחד כדי להצטייד באספקה. באחד הבתים מצאנו כמה פרטיזנים רוסיים, ואחד מהם היה פצוע. כפי שהוברר לנו היו אלה חיילים רוסיים שהוצנחו במיוחד ממוסקבה למחנות הפרטיזנים. לאחר התקפה מוצלחת שהם ערכו על קבוצה של אנשי O.S. שבראשם עמד גנרל של "הגסטאפו", קטע רימון את ידו של מפקד הפרטיזנים והוא נזקק בדחיפות לעזרה רפואית. בקבוצתנו הייתה אחות מוסמכת, לאה, והיא טיפלה במפקד הזה ששמו היה קומארוב.

הוא רצה לדעת פרטים על היחידה שלנו, ולאחר שסיפרנו לו כל מה שעבר עלינו ואת הסיבות שהניעו אותנו לעזוב את גדודו של פוגצ'וב, ביקש שנבוא למשא ומתן עם מפקדי פלוגות הפרטיזנים השונות, תוך כדי הבטחה שלא יאונה לנו כל רע. לפי דבריו הגיע הוא עצמו במיוחד ממוסקבה כדי להשליט סדר במחנות הפרטיזנים, ולא ייתכן שתהיינה קבוצות פרטיזנים נפרדות ובלתי מוכרות. בהתאם למוסכם בינינו, נפגשנו לצורכי משא ומתן בכפר סוונטיצה.

בכפר הורגשה מתיחות רבה. הפרטיזנים הלא יהודיים היו בטוחים, כי יחסלו אותנו עם או בלי משא ומתן. את הקבוצה שלנו ייצגו במו"מ מוניק ושלמה. השפה הרוסית לא הייתה שגורה בפני מוניק, אך לעומת זה ידע על בורין את כל הקללות הרוסיות. כאשר נשאלו חברינו למה ברחו ממחנה פוגצ'וב, השיב להם מוניק ברוסית העילגת שלו, **כי לא באנו ליער כד להימלט ממוות אלא כדי ללחום באוייב הנאצי.**

היה זה רמז דק כקורה, והוא הובן היטב ואף הרשים את המפקדים שנוכחו בחקירה זו.

בתום ההתייעצות ביניהם, החליטו מפקדי הפרטיזנים לקבל אותנו כיחידה יהודית נפרדת בגדוד של ציגנקוב, ומעתה נקרא "פלוגת מושינסקי גדוד ציגנקוב". הקומיסר של החטיבה ראה גם צורך להודיע לפרטיזנים שציפו לתבוסה שלנו על ההחלטה הזאת ותבע מהם להתייחס אלינו בדרך-ארץ.

דבריו היו חד-משמעיים והובנו כהלכה. מני אז ידעו גם האיכרים שבכפרי הסביבה מי ומה אנחנו, ומשנכנסנו לאיזה כפר – נתקבלנו כראוי וכל מבוקשנו נתמלא.

ברם, לא כל האיכרים השלימו עם המעמד והיוקרה שלנו. וכנראה שאחדים מהם גמרו אומר לחסל אותנו בעזרת הנאצים. באחד מימי אפריל, לפנות בוקר, התקיפו כחמש מאות חיילים גרמניים, מודרכים על ידי ארבעה איכרים מכפר סמוך, את הבסיס שלנו. הם התקרבו עד כדי מרחק של מאה מטר מהבסיס שלנו ופתחו עלינו באש חזקה משלושה צדדים. הצד הרביעי היה לאושרנו חסום בפניהם על ידי ביצה סמיכה ובלתי חדירה. בהתקפה זו נפלו שלושת חברינו: ישראל שרי, ניומה יוסלביץ' וחנה רוז'נסקי. מצד הגרמנים נהרגו בקרב זה שני קצינים ואחדים נפצעו. את המידע על קרבנות האוייב קיבלנו אחר כך מהאיכרים בכפר, מהם נודע לנו גם, כי הגרמנים חזרו בתום הקרב לכפר והרגו את ארבעת האיכרים שהדריכו אותם, משום שלדעתם סיפקו להם אינפורמציה כוזבת, ובין היתר סיפרו כי אין לנו נשק ותחמושת, ואילו הם גילו כי היינו מצויידים בתחמושת כראוי.

למחרת היום חזרנו לבסיס והבאנו לקבורה את החברים שנפלו. סיפוק – מה היה לנו כשמצאנו חולצות של החיילים הנאצים מוכתמות בדם. ארגנו מחדש את היחידה שלנו והמשכנו בביצוע פשיטות ומעשי חבלה על הבסיסים האסטרטגיים של הגרמנים.

כשלושה חודשים נמשך קיומה של היחידה שלנו כיחידה עצמאית יהודית. בראשית מאי 1943 נתקבלה פקודה מציגנקוב המחייבת את כל היחידה שלנו להתייצב בבסיס הראשי של הכוחות הפרטיזנים המאוחדים. כאשר אנשינו הגיעו לבסיס הזה, נמצאו כבר שם כמה מאות פרטיזנים מיחידות שונות. כדי שלא נחשוד בכוונות רעות מצד המטה, סידרו אותנו בשורות **יחד עם כל הפרטיזנים, אך הייתה לנו מייד הרגשה כי תקופת העצמאות שלנו הגיעה לסיומה.**

צ'יגנקוב קידם את פנינו בלבביות מעושה והודיע שיוטל עלינו למלא תפקידים חיוניים במטה, בבית-החולים הנייד ובקשר בין היחידות מרוסיה הלבנה ואוקראינה. שישה חברים נצטוו ללכת לבית החולים הנייד, ארבעה למטה, שלושה צורפו ליחידה של צ'יגנקוב, ושמונה ליחידתה קשר. בין אלה האחרונים הייתי גם אני. בטרם הספקנו להחליף דברים בינינו, היה על כל אחד מאיתנו ללכת למקום שנועד לו. כשהגעתי למקום שנועד לי, ראיתי את קטיוכין עם 32 פרטיזנים רוסיים, ונקראנו להצטרף ליחידה שלו. קטיוכין השמיע באוזנינו דברי-הסבר קצרים על תפקידנו מכאן ואילך, וכך עזבנו את תחומי רוסיה הלבנה ונפרדנו מחברינו שהיו איתנו במחתרת בגטו ברנוביץ'. עזבנו את ביצות פולסיה והתחלנו לנוע כשקטיוכין צועד בראש ומשרה הרגשת ביטחון על פקודיו. הוא קיים הלכה למעשה את הסיסמה "אחרי", והפרטיזנים רחשו לו את הכבוד הראוי למפקד שצועד בראש.

הואיל והייתי המבוגר ביותר ביחידה, כינה אותי קטיוכין בשם "סטאריק" (הזקן), ובשם זה כינו אותי כל הלוחמים ביחידה. אני השתדלתי, למרות שהייתי "הזקן", לצעוד תמיד אחרי קטיוכין, והדבר מצא חן בעיניו. לא פעם ציין אותי לשבח באוזני הפרטיזנים הצעירים ממני. צעדנו – בדרך לא דרך, מתישה ומסוכנת, ולאחר שלושה שבועות בהנהגתו של קטיוכין הגענו לעברה השני של אוקראינה – ליחידתו של המפקד קאפלון. אני נשארתי ביחידה זו, ואילו קטיוכין ואנשיו המשיכו להתקדם ביערות, ורק לאחר זמן נפגשנו שוב עם קטיוכין באקראי בחטיבה של הגנרל בגמה.

קאפלון היה לפי טביעת-עין שלי יהודי, אך הוא השתדל להעלים או להצניע את מוצאו. כמעט כל היחידה שלו הייתה מורכבת מקוזאקים, פרט לארבעה-עשר פרטיזנים יהודים. לא הפלו אותנו לרעה, השתתפנו בכל פעולות החבלה של היחידה, והייתה לנו הרגשה טובה ביחידה של הקוזאקים במשך שלושת חודשי שהותנו איתם. [4]

ארבעה פרטיזנים יהודיים מהיחידה "לנינסקי קומסומול" [ארכיון לוחמי הגטאות]

פלוגת הפרטיזנים של ד"ר אטלס

שמואל בורנשטיין היה פרטיזן שמאס בחיי הגטו ויצא ליערות כדי להילחם.
הוא היה מפקודיו של ד"ר אטלס המפקד הנערץ עליו.
הוא כתב ספר על מפקדו הנקרא: "פלוגת ד"ר אטלס"
פלוגתו של ד"ר אטלס קמה ופעלה על גדות הנהר שצ'ארה, ביערות הסמוכים
לעיירה הביילורוסית דאראצ'ין שמחוז נובגורודק בקיץ 1942.
ד"ר יחזקאל אטלס, שהגיע לדאראצ'ין כפליט מפולין המרכזית, הקים פלוגה יהודית
לוחמת, שמעלליה וגבורת מפקדה שימשו אות ומופת גם ללוחמים מקצועיים,
לחיילים ולקצינים שנקלעו ל"כיתור" ונשארו תקועים ביערות.

אוגוסט 1942

בשעת-הצהריים הייתי על שפת נהר השצ'ארה. מעבר לנהר נראו יערות רודה הגדולים,
ששימשו מקלט לפרטיזנים. שם שכן הכפר "וולה הגדולה". ידעתי כי חיל המצב הגרמני
הקרוב ביותר חונה בעיירה קוזלובשצ'ינה. אבל הגרמנים והשוטרים למדו לקח מידי
הפרטיזנים, שלא לשוטט על פני "הטריטוריה האדומה". על כל צרה שלא תבוא, שאלתי את
איש המעבורת, הסיעני אל החוף השני של שצ'ארה, אם אין הגרמנים נראים בסביבה. -
אלינו מפחדים הכלבים הללו לסור – ענה האיכר בגאווה.

הכפר הקטן נראה כיושב עני מאוד. אדמת-החול הצחיחה פירנסה בצמצום את תושביו.
המכמרות התלויות על הגדרות העידו, שהאוכלוסייה עוסקת בדיג. מדרך הסתכלותם של
אנשי הכפר בי, למדתי שרגילים הם למראה אורחים כמוני. נמצאתי באמצע הכפר ושקלתי
בדעתי לאיזה צד עלי לפנות, והנה יצא מאחת הבקתות אדם, רובה על זרועו. לפי תלבושתו
הכרתי בו שפרטיזן הוא.

- הי, חבר! – קראתי.
הפרטיזן הפנה את ראשו. הצצנו איש בפני רעהו ומיד נחפזנו זה לקראת זה. היה זה אחד
מידידי מהעיר דאראצ'ין, חבר הארגון החשאי, חיים-יהושע ליפשוביץ. חיים-יהושע בא לכפר
בעגלה. הוא מנהל המשק בפלוגה שלהם, ועתה הביא לאיכרים קמח כדי שיאפו לחם למען
הפלוגה. מייד עלינו לעגלה ופנינו לעבר מחנהו, השוכן במרחק ארבעים קילומטרים מן הכפר.
נסענו במהירות במשעול היער. העגלה הייתה חורקת ומנתרת על גבי השורשים הגדולים.
יער גדול היה זה, שכדוגמתו לא ראיתי עד עתה. הרהיבוני האילנות הזקנים, הגבוהים,
שהתנשאו בהדר מלכות והציצו קודרים מעמקי הסבך.
לבסוף נטינו הצידה. תחת עץ אלון ענף עמד זקיף, ועל ידו מכונת ירייה. אף זה היה מכר ישן
שלי, האופה מדאראצ'ין יקותיאל חמלניצקי.

עברתי עוד כמה עשרות מטרים על פני המשעול ונמצאתי במחנה פלוגתו של ד"ר אטלס.
מסביב עמדו אוהלים. על יד המורה, אצל הדליים, טרחו הבחורות, הטבחות; תחת העצים
ישבו גברים ועסקו בצחצוח כלי-נשק.
- שמואל! שמואל! – נשמעו קריאות לעברי.

לחצתי אל לבי את איזיו ואת בלה; חבורת ידידים נתכנסה סביבי. הרגשתי את עצמי כמו בבית. בלה סיפרה לי את הקורות אותה. בקול רועד דיברה על היום ה"הוא".

- עם עלות השחר הגיעו הגרמנים לעיירה במכוניות. המשטרה הקיפה את הגטו בשרשרת צפופה של זקיפים. היא, בלה, התחבאה ברגע האחרון, יחד עם איזיו, בעליית הגג. במאמץ רב העלו אחריהם את הסולם, ומלמטה כבר הגיעו צריחות הגרמנים. לפני הבית עמדה מכונית-משא. הגרמנים גררו את התושבים לרחוב והעלום, בקללות ובמהלומות, אל המכוניות. אמה של בלה נשאה מבטה לעבר עליית הגג. זו הייתה ברכת הפרידה מן הבת. מסביב בקעו בכיות ויללות. מעבר טחנת הקמח נשמעו יריות. על הכיכר שלפני הטחנה, יורים הגרמנים ביהודים. המסתתרים חיכו עד בוא הלילה. אז ירדו למטה בסולם. עתה לא הייתה לפנייהם אלא דרך אחת: היערה.

לאחר הרפתקאות מרובות הגיעו ליער בוראלום. כאן נזדמנו באקראי עם משפחת ליפשוביץ' ועם יקותיאל חמלניצקי. הם החליטו לשים פעמיהם לעבר השני של נהר שצ'ארה. בדרך הצטרפו אליהם פליטים נוספים. לבסוף הגיעו לכפר וולה. מרחוק נראו איכרים. העובדים בשקט בשדה. השמש להטה. ילדי הכפר, המשחקים ברחוב, התפזרו למראה האורחים הזרים. מסביב נשמע קול חריקת דלתות נסגרות. מבעד לחלונות הציצו כפריות סקרניות.

פתאום נשמע קול קורא ביידיש: - יהודים, חכו-נא! ניגש אליהם אדם בלתי-ידוע. **היה זה ד"ר יחזקאל אטלס**. הוא הולכם היערה ונתן להם הוראות מה עליהם לעשות לפי-שעה. אחרי כן עזבם, ובמשך ימים אחדים לא נראו פניו. רעבים היו ותרו כה וכה אחר מאכל להשקיט בו את רעבונם. יקותיאל חמלניצקי, שהיה ידוע כחובב-אכילה, יצא באחד הלילות אל הכפר הסמוך, והביא משם בתרועת ניצחון קדרה גדולה, ש"סחב" מעל אחת הגדרות. בשדה היו מלקטים תפוחי אדמה ומבשלים אותם בקדרה זו, וכך החיו את נפשם.

ביום השלישי בא הדוקטור והביא עמו עוד שלושה מאנשי דאראצ'ין: האחים ניומה ודוד דומברובסקי והרשל זלוטוגורה. גם הם נתקלו באטלס במנוסתם מן העיירה.

- בחורים! - קרא הדוקטור מרחוק - חדשות טובות בפי! מטה הפרטיזנים מכיר בכם כביחידה לוחמת, מהיום הזה הריני המפקד שלכם.

ד"ר אטלס, גבר בעל קומה בינונית, כבן עשרים ושבע, היה יליד העיירה ראוזה מאזיביצקה. המלחמה בין גרמניה ורוסיה פרצה בהיותו בעיר סלונים. שם שימש רופא בבית החולים. בראשית שנת 1942, ערכו הגרמנים טבח ביהודי העיר הזאת, ואז נהרגו גם בני משפחתו של אטלס - אמו ואחותו הצעירה, בת השבע-עשרה. אותו, כרופא, השאירו הגרמנים בחיים ושלחוהו לנקודה סניטרית שבכפר וולה הגדולה. אך הוא התקשר עם מפקדת הפרטיזנים. הוא נשא עמו נשק בסתר, למקרה שיביאו הגרמנים לפגוע בו, ומוכן היה כל רגע לעמוד על נפשו ולהימלט ליער. עתה הועמד בראש חבורת הפרטיזנים הפליטים מדאראצ'ין.

לאחר מכן סיפר לנו יקותיאל חמלניצקי והאחים ליפשוביץ' על המשא ומתן שניהל ד"ר אטלס עם הרוסים. הוא ביקש להפוך מניה וביה את פליטי דאראצ'ין ליחידה לוחמת, ואילו הרוסים התחמקו, טענו שרבים הם הפליטים מדאראצ'ין משוטטים ביערות, שרובם נשים וטף, ושיש למצוא לבעייתם פיתרון כולל.

לבסוף חזר אטלס והביא איתו את שלושת הרובים הראשונים. רוח חדשה התחילה מפעמת בלב האנשים. מייד החלו בעבודה.

חמושים בשני רובים יצאו הבחורים אל אחד הכפרים ו"טיפלו" שם במשפחתו של שוטר אחד, שהראה את כוחו בטבח בדאראצ'ין. הם הביאו עמם כלים הכרחיים וצרכי מזון. לפי שעה היה הדוקטור מבלה ימים כלילות בכפרים, והיה משיג נשק מן האיכרים. תועלת מיוחדת הפיק אטלס מהיכרותו עם נערי-הרועים. בשנת 1941 השאיר אחריו הצבא האדום הנסוג נשק רב,

שהאיכרים, ובייחוד ילדיהם, טמנוהו באדמה. לא עבר יום בלי ששיג הדוקטור אחדים מכלי-הזין הללו. עתה מנתה חבורתו של אטלס כעשרים איש, ועד מהרה היו כמעט כולם מזויזנים. אפילו מכונת-ירייה הייתה להם.

ד"ר אטלס לא ידע עייפות. אין יודע אימתי הוא נח. ביום הטבח, בעשרים וארבעה ביולי, נסתיימו חיינו הפרטיים. אם נותרנו בחיים, **הרי אין זה אלא כדי לנקום באויב.**

ביום בו ביקרתי במחנה, נעדר הדוקטור. סופר לי כי נסע אל המטה, להוכיח למפקדים שמן ההכרח להתקיף את חיל-המצב הגרמני בדאראצ'ין ולנקום את נקמת הדם היהודי השפוך. - זו היא המחשבה האחת והיחידה הממלאה את לבנו, ובה אנו חיים - אנו לי הפרטיזנים מפלוגתו של אטלס.

דם תחת דם!

8 בספטמבר 1942

בשובי למחנה שלי מצאתי, שכל הכלים ארוזים וטעונים בעגלות. החבורה מוכנה לצאת לדרך.

- עוברים אנו למקום חדש, - סח לי הרשל.

ידעתי כי בהתאם לתכסיסי-המלחמה של הפרטיזנים עובר המחנה מדי פעם בפעם למקום אחר. על כן לא השתוממתי. הדבר נעשה מטעמי ביטחון. צעדי הבאים אל המחנה והיוצאים ממנו הפכו את השבילים המוליכים אל המחנה לדרכים סלולות, ואילו הלכו בהם הגרמנים עשויים היו להיתקל בנו פתאום. גם האיכרים שבקרבת מקום, לא היו נאמנים עלינו יותר. לא חסרו בהם מלשינים, המקיימים מגע עם הגרמנים.

אכן, קשה היה להעלים את מקומו של המחנה מן האנשים בסביבה הקרובה, ובייחוד מהנערים-הרועים, המביאים את עדריהם לכרי-המרעה שביער. גם האיכרים, הבאים לעיתים קרובות בעגלותיהם לחטוב עצים, היו נתקלים לעיתים במשמר בלתי צפוי של פרטיזנים. ואם כי עד עתה היינו אנחנו תוקפים את הגרמנים וגורמים להם נזקים שלא בהתאם לשיעור-כוחנו, והם לא ידעו מה מספרנו והיו מתמלאים פחד לעצם המחשבה על כניסה ליערות - לא הסחנו אף לרגע קל את דעתנו מן העובדה, שנמצאים אנו בעורפו של האויב. הסכנה ארבה לנו לעיתים קרובות. אמנם, המחנה שכן במקום נוח, אך שהינו בו זמן רב מדי. לפיכך נשלחו בחורים לתור לנו מקום חדש, ומשחזרו ניתנה הפקודה לזוז.

המקום החדש נמצא ביער בוראלום. התקדמנו לאיטנו, מתוך כוונה להגיע אל הכביש שעלינו לחצות בשעת-ערב מאוחרת. בלילה הגענו למקום המיועד למחנה.

מיוגע מן הדרך איחרתי קום למחרת. במחנה כבר המו החיים. הבחורים הקימו את האוהלים. הטבח היה מהלך כמנהגו מסביב לדליים, המחסן היה קבוע שוב בסוכת-ענפים. רק האשוחים הנאים, זקופי-הקומה, שראיתי עתה במקום עצי-הליבנה הוכיחו לי, שאמנם במקום חדש אני נמצא.

ביער זה, בנקודה אחרת, נמצא גם "מחנה-המשפחות" של היהודים פליטי דאראצ'ין. בהזדמנות ראשונה הלכתי לבקרו.

מאז ביקורי האחרון חלו במחנה שינויים רבים. מורגש היה שהאנשים השלימו עם אסונם. פסקו לגמרי השיחות על הטבח.

למחנה זה לא הייתה צורה צבאית. סוכות הענפים, ששימשו מעון לאנשים, היו פזורות; האנשים היו מחולקים לקבוצות-קבוצות, ובכל אחת כמה משפחות. כל קבוצה, שכללה כמה עשרות אנשים, הייתה מבשלת את אכלה לחוד. המזונות היו כאן מצומצמים, שלא כמו אצל הפרטיזנים.

מצאתי כאן גם זקנים וילדים, שניצלו מן הטבח. פה ושם נראו יהודים עומדים בתפילה. כמו בפלוגתו של אטלס, היו גם כאן רבים, זקנים וצעירים, ששאפו לנקום את נקמת הנרצחים.

כמה אנשים כבר הכינו להם נשק. לרוב היו קונים אותו מן האיכרים בפרוטותיהם האחרונות, מן המעט שהספיקו לקחת איתם בבורחם; רובים אחדים ניתנו להם גם מאת הפרטיזנים. בשעת ביקורי זה הרגשתי אותות התעוררות במחנה. - הדוקטור אטלס בא! – אמר לי מכרי בקול רב-משמעות. סוף-סוף ניתנה לי הזדמנות לראות את המפקד היהודי, שכבר אז יצא שמו לתהילה ביערות.

התבוננתי בו. משקפי-הקרן הגדולים שעל אפו העידו יותר על הרופא שבו מאשר על מפקד הפרטיזנים. פניו היו צעירים מאוד, גופו תמיר, תווי-פניו וראשו תואמים; עיניו כחולות, טובות. שעריו ערמוני ומסולסל. רגליו היו עקומות במקצת, פסיעותיו קטנות, ובחיי יום-יום לא היה הילוכו בטוח ביותר (לא כן בשעת הקרב. אך זה נודע לי אחר כך). לעיתים קרובות האירה בת צחוק את שפתי, ואז היו השפתיים מתרוממות וחושפות שיניים לבנות וקצובות. שלא בשעת קרב היה מדבר בקול לא-רם, אך צלול ומשכנע. כשהיה תמה על משהו, היה מגביה את משקפיו וזוקף את גבות עיניו.

לבוש היה מדי-צבא עלובים; מגפיים גבוהים לרגליו, גדולים מכפי מידתן, ופעמים היה החיתול מזדקר מתוך המגף. לעומת לבושו שאינו מהודר, היה חמוש מכף רגל ועד ראש. הוא נשא עמו גם תת-מקלע לשבעים כדורים, שהיה אז יקר-המציאות ביערות, גם אקדח-גאגאן, מחסנית רזרבית לתת-המקלע, ילקוט עור צבאי, וראשי רימונים היו בולטים מכיסי חולצתו. אטלס פנה בברכה לבבית אל הילדים שנאספו לראותו. אחר כך גופף בידו לאנשים, לאות שמבקש הוא לדבר אליהם: דממה השתררה.

- יהודים! – קרא אטלס, ועכשיו נשתנו גם קולו וגם פניו. ארשת הרוך נעלמה, כלא הייתה. הוא צמצם את גבות עיניו, וקולו היה חותך: - יכול אני לקחת מכם עשרה אנשים אל פלוגתי. יש לי נשק בשבילם. אלפי אחינו שנרצחו מטילים עלינו חוב גדול. הפלוגה שאני עומד בראשה היא "פלוגת נואשים". אנחנו, כל אנשי הפלוגה, רואים את עצמנו כ"אבודים" ("פארפאלענע"). אין בלבנו מחשבה אחרת פרט למחשבת הנקם. מי מכם מוכן ללכת אחריי?

בקושי נדחקתי בין האנשים וקרבותי אל ד"ר אטלס, שהוקף עשרות מתנדבים. הצגתי את עצמי והפצתי בו כי יפנה אל המטה בבקשה להעבירני אל פלוגתו. חזרתי אל המחנה שלי, מוקסם מדמות המפקד היהודי ונושא תקווה בלבי להצטרף אל מחנהו.

עברו ימים מספר ללא כל מאורעות מיוחדים, ופתאום, בשבעה באוגוסט, הגיע למחנהו בחור רכוב על סוס, מאת המטה הפרטיזני. מפקדנו קרא בעיון את המכתב שהביא עמו. הרגשנו כי דבר מה חשוב עומד להתרחש. ואניה ציוה עלי ועל הרשל להתכונן לדרך. עלינו לצאת עמו לפעולה, ומייד, ואילו החבורה כולה תצא בעוד שעתיים במלוא תחמושתה, בפיקודו של קוליה, אל המקום שנקבע.

לאחר צאתנו לדרך סיפר לנו ואניה, כי בהתאם לפקודת המטה, עליו לקבל לפרק-זמן מסוים את הפיקוד על חבורת פליטים יהודים. אני והרשל נהייה שלישי. בדרך עברנו על פני חבורת פרטיזנים, שהתפזרה ביער. בידי הבחורים הייתה מכונת ירייה כבדה.

- אלה הם הפרטיזנים שמעבר לנהר שצ'ארה – הסביר לנו ואניה. סוף-סוף הגענו למטרתנו, למחנה הפליטים היהודים.

כאן עלי לציין פרט אחד מהווי החיים בעירות: ביער מתפשטות ידיעות חשובות במהירות-הבזק. בין היהודים ניכרה התעוררות רבה. מכר אחד שלי סיפר לי, כי מאז הבוקר מתכנסות בבוראלום כל הפלוגות הפרטיזניות. אין זאת כי מתכוננים למשימה "חשובה ביותר". ואניה פקד עלינו, עלי ועל הרשל, לארגן מייד יחידת-קרב מבין האנשים המסוגלים לשאת נשק, וציוה עליה להתכונן לדרך. אויה! – רק למעטים היו רובים; ידיהם של רוב האנשים היו

ריקות. משראו הזקנים את המתרחש, התעוררה בתוכם התרגשות. והנה יצא זקן אחד, שאלקוביץ' שמו, סנדלר מדאראצ'ין, קרב אלינו בצעד נמרץ, מקל עבה בידו, ואמר:
- יודעים אנחנו לאן פניהם מועדות. גם אנו מקומנו שם. שם גם נוכל להחליף את המקל ברובה.
והם התחילו להפציר בוואניה שייקח גם אותם.

המטה נמצא בקרבת מקום, וואניה יצא להתייעצות. לאחר שחזר, הרכיב יחידה נוספת, מזוינת במקלות.
הנשים נפרדו בשקט מעל בעליהן, ההורים מעל בניהם. ושוב אנו יוצאים לדרך. הייתה כבר שעת בין-השמשות כשהגענו לקרחת-היער הגדולה. על יד המדורות ניצבו פלוגות פרטיזנים. מרחוק ראיתי את הד"ר אטלס בראש פלוגתו, המתכוננת לצאת את המקום.
קרבותי אליו. ד"ר אטלס מסר את תיבת העזרה הראשונה לבלה ואמר:
- את תהיי אחות רחמניה. וללוחמיו אמר: - דעו חברים, אנו יוצאים לקרב! המפקד הכללי, בוריס בולאט, קרב אלינו, רכוב על סוסו, בלוויית חברי-המטה. בוריס זה, יד ימינו אבדה לו בחזית; אף על פי כן היה גם עתה קלע מצויין. הוא נאם באוזנינו נאום קצר:

- היום, בחורים, - אמר, - ניתנת לכם ההזדמנות להתנקם בנאצים. לפנות-בוקר תערכנה פלוגות-הפרטיזנים המאוחדות שלנו התקפה על דאראצ'ין.

צעדנו דומם, איש-איש שקוע בהרהוריו. עברו שבועיים בדיוק מיום הבטח בדאראצ'ין. רגלינו בוססו בביצות-אוסטרובו הגדולות. בראש שלך מפקדנו, ואניה זאיצאב, והמצפן בידו. בשעה שלוש לפנות בוקר הגענו סוף-סוף אל הכנסייה הנמצאת בקצה העיירה. המפקד ציווה עלינו להשתטח על הקרקע. מן הצד, באגף השמאלי והימני, נראו צללי אנשים, השמים גם הם שמו פעמיהם לעבר העיירה. גם הם שכבו תחתיהם.
- אלו הן הפלוגות של הד"ר אטלס ושל קוליה שלנו – הסביר לנו ואניה בלחש. – על אנשי אטלס הוטל לחסל בחשאי את המשמרות הגרמניים מצד זה של העיירה. היא מוקפת מכל עבריה על ידי אנשינו. הקשר הטלפוני אף הוא ודאי נותק כבר. חוץ מזה נמצאים כוחות גדולים שלנו במארב, מצד ואלווה וסלונים.
- בשעה ארבע צריך להינתן האות לפתיחת הקרב – הודיע לנו רץ מן המטה, שהגיע אלינו זוחל על גחוונו.
מרחוק נראתה צללית של טחנה. שם נמצא קבר-האחים של מאות יהודים שנורו על ידי הנאצים. נדמה היה לי, כי לאוזניי מגיעות צעקותיהם ויללותיהם של הנרצחים. קול ירייה הפסיק את הזיותי.
נשמעה קריאתו של בוריס בולאט:
- בחורים, לקרב! בשם המולדת!
מן הצד, ממקום שם נמצאה פלוגתו של אטלס, הגיע קול פקודה אחרת:
- יהודים, קדימה! בשם יקירינו!

השעה הייתה ארבע בדיוק. עלה השחר. מכונות-הירייה התחילו מטרטרות, האדמה נרעדה לקול רימונים מתפוצצים. טרא-טא-טא-טא!
קרקשה מכונת-ירייה כבדה. הסתערנו קדימה, יורים נכחנו. מעבר הבניין המשמש כתחנת הז'אנדארמריה, ענו לנו ביריות. השמש כבר האירה באור מלא שעה שתפשונו עמדה מאחורי הבתים, בדיוק מול התחנה. מחלון הקומה העליונה פלטה רצועת-כדורים של מכונת-ירייה כבדה את כדוריה.
ביקשתי מוואניה רשות לפעול על דעת עצמי. כעבור רגע עמדתי על יד הבית, בו נמצאה "משטרת העזר" ("הילפספוליציי"). הבחורים מפלוגתו של אטלס הוציאו מן הביקתה את השוטרים הביאלורוסים, משרתיהם של הגרמנים. השוטרים הלכו חיוורים ורועדים, ידיהם מורמות למעלה ומעיניהם נשקפת אימת המוות. מן הצד ראיתי את יקותיאל חמלניצקי, מוכנת-ירייה בידו, ראשו פרוץ, דם נוזל מאפו, חולצתו קרועה, מכנסיו מרושלים, והוא צוחק צחוק פרא וקורא בבאילורוסית:

- הא, טוב לכם, הא?

נצטרפתי אל אנשי אטלס, ויחד איתם הוצאתנו את השוטרים אל הכיכר שלפני הטחנה. הם נורו ונפלו ארצה, במקום בו רצחו לפני שבועיים את יקירינו. אחרי-כן חזרנו אל תחנת הז'אנדארמריה. שם נמשך קרב קשה. בדרך ראיתי את שני האחים באראנובסקי ממחנה הפליטים, נישאים פצועים באלונקות.

הסנדלר שאלקוביץ', שיצא לקרב במקל בידו, החזיק עתה תת מקלע גרמני חדש. בפנים משולבים סיפר לי מה שאירע:

משהגיעו יודל ואפרים באראנובסקי לעיירה, רצו מייד לעבר בית מגוריו של קצין המשק הגרמני. **ביום הטבח הרג רוצח זה לעיניהם את אחותם היחידה ואת הוריהם הזקנים. עתה באה שעת הנקם. אף כי לא היה להם כל נשק, התפרצו האחים לדירתו. הגרמני הספיק לפצוע את שניהם טרם נפל מכדורו של אחד הפרטיזנים.**

החלטנו לשרוף את בתי העיירה, כדי שלא תוכל לשכן בקרבה חיל מצב. השלכנו רימוני תבערה אל הבתים. הם עלו באש. דרי-הבתים היו יוצאים בבכי לקראתנו, נופלים על ברכיהם ומתחננים על רכושם. אך אנשינו לא שמו לב לתחנונים ויש שהיו משיבים להם: גם לנו אין כל. ולא מעט מדמנו שיתם...

יהודים משלנו, שהיו להם-עצמם בתים בעיירה, חשו לשרפם במו ידיהם. מכל צד הובלו שוטרים שנלקחו בשבי; הללו נורו, כאמור בכיכר שלפני טחנת הקמח. כל נקודות-ההתגוננות חוסלו, מלבד הבניין הגדול שבו התבצרה הז'אנדארמריה. הגרמנים הללו, שלא הייתה להם ברירה, עמדו על נפשם ונלחמו בחימה שפוכה.

פתאום התפרצה חבורת בחורים לתוך שער בית-הז'אנדארמריה. הכרתי בהם את אנשי אטלס. רצתי גם אני אחריהם. בקריאת "הידד!" חדרנו למסדרון הבניין, ממנו הוסיפו הז'אנדארמים לירות בנו. גרמני אחד נראה במדרגות שבקומת הקרקע. נשמע קול רימון מתפוצץ. על הרצפה, בשלולית של דם, התבוססו אחדים מאנשינו. ביניהם הכרתי את פני הרשל זלוטוגורה. הוצאנו את ההרוגים והפצועים לרחוב.

הקרב נמשך. הז'אנדארמים הוסיפו להחזיק מעמד. הבית היה בית-אבנים מבוצר, ולשווא ניסינו להציתו מבחוץ. על יד הבית עמד בוריס בולאט המפקד, ועל ידו פרטיזן יהודי, אברהם קופלוביץ'. אברהם זה היה משליך בלי הרף רימוני תבערה למעלה, אל חדר הז'אנדארמים. אך הנה הגיעו סירים משלנו והודיעונו, כי מסלונים ומזאלווה מתקרבים כוחות גרמנים גדולים לעזרת הז'אנדארמים. נשמע קול חצוצרה – אות ל נסיגה. השעה הייתה שבע. מרחוק נראו אנשים בורחים.

- שלנו הם, פתחו את דלתות בית-הסוהר – קרא אלינו אחד הפרטיזנים.

בינתיים טענו הבחורים על העגלות את הנשק ואת השלל שנפל לידינו. ד"ר אטלס ובלה טיפלו בפצועים במסירות. לאחר שנחבשו פצעיהם חבישת ארעי, הוטענו בעגלות והוצאו מן המקום. הדוקטור צעד לידם, אף הפצועים קשה לא הוציאו כמעט הגה מפייהם, לא נאנחו – אם משום שלהט הקרב חי בם עוד, ואם משום האימון שנתנו בדוקטור שלהם, שאינו מש מהם.

בצאתנו מן העיירה, התעכבתי רגעים מספר על הכיכר שלפני טחנת-הקמח. על האדמה היו מוטלים עשרות שוטרים מתים: נקמה פורתא...

בדרך המוליכה ליער עמדו המוני איכרים, שיצאו לקדם בברכה את פנינו והיו מכבדים אותנו ביי"ש, בלחם ולבן ובלביבות. אף אנו שמחנו לתוצאות הקרב. ידענו שבזאת שמנו קץ לחיל המצב הגרמני בדאראצ'ין. [5]

יחידת הפרטיזנים של חבורת האחים ביילסקי

האחים טוביה, זוסיה ועשהאל ביילסקי יזמו והקימו יחידת פרטיזנים יהודית שקיבלה את השם העממי "חבורת האחים ביילסקי". [יש הכותבים גם בלסקי וגם באלסקי]. הם פעלו ביערות במחוז נובהארודק. בתחילה הצטרפו אליהם בני משפחה וקרובים ואח"כ הצטרפו צעירים ובני משפחותיהם עד אשר הגיעה החבורה ל-1200 נפש. תחילה הסתתרו בסבכי חורשות וביער וגם באסמיהם של איכרים נוצרים מקרב מכריהם, לבסוף הגיעו לקהילת-יער גדולה השוכנת בסוכות ובבקתות חפורות באדמה. הייתה זו קהילה לוחמת, מסודרת, עובדת ומייצרת ומשתפת פעולה עם תנועת הפרטיזנים הסובייטית הגדולה ומסייעת לה באנשים, אספקה במלאכה ברפואה ובשירותים נוספים. חבורת האחים ביילסקי הצליחה להחזיק מעמד מול הצייד המתמיד של הצבא הגרמני והמשטרה המקומית ושל מלשינים ששרצו בכל מקום. היו גם מתנכלים רבים לקיום יחידה יהודית עצמאית מקרב מפקדי פרטיזנים. מיד, לאחר סיום המלחמה כונסו עדויותיהם וגם של אחרים בספר "יהודי היער".

יהודי-יער

על רקע-האימים של שואת-הטבח היהודי אירופה בולטים פה ושם זהרורי-הנחמה של ההתנגדות היהודית, מלחמות שלחמו אחינו, נקמות שנקמו, ומאמצי הגנה והצלה, רחבות-היקף שכמיהת-גאולה פיעמה בהן ורישומיהן לא נעלמו עד היום. ההתנגדות היהודית לנאצים – לא כל גילוייה נקפדו במות-קדושים, כמותם של מורדי מגטו בוארשה. יש גם דפים של גבורת-ניצחון, והגיבורים חיים אתנו כיום, יחד עם האלפים שהצילו, ובפיהם סיפורי היגון והששון של קרבות, הצלחות וכישלונות, אבדות ונקמות, ייסורים והתגברות עליהם.

סיפור העלילה המסופר בזה, מתאר מערכה מפוארת של מלחמת יהודים על נפשם ברוסיה הלבנה, באחד השטחים, שהרוסים כבשו אותם מידי הפולנים בספטמבר 1939. ציפורני הנאצים ננעצו בחבל ארץ זה ביוני 1942 ובהן התעוות עד ששוחרר בידי הרוסים במארס 1944.

ביערות באלורוסיה, הסמוכים לליטא, במרכזו של מישור בן אלפי קילומטרים מרובעים, בין וילנא מצפון, מינסק, גרודנה ממערב ובריסק מדרום, לחמו יהודים בנאצים כל שלוש השנים של הכיבוש. הנאצים נעזרו על ידי אוכלוסי המקום, הבאלורוסים והפולנים, שמבניהם גייסו את השוטרים, הפקידים, המרגלים והסוכנים, מורי-הדרך ושאר המשרתים. נגד כל אלה היו היהודים צריכים להילחם; מפני כל אלה – להתגונן, להסתתר ולהתחמק; ומידיהם של אלה צריך היה להשיג את המזון, את אמצעי ההובלה ואת שאר אמצעי הקיום.

כל כמה שנראה הדבר בלתי אפשרי, הנה בא והיה הפלא, והחבורה היהודית הלוחמת, שהננו מספרים עליה הייתה קיימה ופועלת לא חודש אחד ולא שלושה, כי אם במשך כל תקופת הכיבוש הגרמני, מראשיתה ועד לשחרור השטחים על ידי הצבא הרוסי המנצח.

יהודי-יער אלה היו נוהגים בחדס כלפי ידידים, בצדק כלפי הניטראלים, אך באכזריות חימה כלפי האויב, כפי תפיסתם המוסרית. רגש הנקמה וכורח-החיים ציוו עליהם להיות חזקים ולהטיל מוראם על הגויים שכניהם.

בדרך חיים זו של גבורה וכבוד החלו שלושת האחים, טוביה, זוסיה, ועשהאל באלסקי, ילידי כפר סטאנקאויץ בקרבת נוהארודוק; אליהם התלקטו בראשונה בני משפחותיהם, עד אשר הגיעה החבורה ל-1200 נפש.

תחילה הסתתרו היוזמים בסבכי חורשות ויערים ובאסמיהם של איכרים נוצרים מבין מכריהם; ולבסוף הגיעו לידי קהילת-יער גדולה, שוכנת בסוכות ובבקתות חפורות באדמה; קהילה לוחמת, מסודרת עובדת ומייצרת, משתתפת עם תנועת הפרטיזנים הסובייטית הגדולה ומסייעת לה באנשים, באספקה, במלאכה, ברפואה ובשירותים אחרים. בראשונה היו מקבלים ארוחה ומזון יום-אחד בחדסו של מכר, ואילו אחר כך העלתה להם הסביבה מס-מזון ומיצרכים, ככל אשר היו זקוקים להם, מס ללוחמים תקיפים וחזקים.

חבורת האחים באלסקי הצליחה להחזיק מעמד מול הצייד המתמיד של הצבא הגרמני והמשטרה המקומית לסוגיה ושל המלשינים ששרצו על כל צעד; מול התנקשויות של כנופיות פרטיזנים "פראים" או לבנים וגם מול חתירות והתנקשויות מבפנים. לא נוקתה החבורה מנרגנים, שואפי גדולה, מתנכרים לקיום עצמאי-יהודי, צרי-עין במעמדם של האחים ראשי המפעל. דווקא תקופת מאבקם על קיומה העצמאי בפני המפקדה הסובייטית הראשית לכל התנועה הפרטיזאנית. אולם עם כל אלה נאבקה החבורה וגם יכלה להם.

לחבורה היו שמות רשמיים שונים ברוסית, אבל שמה העממי היה "חבורת האחים באלסקי". מבין האחים האלה נמצאים אתנו בארץ הבכור טוביה ומשנהו זוסיה. אתם בא לארץ אח צעיר, אהרן, שהיה עוד נער בראשית העלילה, ותוך חיי השתתפות ועזרה במלחמה גדל ועלה. השלישי במפקדי החבורה, עשהאל, נפל בקרבות ליד קאניגסבארג כחייל סובייטי, כי גויס אחרי השחרור הרוסי. שני אחים, שוכבים במיטותיהם. ניספו בידי המרצחים הגרמנים גם האב דוד והאם בילה, שנתפסו בראשית דצמבר 1941. לשלושת האחים אשר בארץ יש אח ואחות ברוסיה הסובייטית.

זו הייתה משפחת "ישובאים" יהודים בריאה, דור שלישי בכפר סטאנקאויץ, ליד הנחל הנקרא גם הוא בשם זה, ואשר על מימיו, הנופלים במרחק 15 ק"מ לתוך הנימאן של בעל האחוזה. אבא קנה אותם מידי הבעלים, יחד עם האקטאר אדמה. אשמת-זריעה, חורשות וחולות שפת הנהר.

ר' דוד באלסקי ישב בכפר והיה טוחן לאיכרים קמח וגריסים. לימי החג היה נוסע לעיר נוהארודוק הקרובה, אשר בה הייתה קהילה של אלפים יהודים. הטוחן השקדן חי בשלום עם שכניו הבאלורוסים והפולנים אשר בכפרים מסביב. את בניו ובנותיו חנך ברוח היהודית הכללית כאשר השיגה ידו. הבנות נישאו לבעלי טחנות בכפרים ובעיירות הסמוכים, אף הקימו בהם משפחות.

בימי הכיבוש הרוסי קיבלו הבנים עבודה מאת השלטון הרוסי. טוביה היה ממונה על הספקת מתכת ישנה בלידה. זוסיה היה מרכז את הספקת החציר מטעם אגודת הצרכנים בנוהארודוק. עשהאל עזר לאב בהנהלת המשק והטחנה. לפני פרוץ המלחמה התגייס זוסיה לצבא הרוסי, וביום פרוץ המלחמה גויס גם טוביה. בנסיגה הבהלה נתפורר הצבא הרוסי, ואנשי המקום, הנוצרים והיהודים, נצטוו על ידי המפקדים להישאר.

הגרמנים באו בעקבותיהם של הרוסים. פלוגות צנחנים גרמנים היו מקדימות את המאסף של הצבא האדום הנסוג. השלטון נתפוקק בתוך אנדרלמוסיה של בריחה, הפצצות, דליקות וניתוק התחבורה. היהודים מצאו את עצמם בידי האויב, ואפילו החיילים היהודים לא הספיקו לצאת עם הצבא אל התחומים הרחוקים והבטוחים של ברית המועצות.

בחדשי הכיבוש הרוסי, בתקופת ההסכם הסובייטי-הגרמני, לא הוכן הצבור היהודי לידיעת המתרחש, להערכת המצב ולתכניות ההצלה. הנאצים מצאו את היהודים בשטחים הרוסיים במצב נפשי עוד פחות מוכן מאשר בפולין ובארצות אחרות.

תחילה באו דיכוי, שיעבוד, השפלות ורדיפות, ואחר כך שחיטות וחיים בגיטאות. ואחר אלה – הרציחות השיטתיות, בהתאם לתכניות ההשמדה. לא רבים היו היהודים שהכירו לדעת שיש להתנגד בתוקף וכי רק בהתנגדות הסיכויים להצלה.

היהודים הבריאיים, בני הכפר סטאנקאוץ, התייצבו מהרגע הראשון על דרך זו. הדריכו אותם השכל הישר, קרבת היער הכונס והמסתיר, הקשרים עם האיכרים, הפגישות הראשונות עם הגרמנים, אשר לפנייהם הלכו הרצח והשעבוד המוחלט. הכרה יהודית פשטנית, משהו מחינוך „החלוץ“, עמידה שנרכשה בתקופת הכיבוש הסובייטי גיבשו את הנטייה הטבעית להתנגד ולנצל את תנאי הסביבה. האחים נמשכו היערה משיכה טבעית, ואחר כך נאחזו בו בהכרה על מנת לנלחם.

הבלי ההתהוות היו נוראים. בדרכים – פלוגות גרמניות, והערים כבר כבושות. והנה חונים גרמנים גם בחצר בית אבא, ליד הטחנה. כל רוצח, כל שונא ישראל מרים ראש, נרשם במשטרה ומשמש לה סוכן ומלשין.

האחים באלסקי היו בעלי משרות בימי הכיבוש הרוסי. על כן הם "בולשאבקים" וצריך לתפוס אותם. המפקדים הגרמנים וההמונים המקומיים גוזרים, והשוטרים משתדלים לקיים, ומחפשים את האחים. האחים הם מחוץ לחוק, ואין נשק בידם להתגונן. איכר שנמצא אצלו נשק מפחד להודות בכך, אינו מוכר גם בכסף משום שהכלי היקר נחוץ לו לעצמו. האיכרים מפחדים לאכסן אנשים שהמשטרה רודפת אחריהם.

יש גם יהודים מלאי-אימה. יש גם יהודים בעיירות ובכפרים המאיימים: אם תעיז לבוא נשבור את ראשך; אל תמשוך אותנו תהומה. ויהודים היו משיחים שאפשר לסבול ולחיות איך שהוא בשלטון הגרמנים. הנה הרשעים שולטים בפולין זה כשנתיים, ויהודים מתקיימים בגטאות. בצער, בפחדים, אבל מתקיימים. אין ברירה, יש להרכין את הראש. שאם לא כן – הרי הכדור והרי התליה. המכות הקשות שנוחתים, עבודת הפרך, גזילת הרכוש, ההשפלה, הכליאה בגטאות, הטלאי הצהוב – כל התלאות האלו אפשר לשאת ולדחוק את הזמן. אמנם היו חיי יהודים זולים מאד. הורגים יהודים, תולים יהודים. אך הן לא את כולם יהרגו. היעלה דבר כזה על הדעת? למה יעשו זאת? –

ובינתיים עוברים ימים ושבועות. העניבה מתהדקת מסביב לצוואר היהודים. מועצות-היהודים נאלצות לעזור לשלטון; להגיש רשימות עובדים ורשימות רכוש. ישנה אילוזה שעל ידי כך מצילים חלק. בלי הנהלה יהודית יבוא, חלילה, הקץ המר מיד.

והבאלסקים לא יכרעו ולא ישתחוו ולא יענדו את הטלאי הצהוב. לא יתייצבו בפני המשטרה למרות כל הדרישות. כבר טעם מי מהם יום של עבודה, מכות ועלבונות. הבאלסקים אינם נראים בכלל אלא לעתים רחוקות. הם מדברים באלו-רוסית, פולנית ורוסית ודומים בהופעתם החיצונית כ"גויים". אפילו תעודות של גויים יש להם. וככל שהם מסתתרים, הם נעשים יותר חשודים. חושדים בהם יותר ממה שיש בהם. בראשונה לא היה בדעתם אלא להציל את נפשם. אבל השלטונות כבר חששו שמא באים הם בקשרים עם הרוסים שנסוגו. הרדיפות מעוררות את האחים לגילוי כוחם. הנסיבות פוקחות אותם להתחזק, לחפש שותפים. הדרך ברורה, וממילא מחמיר הציד עליהם.

מובן, שאפילו בכדי להתחבא נחוץ שיהא לכל אחד מהם נשק. באין נשק בידם, יכול כל מנוול-גוי להתנפל עליהם. וראשית כל יש להתגונן בפני שוכני הבולשת. נחוץ שידעו הסוכנים המשחרים לטרף קל, כי עסק להם עם לוחמים, ולא כל ריקא יעיז לנסות אליהם דבר. בשביל לפגוע בבאלסקים יש להתכונן, לערוך תכנית. מצב זה נותן לנרדפים זמן. והם, האחים, ואם יעיז מישוהו לפגוע באחד, יבואו האחרים וינקמו. האב והאם יושבים בטחנה ועובדים. האיכרים והאיכרות, הבאים לטחון את תבואתם משוחחים ביניהם, ויש מהם המספרים לטחון היהודי מכל אשר ישמעו בכפרים ובדרכים.

ישנם ידידים נאמנים, המספרים מתוך כוונה מכוונת לעזור; מייעצים דרכי פעולה של זהירות; מסייעים בהשגת תעודה, במתן מחסה לכמה לילות וימים, באספקת מזון. ילדות הכפר, שעשו לפנים עבודות שירות בבית הטוחן, הן עכשיו בחורות גדולות, ויש מהן החסות על האלונים הבאלסקאים, הבחורים הטובים והידידותיים, שלא יפלו בידי הכובש הזר, יש מהן המביאות למקומות המחבוא חריצי גבינה, ביצים, ויש הבאות במרוצה למסור ידיעה הנראית להם מועילה. איכר זה זוכר את הקמה שהיו נותנים לו הבאלסקים בהקפה, ואכרה אחרת – את הידידות עם אמא באלסקאית. פה ושם ישנם גם צעירים וצעירות בעלי הכרה המבינים כי מתרחשים כאן נפתולי אור וחושך, והנרדפים הם היהודים וגם רוסיה הסובייטית, והסכנה היא לכל הכרוך בשלטון המועצות.

האחים נפגשים בבית אבא, באסם, או בחורשה בקרבת הבית. אל הבית פנימה באים הם רק בערב. אולם גם אז ערים הם. לא כולם שוכבים לישון. תמיד נשאר מישוהו על המשמר. אהר'לה חושיו הדים ורגליו קלות להתרוצץ בסביבה, למסור ידיעה לאח אחד שבחורשה, לאח שני ביער, או באחוזת אחד האיכרים, שבה חוסה האח מחסה זמני. בעיני האיכרים – הבאלסקים, החסונים והגבוהים הם כפריים לכל דבר, ואפילו במראיהם, בלשונם ובנימוסיהם. יש איכרים המושיטים יד בצרה כממלאי חובה אנושית.

יש באלורוסים האוהדים את השלטון הרוסי; לגבי אלה היהודים הם בני ברית. יש פולנים השונאים את השואבים, ומפני זה יקרבו עתה קצת את היהודים. מרובים אלה הם האדישים, השונאים, השמחים אל משטר של שנאת ישראל. הם מסכימים למראית עין לקבל אורח יהודי ולהגיש לו אוכל, ואילו מהדלת האחורית של הבית ירוץ חיש שליח אל תחנת השוטרים הקרובה. אין בטחון באדם לעת כזאת. תהא תמיד האוזן קשובה, העין דרוכה לקרוא כל תנועה בפני האיכר מארח, והאקדח, אם ישנו כזה, תמיד טעון ומוכן לירות. אשרי מי היודע את השביל הקרוב ליער, את המחבוא הקרוב לבית, את הפינה הנסתרת בבית עצמו, שמא יבוא האויב פתאום, באקראי; רק עבור יעבור לדרכו וישתהה קצת "לפוש". ואם לא הצלחת להסתתר במהרה, מר גורלך.

כך סובבו האחים וחפשו נשק, שותפים, בני-ברית, גילו נקודות פגישה ומסתור, תחנות מרגוע ומזון. בעיה קשה היא עניין המזון, ואף על פי כן מוטב שיהיו רבים מאשר מספר אחים בלבד.

כבר מהיום הראשון של התקפת הגרמנים על רוסיה נכנסו האחים לחיי טלטולים, בין הפצצות לבריחות, בין רדיפה למחבואים, בין נסיגות להתקפות, בין כיתות רגלים בנדידה מאונס לבין חיפוש מזונות, בין מנוחות קצרות בחיק הטבע לבין מחזות מסמרים של הריגות והתעללויות. הם התחשלו מתוך יגיעה וסיכון. היקף ראייתם וידיעותיהם על המצב גדל מתוך הנדודים.

קבוצת פרטיזנים ב"מחנה המשפחות" של טוביה ביילסקי ביערות נליבוקי
[ארכיון לוחמי הגטאות]

השיחות עם ידידים ושכנים, איכרים ואכרות פשוטים, כמרים, נוער באלורוסי-קומוניסטי ושרידי פליטים של הצבא האדום, ואף עם פטריוטים פולנים, שבזמן הראשון, כשהרוסים היו עוד רחוקים מלשוב אל שטחי פולין, נאמנים היו עם כל הלוחמים נגד השואבים.

מבין ארבעת הכוחות המתגוששים בדם ובאש: הרוסים, הגרמנים, הבאלורוסיים והפולנים, נראים היו הרוסים כבטוחים ביותר, אף על פי שהם היו המזכים באותו ברגע. הגרמנים רק שליחי "מלאך המוות" הם, ושני הלאומים האחרים הן נכנעים היו עוד לפני המלחמה. אבל הרוסים כבשו את המקום עוד ב-1939, ותחת שלטונם עמד החבל הזה לפני המלחמה הקודמת (האחים הגדולים עודם זוכרים זאת), והם מבטיחים ברדיו, מספרים הבאלורוסיים האינטליגנטים, שישוּבו. בהכרח שישוּבו. עדין לא נוצחה רוסיה. קצם של נפוליון ווילהלם ייחשב באידיליה, לעומת זה שיבוא על היטלר. [6]

ב-28 ביוני בישר הרדיו: איגפו את מינסק. הגרמנים מוכרחים לברוח. אם לא – הם מוקפים. המשמרות הביאו גרמנים ראשונים חיים אל המטה הגלילי. הזמינו מ"ירושלים" את וולקוביסקי כמתורגמן לחקירה. לרשותו מסרו שני קצינים גרמנים. אך התחיל בחקירה – אזעקה: קבוצות גרמנים מתקרבות. וולקוביסקי נהג כשאר אנשי המטה – איש לשבוי, הרג באקדחו את אלה שברשותו ורץ אל העמדה, לפי האזעקה. במעילו של אחד מקורבנותיו מצאו את תוכנית השחיטה של גטו וילנה.

כל החבורות מסביב הסתערו על כנופיות הגרמנים, אשר ניסו לחדור אל האזור. חיסלו אותם מהר.

ושב ידיעה לעת ערב: הגרמנים הוקפו. הצבא האדום התקרב. למחרת בבוקר נראו מכל צד שרידי יחידות גרמניות תועות ומשוטטות. משמרות החבורה המיתו אותם, תפסו אותם.

עברה הרינה במחנה: קל להמית את אנשי האויב ולשבות אותם. ויהודים התפרצו אל המלאכה. הצייד חזק. שבויים רבים הובאו אל המטה, וכאן נהגו בהם במידה הרחוקה מן הרחמים. תחילה, אמנם, היו חוקרים אותם, ואחר כך דחפום החוצה אל הקהל צמא-הנקמה העומד ומחכה. משהגיע הגרמני אל ההמון, נטרף ממש בידי אנשים ונשים, נערים וזקנים.

פופקו בן השמונים אף הוא חבט בגרמני במקל וקרא בקול, שנעשה כאילו צעיר יותר: הרי לך בעד.. ובעד.. ובעד.. היו מהגרמנים שביקשו רחמים, נשאו על שפתייהם שם אישה וילדים, אבל לבקשות הרחמים לא היה הד. יהודי-היער גמעו בתאוה מכוס-הנקמה.

הצייד על גרמנים בודדים, או על קבוצות קטנות שלהם, ערער את המשמעת החבורה. אי אפשר היה לגזול מהאנשים את הסיפוק שבנקמה שזכו לה. אך בינתיים נפגע המשטר, שהיה נחוץ עוד. אנשי המשמרות עסקו יותר בחיפוש גרמנים מאשר בתפקידם המצומצם. היוצאים לסירות ושליחויות שונות, אף הם לא רצו להחמיץ את ההזדמנות שבאה לידי. מרבים היו לשתות יי"ש, מצב הגילופין התפשט מן הצמרת עד לנחותי-המחנה. הרדיפה אחרי הגרמנים הגיעה לידי כך שלא היו נשארים במחנה די כוחות לוחמים בשביל קרב הגון, אילו היה פורץ.

ואכן פרץ קרב כזה, והוא יצא בהכרח בכישלון. ב-7 ביוני בבוקר התפרץ אל המחנה כוח ניכר של הגרמנים הנסוגים. הגרמנים אומנם היו מיוגעים, רעבים, בלתי מגולחים, אך הנשק הטוב היה איתם, ועוד נשמעו למשטר.

במחנה חבורת באלסקי לא היה באותו רגע כוח מספיק לעמוד בקרב עם קבוצה גדולה של גרמנים.

המפקד עצמו, טוביה באלסקי, אסף סביבו את הקרובים ביותר וערך מערכה חלקית על האויב. קבוצות קטנות אחרות עשו כך ממקומותיהן, אך בלי סדר ובלי ריכוז. שר גדוד רוסי, שהורד זה מקרוב במצנח מן החזית, הופיע במקום, הדריך ופקד וירה גם עצמו. באה עזרה ממטה הגליל. הגרמנים כבר הספיקו להצית אש בכמה ביקתות. כבר חטפו מנות ברזל מהמוכן בביקתות. התאמצו להבקיע להם דרך מערבה, בתוך אש בלתי פוסקת של מכונות-ירייה ותת-מקלעים.

גוויותיהם נזרעו על פני המחנה ומערבה לו, ובכל צד, שאיש מהם ניסה להימלט אליו. לבסוף לא נשאר בחיים אף אחד, אך גם במחנה באלסקי היו הרוגים. בשעה 11 התברר המאזן: 9 הרוגים, מלבד כמה פצועים.

אין שהות לאבל ולמחשבות תוגה. בטרם הובאו ההרוגים למנוחת-עולם נודעה הפקודה שמחר יוצאים את היער. נסתבכה עוד יותר פקעת הרגשות של הימים האחרונים. שמחת הסיום, האופק המתבהר לקראת השיבה אל "החיים הטובים", השיכון הפרוע של הנקמה על הגרמנים, הדכדוך עקב התוצאות של ההתקפה הגרמנית האחרונה, העקירה מן היער.

היה צורך להכין ליום המחר מה שאפשר לקחת לדרך. הטעינו על העגלות תבואה, קמח ולחם ושאר מיני מזון. הפקודה אמרה שלא לקחת את בגדי החורף ושמיות החורף, מחשש אילוח, אך היה די משא בשביל השיירה.

למחרת זזה התהלכה הגדולה של 1,230 יהודים מיער נאליבוקי אל העיירה נובהאודוק. הייתה יציאת היער. וזה היה המראה:

רוכבים סיירים, אחריהם צועדים רגליים מזוינות, וסוסים מושכים בשיירות עגלות. רוב הקהל הולך ברגל אחרי העגלות, שבהן ניתן מקום רק לחולים ולחלשים ביותר. עדר פרות אחרי הקהל. ושוב רגליים מזוינים, הפרשים יוצאים לאחרונה אולם מדביקים את כל החלקים. המפקדים רוכבים בין הלוחמים ומבקרים מדי פעם את חלקי השיירה הגדולה.

יוצאים ושרים. שרים הכל: את שיר הפרטיזנים, את "התקווה", מכל אשר יעלה על השפתיים. נשמע גם ברור השיר העברי: "אנו עולים ושרים". הרוחות גאו. איזה מפנה, אילו חליפות. מה יביאו החיים החדשים? היכן הקרובים? מה יהיה עתה?

השיירה הארוכה התנהלה אבל העדה שלנו באה שוב בתחומי המציאות הקשה של הסביבה והימים. אין עוד אווירת העצמאות היחסית של "ירושלים". ובדרך פלוגות צבא. הפגישות לא כולן מתוקות, בודדים סובלים בקצות השיירה, כשהם נתקלים בחיילים רוסים, אפילו סדירים. גם בין אלה יש חומדים וגוזלים נשק. יש מהם דווקא שהחליפו ומסרו נשק טוב במקום גרוע, אם רק הוסיפו להם מתנה הגונה. ליד קרומאן עצר משמר צבאי את השיירה הראשונה: דרוש רישיון. הרישיון הוצג. בערבתינימאן בא אווירון והוריד פתקה: גרמנים בסביבה. התנדבו אנשים למארב, שנערך יחד עם פרשי דאניסוב, והתוצאות היות טובות.

הגענו לאחוזת קרובה לנובהארודוק, נאגנאויץ. כאן התכנס כל המחנה לאכסניה זמנית. רק המפקדים רכבו העירה. התחילו חיי מחנה. המזון מצוי היה, והסדרים נקבעו מקודם. המטה הכין במהירות תעודות אישיות בשביל כל אחד מ-1,230 הנפש של החבורה. מוטב לפזר אותה בהקדם. יהי כל איש אחראי לעצמו, בפני שאלות החיים החדשות, העומדות בפני כל אחד: ההליכה לצבא הסובייטי, הפרנסה, הקרובים, מקום המגורים. ב-21 ביוני נגמרה חלוקת התעודות. ב-16 ביולי נערך מסדר חגיגי בחוצות נובהארודוק. הנואם בשם החבורה היה שאמיאטוויץ. גנרל אוגורקוב שכבש את נובהארודוק, הזכיר בנאומו לשבח את באלסקי.

חלק מהפרות והסוסים הוחזר לאיכרים שמהם נלקחו. כל תקיף היה הסביבה הצעקה: הבאלסקים גזלו ואתנו ואינם מחזירים.

האחים באלסקי התקבלו במאור פנים ובכבוד במפקדת הפרטיזנים ובמשרדי השלטונות אשר טיפלו בחיסול התנועה. במינסק שילמו את המשכורת לפי הדרגות בעד כל תקופת ההשתתפות בתנועה. נמסרו דינים וחשבונות מפורשים על כל המעשים וההישגים. נמסרו תעודות, ארכיונים וכל חומר בעל ערך מדיני, צבאי והיסטורי. חילקו אותות הצטיינות ותעודות כבוד. עיתונאים וסופרים סובייטיים רשמו מפי טוביה באלסקי את פרשת החבורה.

האחים טוביה וזוסיה באלסקי קיבלו משרות סובייטיות במחלקות-משק. בדרגות גבוהות. עשהאל באלסקי התגייס והמשיך במפעלות גבורה בצבא האדום, עד אשר נפל בקרב ליד קאניגסבארג, כשהוא מעוטר אותות הצטיינות סובייטים מרובים. האח הצעיר, אהרון, התקבל לבית-ספר טכני.

אך הלב אינו לכאן. הקיץ הרגש היהודי, וביקש את סיפוקו. אין הרצון בלב להירתם שוב, ולעולם, בעגלה הזרה ולסחוב אותה לקראת האושר הזר. חיי מלחמה ועצמאות יחסית עוררו בלבבות פשוטי-עם שבחבורה שלנו את הכיסופים לחיים יהודיים מלאים. די להסתתר. די לשאת על השפתיים סימאות נכריות. הקץ לשירת הזרים. החיים בניתנו במתנה, או שנרכשו בתמצית הדם, במאמץ הנפש ובמאבק השנים בין כוחות אכזריים תוקפניים מכל צד, החיים האלה, צריך שימשכו עתה לא על אדמת נכר. הלב התאווה לחיים של יהודים בין יהודים.

מכאן העלייה לארץ ישראל. רובם המכריע של יהודי החבורה הם בארץ ישראל ובדרכים אליה. בכל הדרכים. עוד בראשית היציאה משם הייתה בדרכים-לא דרכים. וכל אשר נראה ונשמע בדרך, הוסיף הכרה של הכרח. לערגה הטבעית והמורשתית. לחיי קוממיות יהודית בארץ-ישראל. [7]

הקבוצה שיצאה מגטו איז'ביצה לביקשה להישאר מאוחדת. ערכנו אתם שיחות על החיים ביער, הדרכנום, חילקנום לכיתות ועזרנו להם למנות את מפקדיהן מבין עצמם. היו להם אנשים מזוינים שילוו אליהם כמשלחת להכנת מזון. הפכו אנשי איז'ביצה לקבוצת משפחות ליד חבורתנו. אף נכתב פרוטוקול בעניין זה. דומני שהוא נשמר אצל באקשט. בעל חנות לסמי-רפואה באיז'ביצה.

ב-5 בינואר 1943 ביקרנו, אנו האחים, שוב אצל קבוצת איז'ביצה, בעיניהם. בשעה 1 אחר הצהריים בקירוב, שמענו יריות מכיוון החוטורים. כפי שנתברר לנו אחר כך, היו אלה היריות של השוטרים על הדודן שלנו, הרצל אפרימסקי, אשר מיהר כשהוא מחליק על מגלשים, מהחוטורים אלינו היערה, להודיענו על התקפה קרובה מצד המשטרה. הוא עצמו נתקל בשוטרים. הספיק לירות בהם כמה יריות ונפל.

את שיחתנו אצל אנשי איז'ביצה הפסקנו. יעצנו לבאקשט להרחיק מיד את אנשיו עד כמה שאפשר. אתנו היו אז מלבין וקבוצת אנשים מזוינים שחזרו מיערות ליפצ'יאן. התחלנו ללכת לכיוון היריות בדרך היער. לא עברה חצי שעה מהיריות הראשונות, ומכיוון החוטורים, שבהם נמצאו אנשים מחבורתנו, הבחנו ביריות משני צדדים. ירו במכונות ירייה, במרגמות, ומזרקי רימוני יד. שנים עשר איש שהיו לנו בחוטורים, ורק אחדים מהם לוחמים, היו מוקפים. הם התגוננו בשתי מכונות ירייה וברובים. אך הם היו מועטים לעומת הכוח המתקיף. עוד מעט וראינו אש עולה מהחוטורים, והיריות דוללות ודוללות, עד שפסקו. שיערנו את אשר קרה. כשהתקרבו לפאת היער עוד שמענו באוזנינו פקודה "אבפאהר". הם גמרו, איפוא. החוטורים באש. היכן הם אנשינו? –

התקדמנו אל הבתים הבווערים. ראשון מצאנו מת את יצחק ליבוביץ. אחד מארבעת האחים ליבוביץ שיצאו אלינו מנובהארודוק. מצאנו את ביניאש בעל החוטור בן השמונים, וכדור בראשו. בחצר אחת בוערת נמצא ברנשטיין, שבא אלינו יחד עם מלבין מיערות ליפצ'יאן. הוא לא יכול לברוח, משום שרגליו היו קפואות, בדקנו את החצר כולה, בפינה אחת מצאנו מוטלת מתה אשתי הראשונה, המנוחה סוניה לבית וארשאבסקי, לידה גרישה מייטס ואמו רגינה. בחצר אחרת מצאנו שלושה. האחד מהם היה בנו של באקשט. מחוטור שלישי הספיקו לברוח סוניה בולדה (כיום אשתו של זוסיה), חיה זינטיוולסקי, אשתו של עשהאל, וישראל קוטלר. אבל ליובה וולקין, שהיה אתם ונלחם צמוד אל מכונת היריה, נפצע ולא יכול היה לברוח. אותו תפסו הגרמנים והביאונו לבית החולים בסאליוב. החלו מענים אותו, שימסור את סודותינו ואת סודות הפרטיזאנים בכלל, והוא קיבל את העינויים באהבה ולא מסר דבר. התעללו בו וגזרו ממנו גזרים, והוא לא נכנע. שלושה שבועות עינוהו ולבסוף תלוהו בנובהארודוק.

במרחק חצי קילומטר מהחוטורים שבהם נהרגו אנשינו היה כפר. ציוונו על ראש הכפר להכין קבר אחים ולציין את המקום ליד הגדר. לאחר שנה הקימונו לוח ציון מפורש: כאן נקברו פרטיזאנים מהחבורה היהודית. חמשת הקרבנות של ה-5 בינואר 1945 היו הראשונים לנו. עד אז היינו גאים בזהירותנו ובהעדר הכישלונות. לא היו לנו מקרים שחברינו ישתכרו בכפר וישכחו מה אתם וסופם שיתפסו על ידי המשטרה, דבר שלא היה נדיר בחבורתו של פאמצ'אנקו. עתה הוכינו מכה קשה.

בערב לאחר האסון נפגשנו אצל קוזלובסקי. שיחתנו הייתה לאבל. הערכנו את אבידותינו. הן היו קשות גם מבחינת האנשים. אשתי המנוחה הייתה „מספר 2" במכונת הירייה, לוחמת מובהקת, רוכבת יפה, מושכלת, ועובדת טובה. בוללנה היה לה בית-מלאכה לתפירה. יצחק ליבוביץ, שנהרג ליד מכונת הירייה, היה לוחם מצוין ונפל כגבור. היינו מדוכאים והשתדלנו להתחזק ולחזק את לב שאר החברים, שלא ישלטו בנו הייאוש ורפיון הידיים.

חזרנו איש לביקתתו ואיש לאגפו ולתפקידו. למדנו לקח שיש להגביר את ביקורי המודיעין סביב אזורינו ושהמפקדים אינם צריכים להתרכז במקום אחד, אלא להימצא לעתים קרובות באגפים השונים.

אסון גדול אחר בא לנו לאחר חדשים אחדים.

במרס 1943 שלחנו עשרה חברים בראשותו של אברהם פולונסקי להביא מזון. בקבוצה היו גם פולונסקי האח, גיסי אלתר טיקטין, אחד השומאנסקים ואחרים. הם מילאו את תפקידם, השיגו את מיכסת האספקה המשוער וחזרו. במרחק 5 קילומטר מנובנארודוק סרו אל החוטור של בילואוס, ממכריו של פולונסקי, וביקשו לחנות אצלו יום. חיל המצב של נובהארודוק נמצא קרוב, ומוטב היה להסתתר ביום. בילואוס קיבלם יפה, האכילם והשקם, סידר להם משכבים לשינה. הם, כמובן, העמידו זקיפים לשמור. אבל בחצות הוקף החוטור. בילואוס הודיע (זה נודע לנו אחר כך) על נוכחות פרטיזנים אצלו. הוא שלח אחד מבניו אל משטרת נובהארודוק ומסור את הידיעה. כשנתעוררו חברינו בבהלה, היה כבר מאוחר להילחם. הם נורו כולם. נשאר רק אברהם יחיד, שהסתתר בלול העופות, מתחת לתנור. כאשר שמע, שהשוטרים עם מפקדיהם נסעו והמשפחה שמחה וחוגגת את ניצחונה, יצא ממחבואו וקרא לבילואוס: הפרטיזנים לא ינקו אותך. מיד ירד גרזן על ראשו מידי אחד הבנים של בילואוס. הפרטים נודעו אחר כך מפי הסנדקית של בילואוס, שהייתה עד ראייה במחזה הזה. אברהם נפל מת. הבילואוסים חשבו שהדבר נגמר, ובמות העד נמחה השפע הנורא.

חכינו יום ויומיים לשובה של המשלחת ולא נשמע קול מהם. יצאנו לחופשה בכפרים, בדקנו וחקרנו עד שהגענו אל הסביבה ושמענו את כל הפרטים, כפי שסופרו לשכנים ולידידים על ידי המשפחה הרוצחת והסנדקית העדה.

לא יכולנו לעבור על כך בשתיקה. אם לא נעשה נקמה למופת במלשינים כאלה, מה יהיה בסופנו? הן ימסרנו כל איכר. הקבוצה הראשונה של הסיירים, ששלחנו לחקור בדבר, פגשה ביער קבוצת יהודים מתחבאים באחת הבקתות הנדחות של האיכרים. בין ששת-שבעת היהודים ההם היה הירש באר-קובסקי מסאליוב ואחותו יאנטה. נתברר כי הירש בארקובסקי זה שמע על המקרה הנורא בעשרה הפרטיזנים היהודים, אף ידע כי הסנדקית של בילואוס הייתה נוכחת במקום, בשעת המעשה. הסיירים פנו אל סנדקית זו וחקרוה. בראשונה הכחישה, משנתכבדה בכמה מכות החלה מדברת וסיפרה הכל. הסיירים שבו וסיפרו לנו. זה היה האסון הגדול השלישי אצלנו.

לקח עשהאל את אנשי הכיתה הראשונה, המאומנים והמזוינים ביותר שבנו, עשרים וחמישה איש, ויצאו בעגלות, לעשות שפטים במשפחת בילואוס.

פקדתי לעשהאל: אף חוט אל תיקח מבית בילואוס. הכל צריך להישרף, שיעלה זכרו בעשן. הזכרתי לו את פקודת יהושע ואת מעשה עכן. אמרתי לו: כמו אבותינו. והוא הבטיח.

עשהאל סיפר שהוא הקיף את הבית בחצות הלילה, דפק כך, שנאלצו לפתוח. עמו היו ישראל ינקלביץ, מיכל ליבוביץ ופסח פרידברג, מיד דיברו גלויות, כי הם באו לדרוש את דמם של עשרות החברים. בילואוס הבין מה לפניו והתנגד, כאשר כוננו הארבעה את הרובים נגדו, תפס את ארבעת הרובים והתאבק. גם כאשר קיבל דקירות אחדות, עוד התאבק. עשהאל ירה בראשו וציוה לחבריו לפעול. הם כילו את מלאכתם ברגעים אחדים, ואף הבית, האורה והרפת, עלו באש.

אחד מהקבוצה, מיכל ליבוביץ, הספיק להחליף מעיל, ברשותו של עשהאל. השאיר את מעילו ולבש מעיל שהיה בבית. בכיס אותו מעיל מצאנו אחר כך מכתב מאת טראוב, המפקד הגרמני של נובהארודוק, המודה לבילואוס בעד הסגרת עשרת אנשי הכנופיה, ומביע תקווה כי כל שכניו של בילואוס ילכו בעקבותיו ויעזרו לבער את הכנופיות. את המכתב תירגם לנו ד"ר איסלר מגרמנית לרוסית, ואנו שמרנוהו, אף הגשנוהו אל השלטונות הפרטיזניים הגבוהים.

בדרך חזרה מהמשפטים בבילואוס סרה משלחת-העונשין אל בית איכר, שהיה לאנשינו מנובהארודוק חשבון נפשות אתו, שהתחיל בדלי. הם קנו ממנו ב-1941 דלי ונסתכסכו בעניין קניה זו. הבחור הלשין בפני המשטרה שהיהודים גנבו ממנו כמה חפצים. העמידה המשטרה לפניו 250 יהודים לזיהוי, הוא הצביע על ארבעה. ארבעתם הומתו. אנשינו גמלו לו עתה את הגמול הראוי. [8]

"זיימלאנקע", מחפורת ששימשה למגורי פרטיזנים ביערות [ארכיון לוחמי הגטאות]

סיפורו של הרשליה ילד פרטיזן

יחיאל גרנשטיין בספרו "יהודי ביער".
מעביר ביקורת נוקבת על תנועת הפרטיזנית הסובייטית
ועל כך ספג ביקורת קשה, לא בגלל שדבריו אינם נכונים אלא
חשש של יהודים שעמדו בראש הגוף הממן להוצאת ספרו בצרפת,
שפחדו מתגובות לא רצויות כלפי היהודים. המחבר לא התקפל.
אילו היה מעקם את האמת, לדבריו לא היה יכול לעמוד מול הראי וליישר מבט.
המחקר שהתפתח במשך השנים, אכן הוכיח שכל דבריו אמת.

הוא קרא לספרו "יהודי ביער" כי יהודי היה יהודי גם ביער
את קורותיו כפרטיזן הוא מעלה בספרו. בספרו הוא מביא את סיפורו של הרשליה.
לאחר שקראתי את הסיפור, חשבתי שמן הראוי להביאו בביטאון זה.

"נמאס לי לרעות את צאן דודי העשיר בכפר דומינאביץ'. הדוד מתאכזר לי וברחתי ממנו. זה הכל. רוצה בפרטיזנים".

היה זה סיפורו הקצר של הנער שהעלינו על העגלה שלנו, והוא מלא חבלות בפנים, בגופו וזב דם.

מן הרגע הראשון שנפגשנו עמו זיהיתי בו את מוצאו, והשתדלתי להתעלם מכך. בהיטי בו, מצאתי בעיניו את אשר השכיל להסתיר מקבוצת הפרטיזנים שלנו שאספוהו. עשיתי עצמי כמי שאינו מטיל ספק באמיתות סיפורו, ולא ניסיתי לדובבו כפי שעשו זאת חברי.

מישה סידר לנער מקום בין שנינו. הלה הביט נכחו בתימהון. התקשה כנראה, להאמין, כי אכן לוקחים אותו היערה לפרטיזנים. שכב בעיניים פקוחות. הביט במישה, בי ובחזרה במישה. לא הוציא עוד הגה מפיו. אליבא דאמת, כלתה נפשי לשינה. היינו עייפים ויגעיים, אחרי שניטלטלנו ימים ספורים בדרכים עד שהגענו בשלום בחזרה לאזור היערות שלנו. ואניה החזיק במושכות, אך, מיד אחרי שהתיישב היטב במושב הקדמי, נרדם, שקע בערימת הקש, והשמיע נחירות כאלו שאפילו הצפרים שישבו על ענפי העצים, נמלטו מפחדות, ויצאו לחפש להן מקום שקט ובטוח יותר. גם על מישה נפלה תרדמה. ראשו צלל כמשא כבד בתוך הקש שכיסה כמעט את כל גופו. כמו אניה, התנשף אף הוא בכבדות, דמה למפוח ענק המתמתח ומתקפל חליפות, ונוהם בקול מאוים. ימים ולילות מתוחים חלפו עלינו בדרכים ובמקומות בהם עשינו. בכפר אחד התנגשנו בגרמנים שארבו לנו בכניסה אליו, ורק באורח-פלא, יצאנו משם בלי פגע. בכפר אחר, חיסלנו בוגדים ומלשינים שעל פעולותיהם נגדנו אספנו מידע מדויק. העלינו את רכושם באש, למען ישמעו אחרים וייראו.

את שני הלילות האחרונים "בילינו" בקרבת מסילת-הברזל. לילה אחד חלף עלינו בצפייה דרוכה לבוא הרכבת שפניה לחזית. הכינונו לה "מתנה יפה", דלי שלם עם חומר נפץ ששמנו מתחת לפסי-הרכבת. באותו לילה לא עברה אף רכבת במסילה שלידה שכבנו. שיערנו שפרטיזנים מגדוד אחר פוצצו במקום אחר את המסילה, אז הורידו רכבת מן הפסים, ועל-כן לא הייתה בשעות ששהינו שם עד לפני עלות השחר, כל תנועה של רכבות. נסוגנו אחורנית, התחפרנו במפוזר בשדות, הסווינו את גופינו למשך כל שעות היום, עד לרדת החשיכה.

הפיצוי בא לנו בשעות הקטנות של הלילה האחרון. זה שאך חלף. זמן מועט לפני שהחושך הסתלק, בשעה שעמדנו כבר לעזוב את המקום, ממורמרים ומאוכזבים, הגיע לאוזנינו הד של רכבת מתקרבת. הרכבת נשמעה מרחוק דוהרת בכבדות. חלפו שניות או קצת יותר והנה סינורונו פנסייה באורם הצהבהב. עינינו היו נשואות לעבר מישה שפיקד על הקבוצה. זיעה ניגרה מפניו המלאים, אך, ניכר ששולט ברוחו. ברגע שהרכבת עלתה על הגשר הארוך מתח בקצה החוט שקיפץ בידו ובהתפוצצות אדירה החרישה את האוזניים.

רגעים אחרי-כן, התיישבנו על העגלה שהמתינה לנו כדי לעשות את הדרך חזרה "הביתה", למחנה שלנו. גחנתי על הנער שהצטמצם לידי, ושאלתי בלחש לשמו. החזיר לי מבט תוהה בלבד. הנחתי לו, ושקעתי בהרהורי. הייתי עייף מאוד, ומשום-מה לא יכולתי להירדם. ציירתי לי את התענוג שבשכיבה ליד המדורה, החילוץ העצמות הקפואות, הליאות, והחלטתי, שכאשר נגיע למחנה, לא אכנס ישר לאוהל, אלא, אחטא לפני כן את בגדי העליונים, ואת הלבנים במדורה, כדי להשתחרר, לפחות ליממה אחת, מן "הבריות" הזעירות, הגוזלות מאתנו את המנוחה. מעצם ההחלטה הזאת חשתי עצמי מרוענן, מלא חיות חדשה.

מישה ואניה המשיכו בשנתם. הסוסה למודת הדרכים והשבילים העקומים שלנו עד ליער המחנה, סחבה אותנו, מבלי שתדע מן המסלול, עקפה בעצמה שוחות ומכשולים. התכופתי שוב לעבר הנער ושאלתי שנית לשמו.

לא ידע כנראה, כיצד עליו לנהוג, השתהה, עד שלבסוף לחש לי באוזני, אף הוא באידיית עממית, עייריתית: "קוראים לי הרשלה. גם אותך תפסו? מובילים לבורות? אברח, מיד אברח!"

הרגעתי אותו. הבטחתי לו שהוא בידיהם של פרטיזנים אמיתיים, וכי אני בעצמי נמנה עליהם. המקלע שבידי שלי הוא שלי. אין לו ממה לפחד, ולא יאונה לו כל רע. התקרבותי יותר אליו, ורמזתי לו שהואיל והוא בגיל צעיר מדי כדי להיות בין הלוחמים, נצטרך לדאוג שהכל יסתדר. ידעתי שלא הבין את דברי דיים, אך גם לא פירשתי אותם. עננה כחולה-בהירה, כיריעת-פשתן רחבה, נמתחה מעל צמרות-האורנים, הסתבכה בהן, ונכרכה מסביב לענפי המחט כצעף ארוך, והליטם.

סוסתנו דידתה באיטיות. עיפה ויגעה הייתה מסחיבה שסחבה אותנו מהלך רב, ובמשך שעות מרובות היינו נוהגים בה כראוי, אילו ירדנו מן העגלה והולכים רגלי כבדת דרך, למען הקל מעליה במידת-מה. לא עשינו זאת. משיה וואניה המשיכו בשנתם המתוקה, ואילו אני, לי התחשק לשוחח עם הנער שאספנו בדרך, הנער היהודי שניצל ממוות, ושמו הרשלה, ואיני יודע עליו לפי שעה מאומה. התעלמתי מכך שהעגלה משתרכת לאיטה, מתנדנדת, נוטה פעם לצד זה, ופעם לצד זה, או בוססת במקום, כאילו "ירד" לה אופן, והולכת רק על שלושה שנותרו לה.

הבחנתי שגם אלקסי, וגם מיכאיל, שישבו לצידו של ואניה-העגלון, נרדמו חזק. רק אני והרשלה נשארו ערים, ולא היינו צריכים עוד לדבר מאוזן לאוזן. הקשבתי בדריכות לסיפורו המרתק.

יום שלם שכב בבור-ההריגה. שעות שלא ידע אם עליו לפתוח את העיניים ולחיות, ואם להחזיקן עצומות, ולהמתין עד שימות, כמו כולם שצריכים למות. היה בהכרה מליאה. אך, אף-על-פי-כן, היו לו רגעים שדימה בנפשו כי נמצא על סיפון אוניה מטורפת שהפליגה למרחקים, הים סוער, הגלים מכים בה מכל עבר. אבל לכשתעבור הסערה ותגיע ליעד שלה, יתעוררו הוריו ושתי אחיותיו הצעירות ממנו, וכולם יהיו אז שוב יחדיו, ולא ייפרדו עוד. מחשבה זו גרמה לו אפילו תענוג. היה מוכן להמשיך בה. אבל, חיש מהר קבע שאין זה אפילו חלום. גופו היה צמוד לגוש בשר. ידיים קרות-קפואות לפתו אותו בחישוקי-ברזל.

הידיים שלפתוהו – ידי אמו היו. ניסה להשתחרר מהן, ולא עלה בידו. בינתיים ירד הערב על הבור, ופחד גדול הפל עליו. רק אז אסף את כוחותיו, חילץ עצמו מצבת אצבעותיה של אמו, נשקה על קודקודה המאובן, והתחיל זוחל על גופות המתים עד שהגיע לקצה הבור. טיפס ועלה ממנו, והתחיל במרוצה על פני שדות רטובים מגשם ומבוץ. לא ידע לאן יוליכוהו רגליו.

הגיע לכפר אחד, ניסה להיכנס לאיזו בקתה, והבריחוהו ממנה. רדפו אחריו. רצו לתפוס. הצליח להימלט מידיהם של הרודפים. אותו דבר אירע לו גם בכפרים אחרים שדרכם עבר. באין ברירה, התחבא בשעות היום מעיני אדם, ובלילות יצא לשדות, אסף ירק או פרי שגדלו שם. עד שהגיע לכפר דומינאביץ'. בלכתו בשדה, פגש שם באיכר זקן. ניגש אליו, לקחו לעזרה בשדה, אבל, בעיקר, עשהו רועה צאנו הרב. בשבוע הראשון, יצא מדי בוקר עם העדר, ועשה כל שעות היום עם רועים צעירים אחרים, בני הכפר.

בשבוע השני החלו נטפלים אליו, חוקרים אותו כל מיני חקירות. לבסוף אמרו לו כי אינם מאמינים לו כלל וכלל שכאילו הגיע מכפר רחוק בו נשרף כל רכושם בגין המלחמה שניהלו שם הגרמנים נגד הפרטיזנים, ושהוריו שלחוהו כביכול לחפש עבודה בכפר כלשהו שיהיה לו מה לאכול. "אינך כלל בן-כפר, התריסו כלפיו, אין לך מושג כיצד לנהוג בעדר". העלו חשד כי הינו יהודי, ושוודאי ברח מן העיר. והנה, בבוקר זה כאשר הגיע עם הצאן לאפר, ולאחר שהתאספו כולם לפני המדורה, הקיפוהו חבריו הרועים מכל עבר, וביקשו לבדוק אם אמנם יהודי הוא. ניסו לתפוס אותו ולהחזיק בו, אך הפליא בהם מכותיו. החזירו לו מכות הגונות. לבסוף הצליח להשתחרר מהם, השאיר את העדר במרעה, ונמלט.

הערתני את מישה משנתו, והכנסתיו בסוד הדבר. החלטנו בו במקום, כי כאשר נעבור לפני מחנה המשפחה היהודי, נוריד את הנער, הנראה להיות נבון למדי, מן העגלה, ואז, אסביר לו את אשר עליו לעשות.

הרש"ה כבן שלוש עשרה או אולי קצת יותר מזה, התחבב מאוד על מישה חברי שהיה מזמינו תכופות לבקר במחנה שלנו. לקח אותו בחסותו, ודאג לכל מחסורו, גם באוכל, וגם בבגדים. הבטיח לו שבהמשך הזמן ייקחנו אליו, וישאר בקבוצתנו. מישה קיים את הבטחתו לו. וכדי שלא יתרעמו עליו על שהתקשר עם הנער שאינו נמנה על שורות הלוחמים העסיקו בדברים שונים, בעיקר, בשליחויות שהיה בהן משום תועלת לפלוגה, ולפעמים, אפילו לגדוד כולו.

ערב אחד, התכוננו לצאת לפעולה לכפר עויין, וזאת, בעקבות שמועה שהגיעתנו כי בחתונה שתתקיים בבית-המוכתר, יהיו נוכחים כמה קצינים גרמניים שעמם היה מיווד. הללו היו נוהגים לבקר בביתו, ולשתות עמו, ולקבל ממנו חמאה, ביצים, שומן-חזיר, ומצרכים אחרים.

הרש"ה קיבל רשות ממישה להתלוות אלינו. לפני צאתנו את המחנה, הופיע הרש"ה מרוחץ ומצוחצח כולו, כאילו באמת הוזמן להשתתף בחתונה מצד החתן או מצד הכלה... בדרך לכפר, רמז לי הרש"ה שבמוחו צצה תוכנית פעולה כלשהי, וכי **מוכן לגלותה לי. הקשבתי באיפוק לפרטי תוכניתו, וכאשר סיים דבריו, השיבותי לו בניחותא: "הכל טוב ויפה, אלא שלא בשבילך, הרש"ה, המלאכה לעשותה. השאר לנו להחליט מה וכיצד לפעול".** הבחנתי כי דברי לא עשו עליו רושם, לכן, הוספתי ואמרתי לו: **"הנך עדיין נער, ולא ממש פרטיזן. אתה עלול לסכן את נפשך בטרם עת, ואין בכך מן החכמה עליך לגדול, לצבור ניסיון, להתבגר, ולנקום בגרמנים, אם המלחמה לא תסתיים לפני-כן".**

הרש"ה נפגע. דמעות נאספו בזוויות עיניו הירקרקות, אך, נעלמו תיכף לאחר שהופיעו. הבינותי שברצונו להוכיח לי כי בכוחו להתגבר על חולשה רגעית, וכי יש לי כבר עניין עם אדם מבוגר דיו, ולא עם איזה פרח המבקש להשיג את מבוקשו בבכי, בדמעות.

מאוחר בלילה הגענו למבואות הכפר. נעימות-זמרה וצלילי-מוסיקה הדהדו בחלל. עשינו דרכנו לאט-לאט, מאחורי הבקתות. התחככנו בכותליהן עד שהגענו אל טבורו של הכפר. לאחר התייעצות, החלטנו שנשלח את הרש"ה לתור לנו מקום מתאים לתצפיות. קראתיו, ולא ענה. "היכן הוא?" שאלתי בלחש את מי שעמד לידי. "היכן הנער?" "לאן נעלם?" "מתי?"

איש מהקבוצה לא ידע להשיב לי דבר. שערות ראשי סמרו. איך יכולתי לא לראותו מתרחק מאתנו. מה אומר למישהו אם חלילה יקרה אסון לנער הרך הזה? והרי ערבותי לחייו, לחיי ילד יהודי שבור-המוות פלט אותו! התייצבנו מאחורי בקתה אחת, והשקפנו משם על המקום בו נערכה שמחת הכלולות של בת המוכתר. עינינו יצאו מחוריהן בחיפוש אחרי הרשלה שנאבד לנו. רצינו למצוא אותו, לזהותו בין המסתובבים בחוצות הכפר, ואל הבחנו בו.

שעות הלילה אזלו. המתנו לקשר שעמו נדברנו כי יגיע אלינו עם ידיעות ברורות על הנעשה בכפר, ועל מספר הגרמנים והשוטרים הנמצאים, והלה משום-מה לא הופיע. באין מידע אחר כלשהו, ומבלי לרצות לסכן את חיינו, נסוגנו, כפי שסוכם במטה, לפני צאתנו לפעולה. לזרנו לחורשה הסמוכה לכפר, והתיישבנו לטכס עצה בנוגע להרשלה. החלטנו שלא נזוז מן המקום, ולא נחזור למחנה כל עוד לא נדע מה עמו, והיכן הוא. סיכמנו שבכל מחיר נוציאו מן הכפר ונביאנו בחזרה ליער.

בינתיים הפציע השחר שמצא אותנו מדוכדכים, במצב רוח קודר מאוד. איש לא האשים אמנם את רעהו באבדנו של הנער, אך, כל אחד מאתנו חש אשמה בהעדרו. כעסתי נורא על עצמי על שלא שמרתי עליו בקפדנות, על שנתתי לו להתחמק מידי. אבל, הרשלה הגיע...

אך עלתה השמש, הופיע באופק. אחד מהקבוצה שלנו שהבחין בו מרחוק, הזדעק: "הנה, הנה, בחיי!" קריאתו הקפיצה את כולנו, העמידתנו על הרגליים כדי לצפות בו מרחוק.

שחוח לגמרי, הלך הרשלה וכרע תחת משאו. תחילה לא ידענו מה הדברים שהנער סוחב, אך, ככל שהתקרב יותר, זיהינו שני קנים של רובים אוטומטיים. לא פחות ולא יותר! ודבר נוסף ראינוהו מחזיק בידו – שני זוגות מכנסי-מדים-צבאיים... בהשתרכו לאיטו, דמה הרשלה להלך כפוף-קומה הנודד ממקום למקום, מכפר לכפר, כדי למכור את מרכולתו הדלה....

איך הסתכנת, הרשלה לחדור לבד לכפר? טענתי כלפיו ברגע שהגיע אלינו, ולבי עלז בראותי אותו בריא ושלם, הרי אמרתי לך ש - - "שאני עדיין נער ולא ממש פרטיזן - -" נכנס לדברי. נשקתיו על ראשו, וחיבקתיו חזק, כמחבק אב את ילדו שהפגיע אותו במעשה אמיץ וראוי לשבח.

בדרך, סיפר לנו הרשלה ללא שמץ של יומרה כיצד השיג את שללו. מיד לאחר שחמק מאתנו, זינק לתוך חצר אחת, ומצא שם קבוצת ילדים משחקים. הצטרף אליהם, בהציגו את עצמו לפניהם בקרובו של החתן שהגיע עם הוריו לחתונה ממרחקים. מתוך שיחה עמהם נודע לו כי שני קצינים גרמנים באו לחתונה, ידידיו של המוכתר, וכי הם מתארחים בביתו. שיחק עם הילדים כמה ששיחק, ועזבם בלי שיחושו בהעדרו. את פעמיו שם הישר לביתו של המוכתר, התגנב לגורן אשר בחצר, ובכיליון עיניים ציפה לבואם של "האורחים המכובדים". כל העת הציץ לחצר מבין החרכים של דופני הגורן, הקשיב לכל רחש, ולא חדל מלהתפלל לאלוקים שיעזור לו, שיהיה שותף עמו במעשהו.

השניים הגיעו כשכבר לא היה יום ולא לילה. נכנסו דרך החצר, ולא מצאו את דלת הבית, כה שתויים היו. בקושי סחבו את רגליהם. כמעט התגלגלו. כשהיו כבר בפנים, שמעם שרים ושרים, מחרחרים, נוהמים, עד שנידם קולם. אז. הבין כי עלו על מיטותיהם ושקעו בשנתם. המתין קמעה, ואחר-כך, יצא בזהירות את הגורן, דידה על בהונות רגליו, והתגנב לדירתו של המוכתר. באחד החדרים מצאם שרועים על הרצפה, ליד המיטות. בהבחינו השני האוטומטים, נרעד תחילה. לא ידע מה לעשות עמם. **הרעיון הראשון שלו היה - לקחת אחד מהם ביד ולירות בשניהם כפי שעשו עם בני - משפחתו, עם כולם. ברם, פחד שמא לא יד להשתמש כראוי בכלי. לכן, החליט מהר ליטול את האוטומטים, ולהסתלק עמהם היערה. רק דרך-אגב, סתם ככה, "סחב" גם את מכנסיהם שהיו מונחים לידם על הרצפה, שלא יהיה להם לכשיקומו, מה ללבוש...**

מעולם לא צחקנו כל כך הרבה, צחוק שהדהד ארוכות במרחבי היער. שיערנו בנפשנו כי הכל צחוק עמנו יחד, הנער היהודי שנמלט מן הבור, הניחם באכסניה שלהם, בבית המוכתר והנאמן להם, ללא נשקם, ולתחתונייהם בלבד...

עם דמדומי הערב יצאנו את המחנה. גשם מעורבב בשלג הציף את היער במשך כל שעות היום, והרטיב את בגדינו. לפני צאתנו פסק הגשם לחלוטין ושקטו גם הרוחות העזות שמרטו ענפים יבשים, רקובים, מעציהם, והשליכו ארצה. הלכנו ארוכות בשבילי היער. מדי פעם חלפו על פנינו עדרים של חזירי-בר, או להקות זאבים מייללים. בגפרורים שמדי פעם הצתנו, הברחנו מאתנו.

הפעם, החזקתי את הרשלה ממש לידי. לא המשתי את עיני ממנו. עתים, שילבתי ידי בידו. הלכנו מחרישים, או מתלחשים קלות, כמפחדים מפני כל מלה הגויה. בהגיענו לפאתי היער, הבחנו כי נעלמה כליל העננה הכבדה, נמסה, או נבלעה אל תוך קרבי הרקיע הכהה. לא ציפינו לירח שיופיע. לא נזקקנו לו. והעדפנו שלא ילווה אותנו בדרכנו למסילת-הברזל, למען לא יחשוף אותנו בפני האויב, שאפשר כי אורב לנו באיזה מקום שהוא.

עשינו את דרכנו רגלי, והתעייפנו מההליכה. בשעה מאוחרת בלילה הגענו למקום היעד שלנו. פסי הפלדה במסילת-הברזל התנוצצו לנגד עינינו כסכינים מושחזות. הנה, הרהרתי לי, נשים את המוקש תחתם, ונלך לנו, נתיישב במרחק מה מן המקום, נמתין עד בוא הרכבת, נמתח את החוט, ונצפה בקרונות ובציוד, אולי גם בחיילים, המתגלגלים אל עברי פי פחת... לא הספקנו להשלים את המלאכה, ואש חזקה ניתכה עלינו. השיבונו באש, התגוננו. לא היה כל הגיון להיכנס בקרב רציני עם המתקיפים אותנו, כי היינו חשופים למדי על פני אדמה מישורית ושימשנו מטרה נוחה לאויב. השתדלנו אפוא לצאת מטווח היריות, אך הכדורים, שנשלחו לעברנו, לא הקלו עלינו את הנסיגה. רדפו אחרינו. הירח העגלגל שנראה בשמים הבהירים, חייך לו חיוך בוגדני. עזר לגרמנים לכוון את האש נגדנו. ושוב עניין עם הרשלה.

תוך כדי חילופי היריות שוב נעלם הרשלה מעיני. התחמק מתחת ידי. משעמדתי על כך, היה כבר מאוחר מדי. הסבתי ראשי, חיפשתי סביבי, וראיתי שרוע קרוב לפסי-הרכבת, מאחורי אבן גדולה, ויורה ברובה שהוענק לו עם צאתו עמנו, כדי שיהא, לראשונה, פרטיזן מן השורה, ככל אחד מאתנו....

רגש של בושא אפפני, בראותי אותו לבדו מטריד את האורבים, באפשרו לנו, למבוגרים ממנו, לסגת ביתר בטחון... שלחתי לעברו מבט זועף. לשם מה עשה זאת? מי ביקש ממנו? מדוע שוב נטל על עצמו סיכון ביוזמה עצמית, מבלי להיוועץ במפקד הקבוצה? "בשערות ראשו, אמרתי לי, אוציאנו משדה הקרב". "לא נשארים יחידי במערכה", אסביר לו לכשאגיע אליו בזחילה, דבר זה חייב לדעת אפילו פרטיזן טירון" – כך אנזוף בו, אגער בו בכל הרצינות. אבל, כיצד מגיעים אליו, הרהרתי, כאשר מעל ראשי מתעופפים, שורקים הכדורים? אף-על-פי-כן ניסיתי להתקרב אליו שעל אחרי שעל, ולא התקדמתי רבות. ברד של כדורים ירד עלי. קראתיו מרחוק. ביקשתי ממנו שיפסיק לירות. שייסוג כמון, כי אין סיכויים לנצח את המתקיפים אותנו שמספרם רב יותר מזה שלנו, ונשקם כה מעולה. הרשלה לא הגיב על קריאותי אליו. "יתכן כי שריקות הכדורים החרישו את קולי, או אולי, ואני כמעט בטוח בכך, שעשה עצמו אינו שומע אותי..."

"נער עקשן", אמרתי בלבי. במשך כל תקופת שהותו אצלנו, במחנה, ראיתי אוסף כדורים אצל פרטיזנים מבוגרים, כמקבץ נדבות. את כל כיסיו מילא בהם ועתה... עתה נזדמנה לו הזדמנות נאותה להשתחרר מהם... לכוון אותם נגד הגרמנים...

"הרשלה, הרשלה - - - ! זעקתי לעברו, והפעם חפצתי כי אוזניו ישמעו את קריאתי אליו. "היסוג, היסוג למען השם, רחם עליך, קראתי, רחם עלי - - -".

הסב אלי ראשו, ולא ראיתי אלא שתי עיניים בוהקות. לוהטות. חשתי כי ברצונו לומר לי שחבל לו על כל שנייה שיבזבז עלי, על מפקד הקבוצה שהורה ללוחמיו לסגת, תחת ללחום באויב כמותו...

השפלתי ראשי לארץ. הייתי נבוכ. אובד עצות.

ואז...

פגז מרגמה פגע באבן שמאחוריה שכב הרשל"ה. נצמדתי את הקרקע וייללתי לתוכה כחיה פצועה. היריות פסקו, חדלו. הכל שקט.

רצוץ ושבור נסוגתי אל קצה היער. בהגיעי לשם כבר פגשתי את כל החבר'ה שלי. כמוני, ראו אף הם את מעלליו של הרשל"ה, את גבורתו.

בהפציע השחר, שבנו למקום בו ניהל הרשל"ה את מלחמתו "הפרטית" באויב הגרמני. גופו היה מכוסה דם, ואילו פניו בהירים היו, זכים, כאילו רחצם זה עתה היטב, היטב. שתי ידיו לפתו את הרובה שהיה גדול ממנו עצמו. מזכרתי בסיפורו על ידיה של אמו שלפתוהו בבור שלתוכו הושלכו יחדיו.

לקחנו את הגווייה, ונשאנוה על כתפינו עד לקצה היער. שם, התיישבתי על בול-עץ, וביקשתי מחברי שיתנו לי להתייחד קמעה עם עצמי. הבטתי בפניו המגולים של הרשל"ה. רק עתה הבחנתי כי עיניו פקוחות. הן נראו לי מחייכות, מביעות שביעות-רצון. בדמיוני חשבתי שברצונו לומר לי, כי מאז הימלטו מן הבור, לא ידע רגע כזה של אושר. [9]

פרטיזנים יהודים חמושים בוילנה לאחר שחרורה מהכיבוש הנאצי
[ארכיון לוחמי הגטאות]

”הקולכוז” של לייזר לידובסקי

בימי ה"כאפ" של דירות, בימים הראשונים לשחרור רובנו [שם מקום], תפסתי גם אני דירה ברחוב קלינינה 30, ניקיתי אותה יחד עם עוד כמה חברים, גייסנו אי אלה רהיטים הכרחיים ולאחר כמה ימים היו כבר בדירה הזאת 15 פרטיזנים ובכלל זה ארבע נשים. כאן הקימונו את הקולקטיב שלנו, שנקרא אחר כך בשם "קולכוז", אשר עד מהרה נתפרסם בין הפרטיזנים, בין היהודים שניצל והתחילו לנהור לרובנו [שם מקום], ואפילו בין אנשי השלטונות הרוסיים והנ.ק.וו.ד. שידעו, כי בכל מיני עניינים של יהודים יש להפנות את הנזקקים לקלינינה 30.

בכך השגתי למעשה את המטרה הראשונה אשר הצגתי בפני עצמי: יש כתובת ליהודים ברובנו, הם לא נמחו כליל מעל פני האדמה הזאת.

אני זוכר היטב ורואה עתה בעיני-רוחי את האירוע ההוא של הקמת והשבעת הארגון שלנו: סביב שולחן עגול, עשוי קרשים בלתי מהוקצעים, יושבים עשרות יהודים בני גילים שונים, בחלקם פרטיזנים ובחלקם יהודים שהגיעו לרובנו ממקומות שונים לאחר שהגיעה אליהם השמועה, כי מסתמנת איזו פעילות יהודית בעיר.

על השולחן הגדול פרושים ספרי תנ"ך או "חומשים" ועליהם מונחים אקדוחיהם של מרבית הנוכחים בטכס. על השולחנות פזורים גם בקבוקי "וודקה", ככרות-לחם, קופסאות שימורים, בצלים וכד', כדי שבמקרה שאני נ.ק.וו.ד., המרחרחים בכל מקום, יציצו למקום יקבלו רושם, כי אין כאן אלה "וופיבקה" של פרטיזנים, וכאילו היו רבות מאוד בימים ההם, לכבוד שחרור רובנו. אכן, במהלך הטכס הזה התדפקו כמה אנשים, לא משלנו, על הדלת, והואיל והיינו מוכנים לאפשרות הזו, הזמנו אותם להרים כוסית יחד איתנו לחיי הצבא האדום המנצח, לחיי סטאלין, למיגור הפאשיזם וכו'.

לאחר שהאורחים הבלתי קרואים הסתלקו ולאחר שכל המסובים הריקו את בקבוקי ה"וודקה", נטלתי לעצמי את רשות הדיבור מתוך כוונה להסביר טענה של מסיבה זו, אם כי מרבית המשתתפים בה ידעו בערך לשם מה נקראו ולמה כיוונו המכוונים. זכורים לי רבים מבין אלה שהשתתפו במעמד זה: משה וברכה הימלפרב, פייבל לב, רבקה צוויבל, אברהם לידובסקי, זילונקה, "פאשה" ודורקה, לונקה – קצין הצבא הסובייטי, טינע, חיים שוסטר, ד"ר ארליך, רעיה דיכטר, ד"ר מלכיר, מישה אדלשטיין, מלינקה ועוד.

נאומי של הפרטיזן לייזר לידובסקי

הייתי מוכן היטב ל"נאום" זה. על דפי נייר שהצהיבו העליתי ראשי פרקים, אך לא הוצאתי אותם מכיסי בשעת הנאום. רציתי לדבר אל החברה מהלב ולא מפיסת נייר. לא אומר שלא הייתה לי אימת-ציבור. הרגשתי כי במידה רבה עושים דבריי הערב לקבוע מי ומי ההולכים איתי להגשמת הרעיונות שלי. משהתחלתי לדבר, הסתכלתי בפניהם של היושבים מסביב והרגשתי את המתח – התחילו הדברים לעלות מתוכי כמעין מתגבר. אולי לא אמרתי את כל אשר התכוונתי לומר ורשמתי בראשי-פרקים, אך כל מה שנאמר – נחצב מעמקי לבי. ואלה היו דבריי, כפי שהם זכורים לי עתה:

"חברים, התכנסנו כאן לשעה של דין וחשבון נפש. הגורל רצה שאנו נישאר בחיים, אך מצווים אנו להבהיר לעצמנו אם עובדה זו של הישרדותנו מחייבת אותנו למשהו, או איש הישר בעיניו יעשה? אין אנחנו כאן הרבה יהודים חיים, אך סביבנו רבבות יהודים מתים,

שלא זכו אפילו לקבר ישראל או למצבה. תילי-תלים של קברים מסביב לנו, והשאלה הראשונה שצריכה לעמוד בפנינו, בפני כל אחד מאיתנו, היא: האם נוכל, האם אפשר, לשקם כאן, על פני האדמה הרוויה בדם יהודי, את חיינו ההרוסים? התשובה שלי לשאלה זו היא: לא! בשום אופן לא נוכל! אי אפשר לבנות חיים חדשים בבית עלמין גדול אחד.

לא נשארנו בחיים כדי לשרת שוב את משפחות הגויים שידיהם של רבים מהם מגואלות בדם יהודי. בגטאות שעלו בלהבות וביערות עם הפרטיזנים הכרנו היטב את שכנינו ושותפנו למלחמה. שנאתם ליהודים מושרשת בתוכם, וגם עתה, בעוד המלחמה מתנהלת, אין הם מעלימים אותה כלל.

במוקדם או במאוחר תפרוץ לבית השנאה הזאת, ואנחנו נהייה הקרבן שלה. אסור לנו לצפות לחד הגויים. עדים הקברים הרבים של אחינו, הפרטיזנים היהודים, שנהרגו על ידי השותפים שלנו למלחמה בנאצים. כשבעים אחוז מהפרטיזנים היהודיים שנפלו, נהרגו על ידי "השותפים" האלה שלנו. האם לאחר כל אלה אנו רשאים להאמין להם, לבטוח בהם?

אנחנו חיים בתקופה שאין איש יודע מה יביא יום המחרת וכיצד יעוצב העולם החדש לאחר הניצחון. הכל מעורפל עדיין, אך דבר אחד הוא ברור כשמש בצהריים – השנאה ליהודים תישאר בעינה, ואולי אפילו תחמיר, גם כתום המלחמה הזאת! מעטים נשארו, אחד מעיר ושניים ממשפחה, אך על אלה המעטים מטיל הגורל שליחות, והשליחות היא – המשך הקיום היהודי. אני מאמין באמונה שלמה שהמשך הקיום הזה אפשרי לא ברוסיה ולא באוקראינה, לא בפולין ולא בליטא, אלא אך ורק בארצנו, במולדתנו, בארץ-ישראל, ולפיכך מצווים אנו מעתה לחתור בכל הדרכים כדי להגיע לארץ-ישראל.

זאת היא המטרה הסופית שלנו, אבל בטרם שנגיע אליה, יש לנו עוד כמה וכמה מטרות ותפקידים. וכולנו, כל היושבים כאן, צריכים לקבל על עצמם למלא את התפקידים האלה בלי פחד ובלי מורא, כי לשם כך נשארו בחיים.

תפקיד ראשון – להציל כל מה שאפשר עדיין להציל, ובראש ובראשונה – לגאול את ילדי היהודים שנמצאים בידי הנוצרים, וכן גם לשחרר יהודים משירות הצבא שאינו חיוני להם, כי שיוכלו להתמסר בכל נפשם ומאודם למילוי התפקידים שהגורל היהודי הועיד להם. לתכלית זו יש לנצל גם את ידידינו המעטים בקרב הגויים, פרטיזנים לשעבר, שתופסים כבר עתה עמדות מפתח חשובות בשלטון.

תפקיד שני – הקברים הרבים אשר מתוכם זועק קול אחינו ותובע נקם ושילם, הם במצב פרוץ, ועדרי צאן רועים עליהם. עלינו לעשות כמיטב יכולתנו כדי שקברות יקירינו יהיו כראוי להם: מגודרים, נקיים ועם מצבו לזכרם, עלינו להוכיח קבל עם, כי גם קברות של יהודים מתים אינם הפקר.

תפקיד שלישי – כל איש יהודי שגר בעיר הזאת או בסביבה או מזדמן לעיר זו, חייב לדעת כי יש לו כתובת, ואנחנו הכתובת. נקים מטבח או בית-תמחוי וכל יהודי יוכל לקבל שם תבשיל. עלינו גם לדאוג לקורת-גג לכל פליט יהודי, ומה שחשוב יותר מכל – לתת ליהודי אחיזה בחיים, להפיח בו תקווה, לעודד אותו כל עוד הוא כאן ולהנחותו בדרך לשם, והיכן זה "שם" – אמרתי בפתח דבריי, ואתם כולכם יודעים זאת.

אני יודע שיש ביניכם אנשים שאינם מאמינים לדבריי, ויש גם שמפחדים ליטול על עצמם עתה, לאחר דרך הייסורים שעברו תפקידים כגון אלה שמניתי כאן. אלה אינם מחייבים בשבועת אמונים כאן, אלה לא ישתייכו לקולקטיב הזה שאנו מקימים, אך אלה מצווים להמשיך במלחמה נגד הנאצים שעדיין נמשכת ולא "להתפרפר" ולפרוק מעל עצמם כל עול. האיש הירא ורך-הלבב – אין מקומו בשורותינו. דיברתי אליכם גלויות, ואני מבקש שגם אתם תדברו איתי גלויות ותאמרו את כל אשר עם לבבכם. כל אחד רשאי וזכאי להתבטא באופן חופשי, אך מי שישים ידו על ספר הספרים המונח לפניו – מגוייס לשורותינו עד בוא היום ונגיע למטרה הסופית שאותה הגדרתי בהתחלת דבריי."

דומייה עמוקה נשתררה כתום דבריי. אנשים החליפו מבטים אחד עם השני, אחרים עצמו עיניהם ואולי התייחדו עם יקריהם או ראו אותה שעה את כל עברם בעיני רוחם. במשך כמה דקות לא פתח איש את פיו. היה זה פ.מ. שצעקותיו פילחו את הדממה. הוא קם ממקומו וצעק: "חבר'ה, למה אתם שותקים? עלינו להיות מאושרים שזכינו להישאר בחיים וליטול על עצמנו תפקידים אלה שהטיל עלינו לייזר כדי להצדיק את קיומנו ולהציל את כבוד העם היהודי!"

שוב הורמו כוסיות ורבים התקרבו אלי, מי בצעדי-און מאוששים ומי בצעדים הססניים קמעה, חיבקו אותי כשמעיניהם זולגות דמעות ואמרו: "אתה יכול לסמוך עלינו, לייזר, נלך יחד איתך ונגיע אל המטרות שהעמדת בפנינו!"

התרגשתי מאוד מהתגובות האלו של החברים, אם כי ציפיתי להן במידה מסויימת. כשוך סערת ההתרגשות והחיבוקים, פניתי שנית אל כל הנאספים ואמרתי:

"חברים, אני נרגש ונפעם מהתגובה הספונטאנית שלכם. אם אמנם אתם כולכם מסכימים לדבריי, יש לי עוד בקשה אחת אליכם: הקימו משפחות, התחתנו, הולידו ילדים, חיזרו למסלול של חיים תקינים ונדאג יחד להמשך הקיום היהודי. אל תחשבו שאיני יודע מה קשה הדבר בתנאים הקיימים, אך גם זהו אחד התפקידים שלנו. לא נקל על היטלר ובעלי בריתו את המלאכה. נשים הרות יהודיות, תינוקות יהודים ייראו בראש כל חוצות ולא רק במוזיאונים, כפי שהנאצים ניבאו."

הרמתי כוסית וודקה והכרזתי בקול רם: "לחיי העם היהודי!". בדבקות ובהתלהבות ענו לי בשיר "עם ישראל חי, עם ישראל חי, חי וקיים". כך הונח היסוד ל"קולכוז" שלנו. [10]

פרטיזן יהודי - 1943. צייר: א. בוגין [1]

מחנות המשפחה ביערות הפרטיזנים

בגלל רגשי המשפחה החזקים בין היהודים, נמלטו משפחות שלמות ליערות. הבעיה הייתה שהפרטיזנים לא קבלו משפחות שלמות עם ילדים נשים וזקנים. רק צעירים וצעירות חמושים, ולכן לא נותרה ברירה אלא להקים מחנות משפחה של פרטיזנים יהודיים. המחנות היו נבדלים זה מזה בגודלם: ממחנות של משפחות אחדות, ועד למחנות שכללו מאות יהודים.

ההבדל המהותי בין מחנות המשפחה היהודיות, לבין יחידות הפרטיזנים היה במטרה: מטרתו העיקרית של המחנה הייתה הצלת אנשיו, לעומת הלוחמים הפרטיזנים שמטרתם העיקרית הייתה מלחמה בכיבוש הגרמני באמצעות כוח קרבי מאורגן שבסיסו ביער. במרבית היערות שבהם התרכזו פרטיזנים יהודיים. הוקמו גם מחנות משפחה, מפני שהפרטיזנים העניקו להם ביטחון.

מחנות המשפחה תפקדו כישובים לכל דבר: היו בהם בעלי מלאכה כמו חייטים סנדלרים נפחים שיצרו תוצרת, מכרו אותה, ובכסף קנו מוצרים חיוניים כמו נשק מזון ולבוש לקהילה. במחנות היו רופאים ואחיות, מורים וגננות, מוסדות חינוך יהודיים רבנים, שוחטים וכיוצא באלו. במחנות היו גם אנשים חמושים שתפקידם היה להגן על המחנה, ולהשיג מזון.

חסרונותיו של מחנה המשפחה:

- חוסר ניידות- נשים זקנים ותינוקות הקשו על פינוי מהיר ונסיגה.
- כוחות לוחמים קטנים (במחנות הגדולים היו לא יותר ממאתיים לוחמים).

מחנות המשפחה נחשבו למטרד בעיני הפרטיזנים המאורגנים, מפני שהם משכו תשומת לב, והיוו סיכון בטחוני ומטרה לגרמנים, ולהלשנות האוכלוסייה המקומית. דוגמא מפורסמת היה מחנה המשפחה בהנהגתם של האחים בילסקי, שפעלו ביערות נליבוקי שברוסיה הלבנה.

כאשר כבשו הגרמנים את העיירה סובוטניק, בה התגוררה המשפחה, הם רצחו את הורי האחים בילסקי, והבנים ברחו ליערות, שם השיגו נשק, ויצרו גרעין של 17 לוחמים.

לאט לאט התקבצו סביבם עוד בורחים והמחנה הגיע ל 1200 נפש. יחידות הפרטיזנים של בילסקי התנקמו האיכרים שהלשינו עליהם או שנטלו חלק ברצח יהודים. הם פגעו גם בשוטרים מקומיים ששיתפו פעולה עם כוחות הכיבוש הנאצי. הגרמנים הציעו סכומי כסף גדולים למי שיביא לתפיסת טוביה בילסקי. בקיץ 1943 פתחו הגרמנים במצוד נרחב אחרי פרטיזנים ביערות ובניהם גם אחרי מחנה המשפחה של בילסקי. בילסקי קבל הוראה מהסובייטים לנטוש את המשפחות ולברוח לעומק היער עם לוחמים חמושים, אך הוא סרב כי ידע שצעד כזה הוא מוות בטוח למשפחות. על אף קשיי התנועה נסוג כל המחנה לתוך היער, וכך ניצלו אנשיו עד לשחרור האזור ע"י הסובייטים בקיץ 1944.

עדותו של שלום חולבסקי במשפט אייכמן

עדות

שלום חולבסקי, חבר קיבוץ עין השופט, היה מפקד פרטיזנים יהודים ביערות פולין שפגעו בעורף האויב הגרמני. הוא מספר על התקוממות ביולי 1942, בגטו נייסוויץ' בביילורוסיה, בהיוודע ליהודים על הסלקציה שמכינים קלגסי ס"ס. רבים מהמתקוממים נהרגו וקצתם הצליחו להימלט ליערות לפרטיזנים – אך יהודי נייסוויץ' לא הלכו לסלקציה. בעדותו הוא מתאר את מחנה המשפחות של הפרטיזנים היהודים.

אב בית-הדין: מה שמך המלא? ת. שלום חולבסקי.
היועץ המשפטי: אתה חבר קבוץ עין השופט? ש. כן.
ש. עם פרוץ מלחמת העולם השנייה היית בבית הורך בניישברזה בביילורוסיה? ת. נכון.

ש. בשנת 1942 היתה התקוממות בגיטו ניישברזה? ת. נכון.
ש. כאשר הגרמנים בעזרת הליטאים ואחרים רצו להוציא את היהודים להורג? ת. כן.

ש. אולי תספר בקצרה איך עברה והסתיימה ההתקוממות הזאת, ומה עשית לאחר מכן.
ת. ב-12 ביולי 1942 הקיפו הגרמנים את הגיטו והודיעו על סלקציה בגיטו. זה היה לאחר שב-30 לאוקטובר 1941 הגרמנים העבירו סלקציה בפעם הראשונה והובילו 4,000 יהודים, 85% של האוכלוסיה היהודית בעיירה, לשני הבורות הגדולים על יד העיירה. על ההוראה הזאת של הגרמנים הודיעו היהודים: לסלקציה - לא נלך! הגרמנים פרצו לגיטו ביריות.

ש. איזו יחידה גרמנית?
ת. זאת היתה יחידה גרמנית ס"ס וליטאים, יחידה שהקימו הגרמנים לשרותם, לעזרתם. הם פרצו ביריות, עמדת המחתרת השיבה באש, נפלו גרמנים, היהודים לפי אות המחתרת הדליקו את הגיטו. אנחנו הדלקנו את הגיטו והיהודים פרצו את גדרות התייל, דרך הבונקרים, חלק יצא, היתר נפל בגיטו. אבל לסלקציה, היהודים לא הלכו. אני נמנתי עם אלה שפרצו את הגיטו והגיעו ליער.

ש. מה מצאת ביער?
ת. ביער מצאתי שרידים של עיירות יהודיות שהושמדו קודם לכן, משפחות יהודיות בחלקן, רק בחלקן. שסועות, אבות, זקנים וילדים. הם נמצאו בתוך היער בין סבכי השיחים ומפחדים כמובן לצאת מתוך הנקודות של המחבוא.

ש. מה הקימותם שם?
ת. הקימונו **פלוגה יהודית לוחמת**, **מחנות משפחה של היהודים** האלה שהיו בחסותנו.

ש. מה פירוש בחסותנו? ת. בחסות הפלוגה היהודית הלוחמת, הפרטיזנים היהודיים.
ש. מה שקראו "פרטיזנים"? ת. כן.

ש. מה עשיתם כדי להוציא יהודים אחרים מהגיטו ליער?

ת. כתבנו מכתבים לגיטאות הסמוכים, זה היה בקיץ שנת 1942 כאשר עברה סופת השמדה גדולה באזורי ביילורוסיה ואוקראינה, ונשארו רק גיטאות קטנים יותר כארובות עשן לאחר שריפה. התקשרנו לגיטאות הסמוכים, כתבנו להם מכתבים, שלחנו שליח מיוחד לאחד הגטאות הקרובים אשר נפל במבואות הגיטו, לא זכה להגיע. לא באו הרבה יהודים. צריך להבין שהיו הרבה מעצורים אז, בשביל יהודים להגיע ליער: **א. האחריות הקולקטיבית אשר דכאה מאד.**

ש. מה זאת אחריות קולקטיבית?

ת. אם יוצאים כמה יהודים מהגיטו, כל הגיטו עלול להישמד בגלל העדרם של כמה יהודים.

ב. חוסר נשק, ובלי נשק - אי אפשר היה להתקיים לא ביער ולא בסביבות היער.

ג. קשרי משפחה הדוקים ביותר, ילדים לא יכלו, לא רצו לעזוב הוריהם, אמהות עם תינוקות לא יכלו לצאת, כי אי אפשר היה לכלכל אותם ביער. היתה גם סכנה שהם יגלו את מקום המחבוא של היהודים.

ד. בברירה בין האפשרויות של יהודי בגיטו ובין האפשרויות שלו ביער, העדיף היהודי הפשוט להשאר בצוותא עם היהודים. היער הטיל אימה על היהודי. היהודי היער אלה שני מושגים רחוקים, תמיד היו רחוקים. הוא לא ראה בפניו אפשרות של קיום ביער והדברים האלה התנקמו קשות ביהודים. הם לא בחרו ביציאה אלא אם כן ברחו מהשמדה.

ש. הצלחתם לשחרר מחנה עבודה? ת. כן. ש. איזה?

ת. בשנת 1943, בינואר, תכננתי עם פרטיזן מהמחלקה שלי, פוססיורסקי, את שחרור מחנה העבודה סוורזה, היו שם 250 יהודים שעבדו במנסרה. הבחור התחפש בבגדי איכרים, נכנס למנסרה כאילו בא לקנות עצים, התקשר עם גיסו שהיה במחנה העבודה. ובמשך מחצית היום השני אורגן המחנה ליציאה.

בלילה עמדו יחידות קטנות לצאת. הגדרות אשר עשו האנשים בתוך המחנה, גדרות העץ, הם נעשו במסמרים קצוצי-ראש כך שאפשר היה למחרת לפרוק, חשבו על הפריקה. פתחו בלילה את הגדר ו-520 יהודים יצאו ממחנה העבודה. 120 באו אלינו ו-130 הלכו למקום אחר.

ש. איך חיו היהודים ביער, כמה היו? אתה נדדת שנתיים ביערות, יש לך מספר משוער של יהודים שברחו ליערות?

ת. אני יכול רק להעריך. היו יהודים ביערות משני סוגים: לוחמים ומחנות משפחה.

אני מעריך שלוחמים היו ביערות בערך כ-51,000 לוחמים יהודים.

ש. פרטיזנים?

ת. פרטיזנים. מחנות משפחה - קשה מאד להעריך כמה הגיעו ליער. כי ברחו ליערות הרבה יותר והגיעו הרבה פחות. יצאו כמובן בחלקם המועט.

ש. מדוע היו מגיעים פחות מאשר בורחים?

ת. כיוון שבשעה שהיהודים עזבו את הגיטאות, הם היו צריכים לפעמים לעבור מקומות של משטרה, מקומות של חיל מצב גרמני, במקומות ששוטטו בלשים גרמניים.

ש. הם נתקלו בהם?

ת. הם נתקלו בהם. הם הושמדו, לא נשאר מהם שריד. רק חלקם הגיע ליער.

ש. איך היו היהודים ביער?

ת. היו מחנות משפחה שחיו בלי חסות הלוחמים היהודיים. היו מחנות שהיו בחסות של לוחמים יהודים. היו כאלה שהיו בלי חסותם של הלוחמים. כאשר הם ברחו ליערות הם שכנו בסבכי החורשות, כפי שתארתי, והם פחדו לצאת.

הם הרשו לעצמם לצאת ולשמוע, שהנה פה בפנים מדברים יידיש, וזה סימן של משפחה יהודית. הם שכנו שבועות וחודשים, ורק בלילות היו יוצאים לקצה היער, לשדות, כדי ללקט תפוחי-אדמה. תפוחי-אדמה היו כמובן מזון עונתי.

ש. והיהודים היו מתלכדים למחנות?
ת. המשפחות הללו התלכדו והפכו למחנות המשפחה. אותן מחנות משפחה שהיו ללא חסות הפרטיזנים היהודיים הושמדו כמעט כליל, לא נשארו רבים מהם. אחרי זמן קצר הם נתקלו במרגלים, שהגרמנים היו שולחים כאלה לתוך היערות. הם הושמדו.

ש. אתה זוכר את המסע של היחידה הפרטיזנית שלך עם מחנה המשפחה בפברואר 1943?
ת. כן. אחרת כמובן היה אצל אלה שהיו בחסות הפרטיזנים היהודיים. לשם היו הפרטיזנים מביאים גם מגן, גם חסות, גם אוכל ומזון. יכול אני להגיד שלא רק אנו נתנו להם, גם הם נתנו לנו משהו חשוב ביותר. באנו והנה ראינו לפנינו אבא יהודי, אמא יהודיה, ילד יהודי, דמויות שכבר נעלמו אז כליל מהנוף שלנו בתוך היער. זו היתה הרגשה של אווירה של בית יהודי, כאשר באו מחנות המשפחה שאמנם חסו בצלנו ואנו הזנו אותם.

ש. למחנות כאלה היו מיבנים? איך חיו היהודים במחנות?
ת. בתקופות שקטות יותר, כאשר היחידה לא נעה ולא היתה נאלצת לנוע, היהודים הללו גילו כוח חיוני למופת. הם אפילו ארגנו בתי מלאכה ארעיים של סנדלרות, תפרות, למענם ולמען הלוחמים היהודים. הם אפילו הקימו מאפייה, במידה שהיה קמח. הם גילו חיוניות למופת. מצבם היה פי כמה גרוע כאשר החלו התנועות. התנועה הפרטיזנית היתה קשורה לתנועות. החמור ביותר היה בתקופת המצור. באותו מצור החל מצוד. המצוד בשנת 1943 הוא למעשה עבר על כל היערות

אבל ביחידה שלנו אצלנו הוא התחיל ב-10 לפברואר 1944. כוחות גרמניים גדולים הקיפו את היער והחלטתם היתה אחת ונחושה - להשמיד את כל התנועה בתוך יער פולסיה.

ש. איזה כוחות? ת. זה היה הס"ס והצבא הגרמני.
ש. מנין לך שאלה היו ס"ס? ת. אנו ידענו זאת לפי השבויים.
ש. תפסתם שבויים? ת. לפי השבויים שתפסנו ידענו זאת ולפי ידיעות אחרות.

הם הקיפו את היערות בפולסיה, שהיתה אחת המבצרים של התנועה הפרטיזנית. הם נעו בדרכים. הדרכים היו דרכים עשויות מעץ, לא היו כבישים אחרים. הפרטיזנים נקטו בטקטיקה אחת, הם לא רצו לפתוח בקרבות עם חילות גרמנים גדולים. התחמושת שלנו היתה מועטה. אנו בדרך כלל הלכנו בעקבות הגרמנים. גירינו אותם להסתערות על אובייקטים מדומים. הכינו בהם במארבים במקומות הנוחים ביותר, כאשר היו דרכי נסיגה טובות יותר, וזאת למען לא נסתבך. הלכנו לא בדרכים, בין הדרכים.

ש. אתה יכול לתאר את המסע עם מחנה המשפחה? ת. הלכתי איתם.
ש. כמה אנשים? ת. כ-250 יהודים.

ש. ילדים? זקנים?
ת. ילדים, זקנים ונשים. כאשר הקרח היה קפוא אפשר היה לנוע. הצרות החלו כאשר השלג הפשיר. השלג הפשיר והיו ביצות גדולות בחודש מרץ. נשים, זקנים וילדים היו צריכים ללכת בתוך הבוץ הזה שהגיע עד לצוואר. כאשר דרכו על הכפור הוא נשבר. וכך ימים ארוכים ולילות. בלילות היו קצת נחים.

לא היה מקום איפה לנוח. אנשים היו קשורים בחבלים לעצים. אלה היו מקומות צרים יותר, בערך 2-3 צעדים מהעץ היו ביצות. למחרת מסע זה, ומסע זה ארך למעלה מחודשיים...

ש. הצלתם את המחנה?

ת. הצלנו את המחנה כמחנה, אבל רבים נפלו והתמוטטו. היו זקנים ונשים שנשארו קפואים בביצות. הם נשארו קפואים שם, לא היה מנוס מזה, לא היתה הצלה בשבילם.

ש. וכאשר נכנסתם לעיירה מצאתם עוד יהודים בתוכה? ת. כבר לא היו יהודים אז.

אב בית-הדין: מתי זה היה, על איזה תקופה מדובר?

ת. יהודים בעיירות לא היו כבר מקיץ 1942.

היועץ המשפטי: נכנסתם כפרטיזנים לעיירות? ת. שחררנו עיירות, אבל כבר לא היו יהודים.

ש. נכנסתם לעיירה שהיתה ידועה כבעלת אוכלוסיה יהודית?

ת. בעלת אוכלוסיה יהודית מובהקת. אבל כבר לא היו יהודים. כאשר עוד היו יהודים בעיירות - לא היו פרטיזנים; וכאשר התחילה הכניסה של הפרטיזנים - כבר לא היו עיירות יהודיות, רק פה ושם. אבל אני יכול להגיד שהיער ידע את הדיכאון של מחנה המשפחה, אבל היער ידע גם צד אחר. היו ביער לוחמים יהודים גדולים.

ש. איפה היו הריכוזים?

ת. היו ביער רגשי אושר גדולים, כאשר חזרו מפעולות גדולות. ריכוזים גדולים החלו בערך מקובנה לכל אורך של העיירות הגדולות, לאורך מזרח פולניה עד גליציה בדרום. מקובנה, יערות וילנה, פולסיה, צפון ווהלין - במקומות אלה רוכזו מחנות המשפחה והלוחמים היהודיים.

ש. היה מגע צבאי עם מטה הבריגדה, הייתם נתונים למרות צבאית?

ת. נוצר מטה. היו פועלים באופן עצמאי, ואחר-כך נוצרו הקשרים.

ש. יש בידך קלף, היכן מצאת אותו?

ת. זהו קלף שמצאתי ב-1943 באחד הכפרים סמוך לעיירתי, אצל אחד האיכרים.

ש. הוא כתוב על קלף של ספר תורה. מה עשו ממנו הגרמנים?

ת. אחרי שהשמידו את הגיטו ואת העיירה, את ספר התורה זרקו לאשפתות. מהגוויל הזה עשו קלף משחק. אבקש רק להחזיר לי את הקלף, כיוון שזו מזכרת ואני רוצה להוריש אותה. אפשר לצלם זאת. [העד מראה חתיכת קלף מספר תורה שעל גבו מצויר ציור של קלף משחק].

אב בית-הדין: ד"ר סרבציוס מבקש לראות זאת.

היועץ המשפטי: [לעד] מתי יצאת מהיער? ת. ב-21 ביולי 1944.

ש. את מי פגשת?

ת. כאשר נכנסתי לעיירה הקטנה לחוביץ, לא פגשתי אף יהודי. אפילו לא ילד יהודי.

ש. כמה יהודים היו שם?

ת. כ-3,000 יהודים. עברתי רחובות ריקים, בתים ריקים. הרוח ייבב, אבל היה מוות בעיירה. [11]

יחידת פרטיזנים ביילורוסית, שרבים מלוחמיה היו יהודים. [ארכיון לוחמי הגטאות]

עדות

סיפור-עדויות של גרלינק שלום על מחנה המשפחות היהודיות

גרלינק שלום פרטיזן, ילד העיר אוטבוצק בפולין. כאשר הגרמנים נכנסו לעירו, החליט לברוח עם קבוצה קטנה של צעירים. הוא ברח מזרחה כדי להצטרף לצבא הרוסי. כאשר הגיע לכוחות הרוסיים חשדו בו שהוא מרגל. בחקירתו אמר: "יהודי אני". בעת חקירתו ניגש אליו אחד המפקדים הרוסיים ושאלו: "יהודי אתה? ולהתפלל אתה יודע? למרבה ההפתעה, דיבורו היה ביידיש ושלוש השיב: "בוודאי, אני יודע".

אמר לו אותו מפקד: הגד בקול רם "אדון עולם" והוא השיב: "אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא". שלום לא היה יהודי דתי. הוא הכיר רק את המשפט הראשון של הפיוט. המפקד הסתפק בזאת וקרבו אליו. משם עבר גלגולים רבים עד שהצטרף לתנועת הפרטיזנים. את קורותיו העלה בספרו: "קורות לוחם יהודי".

סיפור-עדויות על מחנה המשפחות היהודיות מובא בספר הנ"ל.

החלמתי הייתה איטית, כי פצעי לא הגלדו. התהלכתי באפס מעשה. במרוצת הימים באו לבקרני כמה אנשים ממחנה-המשפחות. הכניסה לבסיס הצבאי נאסרה עליהם, על כן היינו נפגשים על יד המשמר. אחד הראשונים שבאו לבקרני היה פסח רוזובסקי. בנו אהרון היה מן הפרטיזנים הראשונים. הוא הזמיני לבקר אצלם. שוחחתי על כך עם המפקד. הורה לי לקחת עמי בעגלה עוד פרטיזן אחד, לשם ביטחון. חברי מרדכי דוניץ הסכים להצטרף אלי. יצחק גולדשטיין, שהיה ממונה על הבשר, הפריש לי נתח הגון לדרך – הלא ידעתי כי רק דלות וצרות אמצא אצל מארחי. מילאנו את העגלה שחת, הוספנו מזון, ויצאנו לדרך.

קשה הייתה עלי הישיבה הממושכת, על כן נכנסנו לשם מנוחה לכפר רודה ליפיצ'אנסקה. קשרנו את הסוס בצל עץ ויצאנו להתהלך מעט. מכרים רבים היו לי בכפר זה, ואל חצרו של אחד מהם פנינו. היו ימי אסיף. כעבור שעה קלה חזר האיכר, מוביל עגלה גדושת אלומות, מהודקת במוט עליון. אישתו ושתי בנותיו הולכות אחרי העגלה והמגריפות על כתפן. הכלב מתרוצץ לרגליהן. אידיליה של ימי שלום. עמדתי ליד הגדר וקינאתי בהם, בביתם, בעמלם, בלחם זה שהם אוכלים, ואילו אני שאלתי ליבול וכיוצא בזה – שיחה תמוהה על רקע המתרחש סביבנו.

דוניץ ידע את מקומם של מחנות-המשפחה. תחילה הגענו אל המחנה בו נמצא פסח רזובסקי, אישתו ושני ילדיהם הקטנים. בדממת בין-הערביים נשמע קול העגלה המתקרבת כבר מרחוק. פסח, גבר נאה ותמיר, בא לקראתנו והביאנו אל "המגורים". גרו כאן משפחות אחדות. הם קיבלו אותנו יפה וכיבדונו במאכלי-יער, אשר בימים כתיקנם הם מעדנים של קייטנים, כגון פטריות מטוגנות אוכמניות וכיוצא בזה. סביבה זו הייתה שלהם, יחסית. עם רדת החשיכה מתכנסת החבורה כולה ליד המדורה. כאן שמענו, כי עשרים החברים, שעזבו את הבסיס שלנו, נמצאים בבריגאדה אחרת. שלח אותם לשם הגנרל – מאיור פלאטונוב, המפקד הראשי של חיל הפרטיזנים הסובייטי, אשר ידע את סיבת העזיבה. עד לכאן הגיעו פרטי שיחתנו עם הקומיסר. הם סיפרו לנו, אילו משפחות נהנות מחסותם של מפקדים וגרות בסמוך לגדודי הפרטיזנים. אחדים טענו, כי גם ביער עולם כמנהגו נוהג: מי שיש לו, חשוב גם כעת, ומי שאין לו, חשוב כמת.

כבר סיפרתי לעיל, כי איש, בעצם, לא טיפל במשפחות הללו, לא דאג ללכדן לגוף מתגונן, שנשק בידו ובכוחו לספק את צרכיו. היו מן האיכרים שסייעו למשפחות היהודים, להם עזרנו גם אנחנו, כיד יכולתנו. לא לקחנו משלהם ולא ניצלנו את סוסייהם. אבל איכרים אלה היו רק מעטים. נזכרתי עכשיו בדברי אלתר בלילה ההוא, כאשר בהלה עצומה השתררה בציבור. התהלכנו לבדנו ברחובות הגטו ואלתר אמר לי, כי רק הכרח חיצוני יאלץ את היהודים להכריע בגורלם. כאן, ביער, הבינותי גם אני, כי משפחות בודדות אלו עשויות להתלכד ולפעול רק בהשפעת גורם חיצוני. בעצמם, מתוכם, לא יגלו יזמה כזאת.

הארכנו לשבת ליד המדורה, משוחחים, לוגמים מן המשקה המר, ובשעה מאוחרת שכבנו לישון. לפנות בוקר חזרו פרטיזנים מפעולה ונכנסו למחנה. ביניהם היה גם בנו של פסח, אהרון רזובסקי. שוב נתלבתה השמחה, ומעגלותיהם של הבאים הובאו כמה בקבוקי סאמוגון ותקרובת. הבחורים מספרים חדשות טובות מהחזית, מונים פעולות יפות של פרטיזנים, מציינים את היחס השונה מהרגיל מצד המפקדים והקומיסרים החדשים. בינתיים שלחו הנשים את ידיהן במזונות שהבאנו עמנו, בישלו וצלו, פרשו שמיכה על הדשא והזמינו לשולחן. לחם-איכרים שחור פרוס מעלה ניחוח, ולידו קערת לביבות של תפוחי אדמה, תאוה לנחיריים. הכל מסובים, ובין הפרטיזנים גם רוסים אחדים. הסעודה והמזג כדת, ולסיום – סיגריות גדולות, ארוכות בנייר עיתון, מטבק שנחתך זה עתה. הילדים הקיפנו והסתכלו בהתפעלות עצומה במקלעים המוצבים על דו-רגליהם.

אנשי המקום הראו לנו את המחבואים שהתקינו לעצמם, לקראת החורף. זה להם החורף השני במקום. כשהביאונו אל קבוצת שיחים ואמרו: "כאן", לא הצלחנו לגלות את פתחו של המחבוא. קרבו שניים מהם אל עץ רך והרימוהו: נתגלה פתח אל בור מוארך. ירדנו. היו כאן דרגשים, פתחי אוורור אלכסוניים, המוסווים מבחוץ, וכבר אמרנו לצאת, כאשר מארחינו הרימו דרגש אחד ונתגלה מחבוא נוסף, שהוכן לעת צרה, כשייכשל המחבוא הראשון. הם הוליכונו הלאה, ואנו תמהים, כיצד נבנה כל זה בלי תוכנית משורטטת ומחושבת על פי כל כללי הבנייה.

הייתי מלא הוקרה לתושייתם ולתבונתם. אמרתי בלבי, כי לא היה מזיק למפקדינו, אילו באו ללמוד מאנשים חסרי-ניסיון אלה כיצד להכין בכל בסיס מחבוא לפצועים ולחולים, במקום להפקירם בשעת נסיגה.

הודינו למארחים על הכנסת-האורחים הלבבית ונסענו לדרכנו. בו ביום עוד הגענו אל מחנה-משפחות אחר. המקום היה מעין אי בין ביצות, והגישה אלי לא קלה כלל. קטנה הייתה הקבוצה, כחמש-עשרה נפש בסך-הכל, גברים, נשים וילדים. נטינו ללון אצלם ונהנינו מחברתם. פרטיזנים יהודים נהגו להיכנס אליהם. לקבוצה זו היו כמה איכרים מכרים, שסיפקו להם מצרכים מהעיר. כאן הירבו לשוחח בעסקי פוליטיקה. הרוח החיה בחבורה הייתה ליזה קובינסקי, שניחנה בכישרון משחק וידעה לספר בדיחה. מספרת הייתה על ההרפתקאות הרומנטיות של החבורה, שהגברים הערירים לא היו מעטים בה, וגם על הנוכחים לא ריחמה: כיצד זו מתפרקת כשגברים נאים באים, וכיצד זו מסמיקה, ואל מי זו מתחננת. צחקנו בלי-הרף עד ששכבנו לישון.

האיר היום. ראשונים קמו אנשי המקום. הגברים הבעירו מדורה, הנשים הכינו את ארוחת-הבוקר: גריסים ריחניים ועצם צפה בהם, לחם פרוס. שני הילדים שהאביסו את סוסינו הודיעו, כי פרטיזנים באים. ואכן באו חברים משלנו. הם עושים בשליחות משקית של הגדוד, ונכנסו לשם מנוחה קלה. מובן שלא הגיעו בידיים ריקות. ליזה ומשקה מירסקי, ששניהם חובבי-תיאטרון היו, התחילו מתעללים בכל, באורחים ובתושבים. דומני, כי מיום צאתי את הבית, לא צחקתי כל כך בין יהודים.

אמר לי משקה מירסקי: "על שום כך אנו באים לכאן. האווירה מזכירה לנו את הבית. נפשנו יוצאת לקצת עליצות. עיניך הרואות, לפנות בוקר אנו מדשדשים בביצות, על-מנת לבלות במחיצה זו שעה-שעתיים".

צר היה לנו להיפרד מעל חבורה זו. זקוק הייתי לעזרת הרופא ועל-כן דחינו את ההזמנה הלבבית להישאר עוד יום. אולם לאחר כבדת-דרך הציע לי דוניץ להיכנס אל עוד מחנה-משפחה, שאנו עוברים על פניו. הסכמתי. היפנה את הסוס אל יער אורן, יבש ונאה. שונה היה מחנה זה מקודמיו. אין הסוכות צפופות ואין רואים אנשים בחבורה. לא דליים מלאים תפוחי-אדמה התלויים במטה מעל לאש, לא נשים מפויחות, לא זקנים הפולים את כיניהם. גם הילדים מועטים. הסוכות מרוחקות זו מזו, ואין תנועה. שתי נשים הולכות לקראתנו. מראהן הדהים אותנו: לאחת מכנסי-גאליפה כחולים, מותאמים, מגפיים רכים, חולצה לבנה, חגורה רחבה במותניים, השיער מתולתל, הגבות מאופרות וכן השפתיים. השנייה – בשמלת קיץ נאה, שלא ראיתי כדוגמתה זה כבר, והשמלה קצרה, מגיעה בברכיים. עמידתן גנדרנית אך ניכר בהן, שאין לבן לבחורים פשוטים כמונו. לאט-לאט הגיעו נשים נוספות, ומראיתן כשל השתיים. הופיעו גם גברים אחדים, מגולחים למשעי, ואף הם לבושים נאה, נקי.

עוד אנו בתחילת השיחה והנה הוגש כיבוד קל, בהידור, כמקובל בימים הטובים ההם – תה בלימון, כמה מיני עוגיות, מרקחת טובה וכמה כרוכיות. וכל זה ביער? מניין הלוקסוס הזה? היו כאן גם נשים בגיל העמידה וגברים קשישים יותר שניצלו מהשחיטה לבדם. אחת הנשים מתפארת בעוגיות שלה, המעוטות בדובדבנים. גבר לוחש על אוזן חברו, כי הכותונת שלבש אתמול הלמה אותו יפה יותר. שני מעיר, כי המפקד שביקר אתמול לבש מקטורן מהודר. אחת מתפעלת ממכנסיו, ממגפיו ומהמאוזר של המפקד. וכיצד הוא רוכב! ואת הסוס ראית? אחת מציינת בנימה של געגועים: איזה בחורים, וכמה יפה שירתם, והבדיחות שהם מספרים! אחרת מעירה, כי הללו בעלי השכלה גבוהה, וכן הלאה וכן הלאה; אווירה שלא מעלמא יער הפרטיזנים.

יצאתי לטייל במחנה. סוכותיהם נאות, מרופדות בפנים. המיטות מצופות לבנים. ריח בשמים עולה מהסוכה. מראה תלוייה. כבר לא הבינותי מה קורה כאן. גם אנשים אלה **ראו הכל**

בעיניהם, איך נשחטו אלפי יהודים, איך עלו עיירות שלימות באש – וכך הם חייבם ונוהגים? הלמענעם אנחנו נלמדים?

לאחר הארוחה ביקשתי להסתלק, אך הם יעצו לנו ללון במקום. ובכן, נשארנו. והנה אני רואה בנות היוצאות את הסוכות ופונות לכיוון מסויים. מישהו מספר לי כי רוכבים הגיעו.. ואולי אני רוצה, כי יראוני כאן. השיבותי, שאיני חושש. בו ברגע קרבו והלכו שני אנשי מטה, שהכירוני יפה. רק לפני זמן קצר עלו לגדולה והיו לקציני-מטה. ניגשו אלי, ברכוני לשלום, ושמחו בי יותר מהיהודים אנשי-המקום. משכו אותי איתם ללגום כוסית. ישבנו והשיחה נסבה על חדשות החזית ועל עניינים מקומיים. אומר אחד מהם: מרחוק אנו באים, וסעודה קלה לא תזיק. ליד מדורה קטנה, אשר איש לא דאג ללבותה, סיימנו את שיחתנו תוך כדי אכילה ושתייה. הבינונו כי האנשים הגרים כאן אינם מתחממים במשותף. איש איש לנפשו. עלינו על משכנו, ובבוקר השכם הסתלקנו חרש, בלי שמצאנו אדם להגיד לו שלום.

כשחזרנו למחנה, ציפתה לנו ידיעה רעה. ארבעה בחורים יצאו לסביבת פיאסק ולא חזרו. כך נודע לנו, כי ביילסקי וקבוצתו כותרו. ידענו מה קשה למלט את מחנות-המשפחה שבטיפולו של ביילסקי ולהעביר את כל הציבור הזה ביערות ובביצות. כמה בחורים יצאו להיוודע על שלום הקבוצה, וגם המטה שלח סיירים. כעבור זמן קצר נודע לנו, כי ביילסקי הצליח לפרוץ את טבעת הכיתור ולהעביר את כל האנשים אשר עמו. [12]

יחידת פרטיזנים מסתערת על תחנת רכבת [ארכיון לוחמי הגטאות]

אורח חיים יהודי ביער

זייצ'יק מרדכי מספר על חזנות ביער

לעיתים, בזמן של הפסקה בפעולות ובשעות מנוחה, מתאספים אנו היהודים, חברי גדודנו, יחד ומתוך איזו דחיפה פנימית, מתוך רצון כאילו לשכוח את מצבנו אנו כאן ביער, עם כל התלאות, הדאגות והצרות וכן את מה שעבר עלינו לפני כשנה וחצי שם בעיירתנו, פותחים אנו, בייחוד לאחר שאנו שתויים במקצת, בשירת שירים ישנים ועפיה"ר מפרקי-חזנות. והרי כמעט כולנו היינו משוררים לשעבר, ששרנו במקהלה ועזרנו לחזנים בעיירתנו: אני ושלושת האחים ציקליק, הנמצאים יחד איתי כאן. הרפרטואר הוא די עשיר; שרים אנו את: "כבקרת רועה עדרו" של החזן לייבלה גרשון, "כי הם חיינו", "כל נדרי", "ונסלח", קדיש שלאחר נעילה, של החזן פייבל חנינץ ז"ל ועוד.

וכשאנו נכנסים להתלהבות ושרים, שוכחים אנו את הכל, את הסביבה, את המצב ונדמה לנו, כי הנה נמצאים אנו בלנין [שם מקום] ועומדים על יד העמוד מסביב לחזן ועוזרים לו, כשכל הקהל ובתוכם בני משפחותינו, מצטרפים לשירה זו, כפי שזה היה נהוג. מעניין לדעת, איזו רושם עושה כל זה על חברינו, הניצבים מסביב לנו ומקשיבים לזמירותינו; ביניהם: אנשי סיביר, אוזבקים, טטרים, קזכים וכו', שמעולם לא שמעו ולא האזינו לניגונים כאלה במקומות מגוריהם, במרחבי רוסיה הגדולה. מתברר אגב, שהם דווקא מלאי-התפעלות משירתנו הקבוצתית ובמיוחד מאופן הביצוע האחיד והיפה. ואחדים מהם, בעלי השמיעה הטובה, מנסים אפילו לעזור וללוות אותנו בשירה... ובינתיים, טובה שעה אחת קלה של שהייה בעולם הדמיון והשכחה והזמן עובר ועובר...

[13]

קבוצת פרטיזנים יהודיים בפולין בחורף 1943 [ארכיון לוחמי הגטאות]

סיפור-עדותו של גרנשטיין יחיאל

המזל לא האיר לנו פנים. לא הצלחנו במשימה שהוטלה עלינו. עמדנו לשים את חומר החבלה מתחת לפסי-הרכבת, והגרמנים שארבו לנו משני צדי הכביש, המטירו עלינו אש-תופת. היינו חמשה אנשים, והתפזרנו, תוך כדי התגוננות, לכל עבר, כל אחד לאן שרגליו נשאוהו. מצב-רוחי נעכר עלי. יום פני-כן נפגשתי עם מספר חברים במחנה-המשפחתי-היהודי הבלתי מזוין, ונדברנו כי למחרת, ברדת הערב, אסור אליהם, ונערוך במשותף "סדר פסח". לבסוף, נשלחתי לפעולה שכה נכשלו בה.

לא ידעתי כיצד הגעתי להר שהתחלתי לטפס עליו. כדורי האויב רדפו אחרי, ניסו להדביקני. הייתי בספק אם אצליח הפעם להתחמק מהם. חפצתי מאוד להגיע אל פסגת-ההר, אך, חששתי שהכדורים המכוונים אלי יפגעו בי בדרך אליה.

במאמץ רב הגעתי לאמצע ההר, והכדורים עדיין התעופפו מעלי, מעל ראשי. רגלי סרבו לשאתני. התעייפו. נפשי יצאה אל פסגת-ההר שעדיין הייתה רחוקה ממני והלאה. זחלתי וזחלתי, והנראה לי כי אינני מתקדם כלל, כי לעולם לא אגיע לראש ההר, כי לא אמלט עוד מן המוות.

"עוד קצת, עוד קצת", מלמלתי לעצמי חרישית. מבטי נפלו על רגלי, ביקשתי מהן שיעשו עמי חסד וימשיכו לשאתני למעלה, למעלה, בהבטיחי לעצמי, לרגלי, שאשר הגיע לשם, לפסגת-ההר, אנוח, בטח שאנוח.

הושלכו לעברי רימוני-יש. הם התנפצו במרחק לא רב ממני. פגעו בעצים, בענפיהם. פסחו עלי. חששתי שאם אפגע, אתגלגל מן ההר יש לידיהם של הרודפים אחרי. העדפתי שימצאוני ללא רוח-חיים. אחסוך לי עיניים רבים.

דבר משונה. עיני נכספו לראות את ראש ההר, ואילו הוא הלך וגבה, הלך והתרחק ממני. ככל שזרזתי את רגלי להשיגו, הלך והסתתר מעיני. הפך לבלתי ניתן להשגה. בסוּחבי את גופי הליאה, נפלתי וקמתי. נפלתי וקמתי. אמרתי בלבי, שפשר מאוד כי פעם אחת אפול, ולא אקום עוד, ובכך ייגמר הכל, הכל...

תמיד עם המגפיים שלי, לא שרגלי מיוחדות, בלתי רגילות, אלא שמעולם לא הצלחתי בהם. פעמים מספר "ארגנתי" לי מגפיים בעת, פעולה בכפר עויין, ולאחר שישבתי עמם למחנה ונעלתי, לא תאמו לי או שהיו קצרים ולוחצים, או שהרגליים יכלו "לטייל" בהם...

חשתי לפתע דקירות בכף רגל אחת. הסבתי ראשי, והבחנתי כי המגף השמאלי "ירד" לי מן הרגל... צנחתי לע הקרקע. הבטתי לאחור. ראיתי את המגף ניצב זקוף, בפגז ירוי. רק קפיצה אחת, הרהרתי, ויהיה בידי, אנעלנו. ברם, ידעתי שקפיצה כזאת, אחורנית, פירושה- קפיצה לקראת המוות המבקש אותי בלאו הכי לא מהיום, המחפש אותי בנרות...

הודיתי ליושב במרומים. סוף-סוף הגעתי בשלום לפסגת ההר. שרעתי על האדמה שהייתה מכוסה עשב ירקרק, רך וגבוה. ספגתי לתוכי מטללי האביב. חלקת היער הייתה במקום זה ריקה מעצים. כנראה, נכרתו לפני זמן. גזעיהם זקרו מתוך האדמה, ודמו למצבות נמוכות שהועמדו שורות, שורות לזכרם של חללי מלחמה, או מלחמות קודמות.

רוחי נרגעה עלי קמעה. שיחזרתי לי את מאורעות תחילת הלילה. הגענו בלאט עד לפסי-הרכבת. לא הבחנו בדבר חשוד כלשהו. התחלנו לחפור גומה בין הפסים כדי לשים בתוכה את הדלי עם חומר החבלה. במקלען, הייתי מרוחק במקצת מן החבר'ה לשם אבטחה. לפתע, ירד עלינו מבול של יריות, ברד של כדורים. הגרמנים נתנו לנו, בכוונה תחילה, להתקרב אליהם ככל היותר, ואז הנחיתו עלינו את המכה הגדולה.

פרטים נוספים לא זכרתי, מלבד זאת, שהשיבותי בצורות-אש מסיביות, שהריקותי מחסנית שלימה, עד שלפתע ראיתי כי אני בודד במערכה, ממש לבד. נסוגתי, אבל, מדוע בחרתי דוקא לטפס על ההר הזה, ולהישאר כל העת חשוף לעיניהם של הגרמנים? כיצד בכלל הגעתי למקום זה? ומה עם השאר? כיצד נפרדנו? ומה עם פדקה, ה"מספר השני" שלי למקלע? וסאשקה? והשניים הנוספים שהיו עמנו? מה עלה בגורל כולם? העודם בחיים? נהרגו? נשבו?

תוך כדי מנוחה על פסגת ההר, נזכרתי שבתחילת הנסיגה שלי, הגיעו לאוזני קריאותיהם-צריחותיהם, של הגרמנים: יודה, יודה, יא יודה - - - "משמע שהייתי ממש קרוב אליהם עד שיכלו לזהותני על פי מראי. הכרת פני ענתה בי על אף חשכת הליל... ואני יריתי בם. נסוגתי ויריתי. יריתי כדי להרוג אבל, בעיקר, למען הגן על חיי, למען להינצל מידיהם, וכדי שלא אפול בידיהם בעודי בחיים....

הייתי עייף מאוד. חשתי בצימאון. לא מצאתי דבר שהיה יכול להרוותני. הרטבתי את שפתי בטל שכיסה את העשב.

סוף-סוף פסקו היריות, והבטחות העצמי גבר בו. לעגתי לחיילים הגרמנים שנמנעו מלחדור עמוק יותר ליער, או שנרתעו מלטפס על ההר בעקבותי, ולהרגני, או כדי לתפוס אותי חיים. לעגתי להם על שוויתרו עלי בקלות כזאת... פחדנים שכמותם. בהגיעם ליער, לא ירדו אף פעם מן השביל הסלול, מדרך-המלך. לעולם יפחדו לחדור לסבכי היער. מזלנו. יפגזו, ישליכו רימונים, לא יחסכו בכדורים אך, יתחמקו מפגישה חזיתית עם "חיות היער", כפי שרגילים היו לכנותנו.

ירח עגלגל סייר לו בנחת מעלי. בדמיוני, ראיתי בו סירה מוארת, מקושטת, ששטה לה להנאתה על פני ים שליוו. בטוחה בעצמה. מתוך שהסתכלתי בו מפסגת ההר הגבוה, נראה לי קורב יותר אלי, מחייך, ידידותי, ורווח לי מאוד...

התעוררתי פתאום מהרהורי, ונזכרתי שלמעשה עומד לחלוף עלי ליל-פסח שאותו רציתי לחגוג המחנה המשפחה היהודי, בעריכת "סדר" משותף. הם וודאי כבר מזמן ערכוהו בלעדי, הרהרתי, וודאי פנו לישון, כי הרי לא ימתינו לי זמן כה רב בתוך הלילה. אולי יבינו שמשוה ארע עמי...

קמתי בחיפזון, והחלתי מיטלטל ממורד ההר התלול. המקלע לחץ בחוזקה על שכמי, ואילו רגלי השמאלית שעטפתי בסחבה שמצאתי, הסתבכה מדי פעם, עד שמעדתי והתגלגלתי ממדרון ההר. בהגיעי למטה, השלכתי את הסחבה מעל רגלי, ועשיתי את דרכי אל המחנה היהודי כשרגל אחת שלי יחפה.

מצאתים ערים. שמחו בי. לחצו ידי. כבר בראשית הערב, נודע להם שיצאתי לפעולה. לאחר מכן שמעו את היריות מכיוון פסי-הרכבת והבינו שקרה דבר לקבוצה שעליה נמנית, וחרדו לגורלי. סיפרתי להם את כל אשר עבר עלי מתחילת הלילה עד בואי אליהם.

"טוב, אבל, מה מעשיכם עתה ליד המדורה, שאלתי, מדוע לא הלכתם לישון?" נתחייכו.

"מה, רצית, שלא נערוך יחד את ה"סדר"? לא נזכיר בצוותא את יציאת מצרים, ואת כל הצרות שידעו בני יעקב לפני הגאולה? ואנו איננו זקוקים לגאולה?"

"אכן, כן, השיבותי בהתרגשות. אתם צודקים. נתיישב, נזכיר את הסבל ואת הנסים, את אשר ארע לעמנו בימים רחוקים, ובימינו אנו... ואשר לי עצמי וודאי שאני חייב להודות לאלוקים על הנסים של הלילה. לא פיללתי שעדיים אשב עמכם, שתראוני. הסיכויים היו קלושים. לעולם לא אדע כיצד יצאתי מידיהם. לא אדע....מין נס על נסי..."

כשלושים איש בערך, ישבנו מסביב למדורה. אנשים צעירים ברוכם ביניהם. נער, כבן עשר, שביום הטבח בעיירתו, הבריחוהו הוריו להימלט על נפשו, להציל את חייו, בעת שהם עצמם הובלו לבורות...

לשונותיה האדומות של המדורה תימרו אל-על וכמעט ליקקו את לחיינו המשולהבות. אמרתי עם הילד את ארבע הקושיות. הוא החרה, החזיק אחרי בקול חנוק.

--- "מה נשתנה הלילה הזה" ---

--- "שבכל הלילות" ---

--- "חמץ ומצה" ---

--- "הלילה הזה כולו" ---

אמרנו בעל-פה כל אשר הזיכרון העלה על השפתיים מן ההגדה. ולפתע, נשארנו כולנו דוממים. השפתיים נעצמו. השתחררה דממה מעיקה. ניסינו להשתחרר ממנה, ולא הצלחנו. הכאב סגר עלינו. כבש אותנו. השתלט עלינו, ולחץ, ולחץ, ולא הרפה...

ניהלנו "ליל סדר", אבל לא חגגנו אותו. לא שמחנו. לא יכולנו. העלינו זיכרונות מן הבית. סיפרנו על אבא-אמא. זיכרונות מעולם לא רחוק, מעולם של אתמול, של האתמול הקרוב, בעת שכולם עדיין היו בחיים, כולם...

לא היו לנו מצות. גם יין לא היה לנו, ואילו מרור... די והותר... הצטופפנו ליד המדורה. זיקי-אש התעופפו מעלינו. חרכו את בגדינו הבלויים. נגעו בנו, ולא היה בכוחם לחמם את הלב הרצוצ. [14]

מאבק על זהותו היהודית של הפרטיזן נחמיה אנדלין

לאחר המלחמה, שב נחמיה אנדלין לקובנה ושם הוצעה לו משרה בכירה בשלטון הסובייטי-הקומוניסטי. אך כיהודי היה לו קשה להשתלב עם מערכת שלטון זה. לאחר מלחמת ששת הימים התעורר באופן ספונטאני נחשול של בקשות הגירה ע"י יהודים רבים שרצו לעלות לארץ ישראל.

גם נחמיה ומשפחתו היו בין מגישי הבקשות לעלייה לארץ. לשלטון הקומוניסטי היה קשה לעכל את העובדה שבעל תפקיד בכיר בשלטון יגיש בקשת הגירה. הם ניסו בכל מאמדם לשדלו לוותר על הבקשה. בדיונים על שנערכו על בקשתו לעלייה, כמובן נדחו. הם רצו להכריז עליו כבוגד. התעקשותו צלחה והא קיבל אישור עלייה ונקלט במדינת ישראל. אלה הדברים שכתב בספרו: "דרכי הלחימה הפראטיזנית":

"מולדתך – ברית המועצות!"

כעבור שבועות אחדים שוב קיבלתי תשובה שלילית. יום אחד בא לדירתי חבר ועד המפלגה לשיחה חברית ומגמתו להשפיע עלי לחדול מהגשת בקשות הגירה. הוא פנה אלי בזו הלשון: "אתה הרי קומוניסט ומולדתך היא ברית-המועצות. כאן אתה בין חברים לרעיון וחי כאדם רב-זכויות. מה אתה מחפש בארץ עויינת? מה לך ולה?"

עניתי לו: "מכיוון שבאת אלי לשיחה חברית, אסביר לך גם אני ברוח חברית. אתה טועה תיאורטית בכנותך את ברית-המועצות "מולדתי". ברית-המועצות אינה מולדתי אלא צורת שלטון המאחדת בתוכה שש-עשרה רפובליקות עממיות ועשרים חבלים לאומיים אוטונומיים. כל אחד מאלה היא מולדת לאומה כלשהי, אך אף אחת מאלו איננה מולדת של העם היהודי. רוסיה היא מולדת לרוסים, ארמניה – לארמנים, ליטא – לליטאים. מולדת אינה תלויה במשטר. רוסיה הייתה מולדת לרוסים גם בימי שלטון השושלת הצארית וליטא הייתה מולדת לליטאים גם בימי השלטון הקפיטליסטי של סמוטנאס, מולדת אינה דווקא המקום בו נולד האדם. ליטא נחשבת כמולדת גם לליטאים שנולדו באמריקה או בארצות אחרות בעולם ומשום כך היא קרויה בפיהם מולדת.

..."ברית-המועצות פונה לארמנים, ליטאים ורוסים ברחבי-תבל לשוב למולדתם, אף כי רובם לא נולדו בה. כשאתה אומר לי כי ברית-המועצות היא מולדתי, כאילו אמרת שאין לי בכלל מולדת. אך יש לי מולדת וזו קוראת לי עתה. ואפילו אם ברית-המועצות היא ארץ-מולדת, כפי שאתה אומר, אין היא יכולה להיות כזאת בשבילי מהטעם הטכני הפשוט, שאני מבוגר ממנה ב-6 שנים".

לפני צאתו, פנה אלי החבר-האורח ואמר כי העליתי לפניו רעיון ועליו להרהר בדבר. הוא אכן "הרהר" ועתה הוא נמצא בישראל... [17]

שיר שהוקדש לליגיונרים ביער

שעתו הגדולה של אנדלין נחמיה כפרטיזן הגיעה, כאשר נפתחו בפני לוחמי גטו קובנה אפשרויות יציאה אל יערות רודניקי שבאזור וילנה, מקום שם שכנו בסיסי בריגדה הפרטיזנית הליטאית. נחמיה נתמנה להיות מורה דרך ליוצאים, ועד מהרה, הודות לתכונותיו, עלה אל ראש סולם בעלי התפקיד בבריגדה. משיצא שמו לתהילה, החלה מפקדת הבריגדה להטיל עליו משימו פרטיזניות ומודיעיניות מורכבות ומסוכנות. את זכרונותיו העלה על הכתב בספר: "דרכי הלחימה הפרטיזנית". בספרו מצאתי את השיר שהוקדש לליגיונרים ביער.

געקרייט האט דער האן,
ברידער טוט זיך אן,
ר' יעקל, ר' געצל, ר' שמערל, ר' מיכאל
טא ווארטזשע ברידער, שטייט,
ביי מיר האט זיך א ציצה פארדרייט...

(כולם במקלה):
ריבוננו-של-עולם, הורא!
ריבוננו-של-עולם, הורא!

א', ב', ג', ד',
טאבאק, א שמעק,
האניק, א לעק,
בולבעס געבאקטע, ציבעלעס געהאקטע,
נעם די ראשקע און לעק די קאשקע,
כלאבע די געדיכטע, כלאבע די געדיכטע,
און פארבייס מיט שיטערע.

צו דער פעסטונג דער
ברידער קומט אהער!

ר' יעקל, ר' געצל, ר' שמערל, ר' מיכאל
טא זשאלעוועט ניט קיין הענט,
און קריכט דאן אויף די ווענט
גיבורי ישראל...
טא קריך-זשע פריער דו.
טא קריך-זשע פריער דו,
איך קריך, נאר האלט מיך צו...

ריבוננו-של-עולם, הורא! ריבוננו-של-עולם, הורא!

צו דער קאנאנע דער,
ברידער קומט אהער,
ר' יעקל, ר' געצל, ר' שמערל, ר' מיכאל.

און אז די קויל גייט ארויס,
מוז דאך זיין א שרעק,
ברידער איך האלט ניט אויס,
לאמיר גאר אוועק...

ריבוננו של עולם, הורא! ריבוננו-של-עולם, הורא!

תרגום השיר:

התרנגול קרא, אחים התלבשו, ר' יעקל, ר' געצל, ר' שמערל, ר' מיכאל.
חכו אחים, עימדו, ציצית הסתבכה לי...

(במקהלה): ריבוננו-של-עולם, הידד! ריבוננו-של-עולם, הידד!

א', ב', ג', ד', טבק הרח, דבש לקק,
בולבוסים אפויים, בצלים קצוצים
קח קערה ונלקק הדייסה, בלע את הסמך, בלע את הסמך, וקנח בדליל.
אל המבצע הזה, אנא בואו אחים.
ר' יעקל, ר' געצל, ר' שמערל, ר' מיכאל.

לא לחוס על הידיים, ולטפס על הקירות, גיבורי ישראל...
תחילה טפס אתה, דווקא אתה טפס תחילה,
אני מטפס, אך אנא תמוך בי...
ריבוננו-של-עולם, הידד! ריבוננו של עולם, הידד!

אל התותח הזה, בואו נא אחים,
ר' יעקל, ר' געצל, ר' שמערל, ר' מיכאל.

ובצאת הפגז, הפחד הוא עז,
אחים, איני מחזיק מעמד, הבה נסתלק...

ריבוננו של עולם, הידד! ריבוננו של עולם, הידד! . [15]

רכבת משא גרמנית שהורדה מהפסים עקב חבלה של פרטיזנים יהודים באזור וילנה
[ארכיון לוחמי הגטאות]

הצטיינותם של פרטיזנים יהודים

רבים מהפרטיזנים היהודים הצטיינו בקרבות, אך ברשומות, בזיכרונות ובפרוטוקולים לא מוזכרים היהודים כלוחמים. כתוצאה מכך, התקבל הרושם המוטעה, שהיהודים נרצחו בעת המלחמה – אך רק בתור קורבנות המשטר הנאצי. לכן, כל כך חשוב להעלות מעת לעת את סיפוריהם של הפרטיזנים היהודים. אני מביא רק כמה דוגמאות של פרטיזנים יהודים שזכו באותות הצטיינות. כמובן, יש רבים נוספים.

הדברים הבאים, מובאים מספרו של מ.כהנוביץ: "מלחמת הפרטיזנים היהודים".

בכל פושצה, בכל יחידה פרטיזנית, היו יהודים שהוכיחו זריזות ויוזמה; והם שתיכנו והציעו למפקדה ביצוע פעולות-קרב נועזות, הצטיינו במיוחד בקרבות ובמעשי-חבלה כנגד הכובש השנוא, והתעלו משכמם ומעלה מעל חבריהם-לנשק. פרטיזנים כאלה, שהתנדבו לכל המשימות הקרביות, היו לגאון ולתפארת ליחידתם. פעולותיהם והישגיהם מצאו הד בפקודות-היום, והם הוצגו לפני יתר החיילים כמופת של לוחמים אמיצים ונועזים.

מאות פרטיזנים מבין המצטיינים הוצעו על ידי מפקדי הגדודים, הבריגדות והחטיבות והוכתרו באותו-הצטיינות גבוהים, מדרגות שונות. המפקדים היו גאים בפרטיזנים-גיבורים כאלה, שמם נישא על פני רחבי היערות והפושצ'ות, והיו לתהילה בפי כל. לדאבוננו, נשארו בחיים, אחרי המלחמה, רק מעטים מבין הגיבורים. רק תילי-עפר פזורים ברחבי יערות-העד שעליהם לוחות-עץ עם כתובת צנועה בעיפרון כימי או חרותה במסמר – מספרים על חייהם הצעירים של גיבורים-לוחמים, שנכרתו באיבם.

אין ברשותנו רשימה מלאה של כל היהודים, לוחמי-היערות, שיצאו בנשק נגד משמיד אחיהם, והגנו על כבוד האומה. חלק מאלה ששרדו בחיים נשארו ברוסיה. הנותרים, שעזבו את רוסיה עם גמר המלחמה, נתפזרו על פני רחבי תבל (חלק הארי נמצא בישראל) ואין זה מן הדברים הקלים ליצור תמונה מלאה על פעולותיהם והישגיהם במלחמה. להלן נייחד דברים על הגיבורים המעטים, הידועים לנו, שחדורי רגש-הנקם עשו את חשבון הדם עם הרוצחים ההיטלראים.

אחד הפרטיזנים הפופולאריים בפושצ'ה הנאליבוקית היה ברוך לוין. מייד עם פלישת הגרמנים לז'ולודק (גליל לידה), מקום-מושב, נמלט לשצ'וצ'ין ואחר כך ללידה. בתור מסגר-אומן מומחה נתקבל לעבודה בבתי המלאכה שליד קומיסאריון-המחוז בעיר זו. הוא התחיל מייד לחפש לו דרך מפלט אל הפרטיזנים שביערות. עד יום יציאתו ניהל בקרב הנוער תעמולה, לבריחה מן הגטאות. בימי שהותו בגטו דאג להרכבת תת-מקלע בשבילו. ב-10 בנובמבר 1942 יצא מגטו לידה לעבר הפושצ'ה הליפיצ'אנית, ונקלט בגדוד "אורליאנסקי".

יזמתו הקרבית ומזגו הלוחם נתגלו במלוא עוזם משנצטרף לקבוצת הצנחנים-החבלנים בשם "מוסקוביצי", שלימים נתארגנה עם חבורה מבני המקום כגדוד "אוקטיאבר", בראשותו של הקאפיטאן היהודי, גוראליק.

באותה תקופה הורגש מחסור חמור בחומרי נפץ לעבודת חבלה. ברוך לוין, שהכיר את שדה התעוה בז'ולודק, ידע ששם מאוחסנת כמות ניכרת של חומר נפץ. לפי הצעתו אושרה תכניתו על גניבת חומר הנפץ, ובעזרת אנשים מספר ביצע בהצלחה את המשימה. ידיעותיו המקצועיות עזרו לו בהרכבת מקושים ובתיקון נשק. הוא המציא כמה סוגי מוקשים לחבלה, שנוצלו גם על ידי יתר הגדודים הפרטיזנים במבצעי החבלנות בעורקי התחבורה של האויב. הוא התמחה בעבודת המיקוש ולימד תורה זו לא רק לחברי גדודו, כי אם גם לשאר גדודי האזור (סטראלקוב, גרוזני, קוטובסקי וכו').

אם כי ברוך לוין חסר היה אימון ותואר צבאי, התחשבה מפקדת הגדוד בדעתו ובגישתו, וקאפיטאן גוראליק לא ביצע שום פעולות-קרב בלי שנועץ תחילה בפרטיזן היהודי הצנוע והאמיץ.

ברוך לוין הצטיין בכל הקרבות שניהל גדודו עם חילות המצב הגרמניים באזורי הפושצ'ה הנאליבוקית, אבל את שמו כגיבור קנה לו בפעולות מיקוש וחבלה. שמונה-עשרה רכבות עמוסות ציוד צבאי וכוח אדם, מאות פגרי גרמנים, נשק ותחמושת מיועדים לחזיתות – מצאו את קברם לפני הגיעם למטרתם, עקב פעולות-החברה של המסגר-האומן מז'ולודק, לוין. הצלחותיו בפיצוץ רכבות והורדתן מן הפסים, עלו על המשוער וכל חברי הגדוד שאפו לצאת איתו לפעולות אלו. בהשפעת דוגמתו האישית הוכיחו גם יתר חברי הגדוד "אוקטיאבר" יוזמה קרבית ואומץ בפעולותיהם. לוין הוצע על ידי מפקדת גדודו לקבלת אותות-הצטיינות צבאיים גבוהים ביותר: אות מסדר "דגל האדום", וכן תואר-הכבוד "גיבור ברית המועצות". מתוך הערכת מפקדת הפרטיזנים העליונה, שבאה לביטוי בתעודת "סיכום פעולות הקרב" שלו, אנו למדים על תרומתו החשובה למאבק הפרטיזאני נגד הכובש.

להלן סיכום פעולות-הקרב של ברוך לוי (תרגום מן המקור הרוסי):

תעודת-סיכום של פעולות-קרב

"ניתן לפרטיזן הגדוד "אוקטיאבר", בריגדה "האחד במאי", לוי בוריס, בנו של שמואל, לאות ולעדויות שפעל בפארטיזנקה מ-10 בנובמבר 1942 עד 11 ביולי 1944. בתור חבר הגדוד "אוקטיאבר", השתתף החבר לוי, כממקש, בפיצוץ שמונה-עשרה רכבות צבאיות של האויב. כתוצאה מן הפיצוצים, נהרסו שמונה-עשר קטרים ומאה עשרים ושבעה קרובות; מתוך זה שלושים ושמונה קרובות עם כוח אדם, תשעה-עשר קרונות עמוסים בקר, שמונה קרונות כדורים, שבעה קרונות פחם. נהרגו תשעה מאות שלושים ושישה היטלראים, נפצעו ארבע מאות עשרים ושישה. בגדודו היה אומן בהרכבת מקושי-רכבות. בבריגדה שימש אומן לתיקון נשק. השתתף בכל הקרבות שניהלו הגדוד והבריגדה, הוכיח אומץ לב וגבורה. הוצא להצטיינות הממלכתית הגבוהה ביותר: "גיבור ברית המועצות", הוצע לאות-מסדר "הדגל האדום" ולמדליה "פרטיזן מלחמת המולדת", דרגה א".

על החתום: מפקד הבריגדה (-) קובאלוב.
ראש מטה הבריגדה (-) פארסידסקי.
(- חותמת עגולה של הפריגדה "אחד במאי" פ.ר.ס.ס.)
באראנוביץ', 17.8.33

באותו גדוד הצטיין בתור לוחם חברו של לוי, אליהו קובאנסקי, שעבר שכם אחד איתו את הדרך הפרטיזנית. בימי הכיבוש הגרמני נתגלגל מוולקוביסק עיר-מולדתו לז'אטל, ולאחר אובדן משפחתו – ביום הטבח – הועבר בתור מוכשר-לעבודה למחנה העבודה בדבורץ. מתוך תחושת הבאות, ריכז סביבו עוד ארבעה-עשר יהודים ובלייל חושך פרצו את גדר התיל הדוקרני של המחנה, ונמלטו לפושצה'ה הליפציאנית כשבידם – אקח אחד.

קובאנסקי נקלט בגדוד "אורליאנסקי", הוא ויונה מאדבאצקי צורפו לכיתת פרטיזנים שבאה מיערו רודא-דוברובשצ'יזנה בראשותו של ד"ר אטלס, לשם הריסת גשר-העץ שמעל לנהר ניאמן בקירבת העיירה באליצה. הגשר שאורכו היה שלוש מאות שישים וחמישה מטרים, שימש עורק-תחבורה חשוב לאויב. כשאך עזב המשמר הגרמני את מקומו הקבוע לכמה רגעים, הגיעו בזחילה לגשר, במעטה הלילה, שומו עליו שלושה פגזי ארטילריה עטופי פשתן וספוגים נפט – והציתו אותם. הגשר נהרס כליל.

זריזותו ועוז רוחו של קובאנסקי עוררו את דעתו של ד"ר אטלס, ולפי המלצתו הסכים מפקד הגדוד "אורליאנסקי", קוליא וואכונין, להעביר את קובאנסקי לפלוגה היהודית שבגדודו של בולאק, מקום שם נתמנה כמפקד המחלקה השלישית. נראה שקסם לד"ר אטלס גם מראהו החיצוני של קובאנסקי; שחום, גבה-קומה, רחב-גרם ושופע בריאות, מרץ ותאוות-נקם.

קובאנסקי השתתף בהתקפה שערך גדודו של בולאק על חיל המצב בקוזלובשצ'יזנה, ובהתקפתן הראשונה של כל היחידות הפרטיזניות באותו אזור על חיל המצב ברודא-יאבורסקא; כן מילא תפקיד מכריע בתפיסת אווירן גרמני שנחת נחיתת אונס באותו אזור. הוא וברוך לוי היו בין ארבעת הפרטיזנים המקומיים, שצורפו לפי פקודת מטה הפרטיזנים, כמורי דרך לקבוצת הצנחנים "מוסקוביצי", בבואם לאזור בסוף 1942.

בגדוד הנ"ל נרשמו לזכותו של קובאנסקי עד השחרור ארבע-עשרה רכבות גרמניות שהוריד מן הפסים. בשעת המצור הגדול על יערות נאליבוקי הצטיין קובאנסקי בתור סייר. זמן קצר לפני השחרור (19 ביוני 1944) נפצע קשה בקרב עם גרמנים, ואיבד את ידו הימנית. הוצע על ידי מפקדת הבריגדה לקבלת אות מסדר "לנין" ומדליה "פרטיזן מלחמת-המולדת".

להלן תרגום מילולי מתעודת "סיכום פעולות-הקרב", המשקפת נאמנה את פעולותיו לפי הערכת המפקדה, ומוסרת עדות על הצטיינותו בקרב עם חיל מצב גרמני מבוצר:

"כאראקטריסטיקה, וולקוביסק, הרחוב החדש מס' 5. סקירה קצרה ויסודית על פעולות-הקרב של קובאנסקי אלי, בנו של הירש.

היה בפארטיזניה מ-22 בנובמבר 1942. בגדודנו מ-22 בינואר 1943. נתגלה כפרטיזן ממושמע ומאיץ ללא-חת, בקרבות עם הכובש הגרמני. בתקופת שהותו במחלקת הממקשים השתתף בצורה פעילה בפיצוץ ארבע-עשרה רכבות של האויב; ביניהן – שלוש רכבות עם כוח אדם, שתיים – טנקים, ארבע – תחמושת וציוד צבאי, אחת – מצרכים, אחת – חומרי בניין, אחת – לא נקבע סוג המטען. כתוצאה מן הפיצוצים, ניזוקו או נהרסו כליל: ארבעה-עשר קטרים, שישים וארבעה קרונות של חומרי-מלחמה וציוד צבאי, עשרים ושמונה קרונות פתוחים ("פלטפורמות") – מהם שמונה-עשר עמוסי טנקים, וארבעה – מכוניות-משא. נהרגו 420 היטלראים ונפצעו ארבע מאות ושבעים. תחבורת הרכבות נעצרה למאתיים עשרים ושבע שעות. השתתף בשני מארבים ליד מסילת הברזל בפ.ט.אר. (רובה אנטי טנקי). התוצאות: שני קטרים מנוקבים. בימי שהותו בגדוד "פוביאדה" השתתף קובאנסקי בהצתת אווירון של האויב, גשר ומחלבה. השתתף במלחמת הפסים.

בשל זכויותיו בקרבות ובחבלה, הוצע החבר קובאנסקי אלי, בנו של הירש, לקבלת אות מסדר "לנין".

על החתום: מפקד גדוד "אוקטיאבר" (-) גוראליק.

קומיסאר גדוד "אוקטיאבר" (-) לאסניצ'י.

קומיסאר הבריגדה הראשונה (-) קובאלוב.

אני מאשר וממליץ: סגן בא כוח המטה הראשית של התנועה הפרטיזנית ליד המטה הראשי של הצבא וצ.ק.וו.פ. של גליל באראנוביץ' – צאריוק.

22 בפברואר 1944 (-) חותמת.

אישור

"ניתן לפרטיזן קובאנסקי אלי, בנו של הירש, כאות ועדות על השתתפותו בקרב לחיסול חיל-המצב הקרופיצי.

ההיטלראים החזיקו ב"דוט" עשוי מברזל ובטון, והשיבו אש עד הכדור האחרון. הקרב נמשך חמש שעות. קובאנסקי היה במחלקת המיקוש, וכשזרק רימון יד לתוך "האמברוזה" – נפצע בידו. כתוצאה מן הקרב, פוצץ ה"דוט", ושמונה-עשר היטלראים שבתוכם מצאו שם את מותם. שלל נלקח: מכונת ירייה, מכונת ירייה פלוגתית, שנים-עשר ושלוש מאות כדורים". בעת המלחמה

על החתום: מפקד גדוד "אוקטיאבר", בריגדה "אחד במאי", (-) לייטננט א. גוראליק.

ראש המטה של הגדוד "אוקטיאבר" (-) לייטננט קונדראטוב.

האחים מרדכי ובצלאל (צאלקה) גינזבורג נמלטו ביחד עם בני משפחתם, בדצמבר 1942 לכפר דוקודובה (סביבות לידה), כשהוברר שהגטו באיביה יחוסל על ידי העברת היהודים לבוריסוב. בחורים גבוהים ורחבי-גרם אלה מצאו חן בעיני המפקדים, שחיפשו מועמדים מתאימים לגדודם שאך זה הוקם; שני האחים נתקבלו לגדוד הפרטיזני "איסקרא", שבחר לו את סביבת העיר לידה (מעברו הימני של הניאמן) כאזור פעולותיו. עמדו להם גם המלצותיהם של האיכרים-מכריהם לפני מפקדי הגדוד וידיעת הסביבה והאוכלוסייה.

צאלקה בן העשרים עבר בהצלחה קורס לממקשים, והתמחה בעבודת המיקוש. הגדוד "איסקרא" פעל בחבלה בקטע קווי מסילת הברזל לידה – איביה – יוראצ'ישקי – מולודאצ'נה. הוא הכיר היטב את המבואות והיציאות לקווי מסילות הברזל. איכרי הכפרים, שמשני עברי הקו, היו מוסרים לו אינפורמציה מהימנה על ריכוזי גרמנים, ביצוריהם ותנועותיהם לאורך הקו. הדבר סייע במידה ניכרת להצלחותיו בפעולות החברה.

לא אחת נתפס במלקחיים על ידי זרקורי הגרמנים, שנתבצרו בבונקרים לאורך קווי מסילת הברזל. לא אחת הומטרו עליו כדורים ומוקשים והוא "מרח את העקבים" מפני הגרמנים שרדפו אחריו. אבל שלוותו, אומץ לבו וידיעת הסביבה והאוכלוסייה – מילטוהו במצבים המסוכנים ביותר. אפילו בחודשים האחרונים של שנת 1943 ובמחצית שנת 1944, כשהכבידה השמירה המעולה של הגרמנים על הגישה לפסי מסילות הברזל, היה צאלקה מן היחידים שהצליח להוריד מן הפסים רכבות גרמניות במקומות שהאויב לא ציפה להם. שבע-עשרה רכבות טעונות נשק, תחמושת וחיילי האויב – נפצו על ידי החבלן האמיץ. הוא היה הפעיל ביותר בהפצצת תחנת החשמל והמינסרה באיביה, השתתף במארב ליד הוטה (סביבות נובוגרודק), מקום שם נהרגו שישה-עשר שוטרים ושלושים ושמונה גרמנים, השתתף בקרב עם הפולנים הלבנים ליד הכפר אולאכובקה (סביבות סאלוב) וכו'. אחרי השחרור נשלח צאלקה, בתור חבר הקומסומול, על ידי הוועד האזורי של המפלגה הקומוניסטית בלידה, לכפר דוקודובה, לשם איסוף תבואה בשביל הצבא האדום. הוא, ועמו שישה רוסים, הגיעו לכפר בשתיים-עשרה בלילה ושכבו לישון בבית איכר-מכר. בטרם הספיקו להירדם, הוקף הבית על ידי כנופיה של פולנים לבנים (כפי שהזכרנו, פעלו הכנופיות הפשיסטיות הפולניות גם אחרי השחרור), שהחלו מטילים רימוני-יד בעד החלונות ופתחו באש קטלנית רובים ונשק אוטומטי. צאלקה נפצע מייד פצעים אנושים. הוא קפץ בעד החלון החוצה, ונפל שותת דם. חבריו הרוסים נמלטו והודיעו על המקרה בלידה. [16]

מדוע לא התקוממו יהודי הגטאות?

רבים מהצעירים מעלים מעת לעת את השאלה: האם העם היהודי הלך כצאן לטבח בשואה? ותגובתי היא: לא! ולא! השאלה צצה ועולה בגלל חוסר ידע. לכן אני משתדל מעת לעת להביא בביטאונים הסבריהם של אנשים ששרדו את השואה. כך עשיתי בביטאון שעסק ביהדות יוון בשואה וכך אני עושה בביטאון זה. הפעם אני מביא את הסבריו של הפרטיזן מ.כהנוביץ כפי שכתב בספרו: "מלחמת הפרטיזנים היהודים במזרח אירופה".

על שום מה לא התקוממו יהודי הגטאות?

אחת מטענותיהם של הפרטיזנים נגד היהודים הייתה אי-התנגדותם לטבח הגדול שערכו בהם הנאצים. מדוע לא קמה התנגדות הנואשים מכל נושא? בלכתם בדרכם האחרונה לבורות-המוות – מדוע לא קמו ולא התנפלו בסכינים ובקרדומות על המרצחים הנאצים, איככה לא נשכו את צוואריהם בשיניהם? ההיו הגרמנים מצליחים לבצע את שחיטותיהם הטוטאליות עם אחר, ולהכרית, למשל, את הביאלורוסים או הפולנים? מפני מה לא נמלטו היהודים ליערות ולא הקימו לעצמם תנועה פרטיזנית?

אזכור ליל אוקטובר ב-1943, בפושצה הליפצי'אנית, מסביב למדורה. הצנחנים, זה עתה הגיעו מן "הארץ הגדולה", המטירו עלינו מטר שאלות. שאלותיהם צרבו את נפשנו לא נתנו לנו מנוח. תחת לגלות הבנה ואהדה לנו, השרידים המעטים מקהילות יהודיות גדולות, ראינו מצידם רצון לפגוע ולעלוב בנו, ולזרות מלח על פצעינו. ניסינו להרים את המסך מעל אסוננו.

תיארנו לפניהם את המצב והלכי-הרוח בגטו, נגענו בכל הגורמים שצריכים היו להסביר להם את הטרגדיה האיומה של עמנו:

- א. היהודים בתמימותם לא יכלו כלל להעלות בדעתם שהגרמנים ישמידו עם שלם על לא עוון בכפם. בתולדות העולם, ואף דברי ימי ישראל העקובים מדם, לא היה תקדים לטבח איום כזה. כאשר הגיעו לביאלורוסיה הידיעות הראשונות על שחיטות ביהודי ליטא, ניסינו למצוא הסברים לסיבות השחיטה, אך לא יכולנו ולא רצינו להאמין שדבר כל כך איום עלול היה לקרות.
- ב. קל היה לרכז את היהודים, שהיו אלמנט עירוני בריכוזים גדולים, ולשמור עליהם שמירה מעולה; דבר זה שהיה קשה יותר לביצוע בעמים אחרים, המפוזרים ומפורדים על פני עשרות אלפי כפרים וישובים בודדים נידחים.
- ג. בגטאות לא הייתה כל אפשרות להתנגד, אפילו לא התנגדות מתוך ייאוש. היהודים היו נטולי כל נשק ומחמת השנאה הזואולוגית של האוכלוסייה המקומית, הם היו צפויים לפרובוקציות והלשנות בכל מקרה של ניסיון ליצור קשרים עם האוכלוסייה בעניין רכישת נשק; התוצאות היו שחיטות והרג רב.
- ד. קשרי-המשפחה ההדוקים המסורתיים אצל היהודים, אשר בימים תקינים היו לברכה ולתפארת לעמנו, הפכו בשנותה שואה לקללה ולרועץ. מאות אלפי יהודים בחרו מרצונם הטוב בדרך המוות יחד עם נשותיהם, ילדיהם והוריהם, ודחו את הצעות הגרמנים בשעת ה"מיון" להישאר בחיים בלעדיהם, או לחפש להם דרכי-הצלה אחרות. המשפחות ריתקו את האנשים וכבלו אותם, ולא השאירו מקום ליזום התנגדות בגטאות. העובדה שבתחילה לא היו בפרטיזנקה הרוסית ויערות שום אפשרויות קיום לבני-משפחה עם ילדים קטנים והורים זקנים, גרמה לכך שיהודים רבים ויתרו על דרך ההצלה ביערות, ובלבד שלא להינתק מעל הנפשות היקרות להם מכל.
- ה. מעולם לא יכלו לדעת מראש אימתי תתקיים "אקציה" (מבצע השמדה) גרמנית. ה"יאקים הטיפשים" הערימו על היהודים, ורימו את "עם החכמים" המהומם והמבולבל. בכל מקום ובכל עת היו מבצעים את ה"אקציות" בדרך אחרת ובצורה שונה. היו מפתיעים באמצאותיהם, כך שלא הייתה אפשרות להשתמש באמצעי-הזהירות שהוכנו תחילה, כגון: "מלינות" וכו', וכל ההכנות להתנגדות סוכלו ולא הגיעו לכלל ביצוע.
- ו. הגרמנים לא הרגו את היהודים בבת אחת. להיפך; הם השתדלו ליצור את האשליה שהיהודים שנתרו בחיים אחרי "אקציה" לא ייפגעו עוד. "מועצות-היהודים" סייעו הרבה לחיזוק האשליות ובכך הקלו על הנאצים בביצוע מזימתם; רבים מאנשי ה"יונדראט" האמינו לתומם כי על ידי כך אפשר להציל כל מה שניתן, ולא יהיו לגרמנים אמתלאות ותירוצים ל"אקציות" המוניות.
- ז. הגרמנים הצליחו ליצור אצל היהודים תסביך-נחיתות, כתוצאה מחוקים משפילים ומעליבים. הם דיכאו את רוחם ושברו אותם במובן הנפשי והמוסרי. באין מוצא נעשו רפי-ידיים ואדישים, מתים-למחצה, ולא היו מוכשרים ליזום פעולות רציניות. נוצרה גם מעין פילוסופיה שלא כדאי ללחום למען החיים, וכי חרפה היא לחיות בעולם של רוצחים, וכי בעצם אין היהודים הנותרים ראויים לחיים יותר מאחיהם שהושמדו לפניהם. באופן לא נראתה כל דרך להישאר בחיים.
- ח. רגש האחריות העמוק כלפי הציבור והעם עיכב את פעילי המרד ומארגניו בגטאות מלבצע תכנית-התנגדות כלשהי. "מועצות-היהודים" איימו, ולעיתים גם הלשינו. נגד פעילי המרד המעטים, עמדו גם ההמונים היהודים שלא יכלו להתנגד (נשים, ילדים, זקנים, נכים, חולים וכו'). אלה שלא האמינו באפשרות ההצלה ולא רצו להצטרף למלחמת הפרטיזנקה. איש לא יכול להשתחרר מרגש האחריות, שכל פעולת ייאוש נגד הגרמנים עלולה לגרום לטבח יהודים בהמוניהם (המומנט הזה בוטא בעוז נוקב בקינה המפורסמת שנשא המשורר יצחק קצנלסון ז"ל, על העם היהודי ההרוג).

ט. לא היה לנו מושג איזו שנאה לווהטת נגדנו הבהבה בלבות שכנינו. חלק ניכר של האוכלוסים הנוצרים בפולין, רוסיה הלבנה, ליטא ואוקראינה שיתפו פעולה עם הגרמנים בהשמדת היהודים, ללא בושה. מהם אף עלו על הגרמנים באכזריותם וצימאונם לדם יהודים. ידיהם נגאלו בדם יהודי, בשוד וביזה של הרכוש היהודי, וכולם היו מעוניינים שלא יישארו עדים חיים לזוועות אלה אחרי המלחמה. היהודים שהצליחו להינצל מציפורני-המוות של הגרמנים, עונו עד מוות על ידי האיכרים עצמם, או נמסרו על ידיהם לגסטאפו. אותם שנתחבאו אצל "ידידיהם הטובים", נרצחו על ידיהם במוקדם או במאוחר לאחר שגזלו את רכושם. יחסה של האוכלוסייה המקומית סיכל כל דרך להצלה וכל רעיון להקמת תנועה פרטיזנית יהודית.

י. היחס האנטישמי של הפרטיזנים ליהודים שבאו ליערות, מקרי רצח של יהודים על ידי פרטיזנים (במיוחד בתקופה הראשונה, כשהפארטיזנקה הייתה נטולת ארגון מלא ונעדרת ביקורת ופיקוח) – עיכבו יהודים רבים מלברוח ליערות. "למה לטרוח ולחפש את המוות ביערות בשעה שאפשר להשיגו בגטו ללא כל מאמץ?" – כך הצדיקו יהודים את אי-הליכתם ליערות.

כאן יש להעיר שהשחיטות ההמוניות במערב רוסיה הלבנה ואוקראינה בוצעו על ידי הגרמנים במחצית הראשונה של שנת 1942, כשהפארטיזנקה אך החלה להתפתח באזורים אלה, וביערות העבותים שוטטו רק קבוצות קטנות של פרטיזנים בודדים. משגדלה התנועה הפרטיזנית והתפשטה, כבר נשאר מספר קטן של גטאות ומחנות-עבודה עם מספר יהודים אפסי.

יא. גם גורל עמים אחרים וודאי היה כגורל עמנו אילו היו באותם הנסיבות ותנאי החיים. כולנו עדים היינו לרציחת מאות אלפי שבועיים סובייטיים ללא ניסיון כל שהוא של התנגדות-יאושו. בשעת המצור בפושצ'ה הליפיצ'אנית, ביערות רודא (בין הנהרות שצ'ארא וניאמן) בדצמבר 1942, בפושצ'ה הנאליבוקית, יוני-יולי 1943, נרצחו על ידי הגרמנים ללא התנגדות, עשרות אלפי איכרים ביאלורוסיים ופולניים, על נשיהם וטפם, באשמת הושתת עזרה לפרטיזנים. אחרי דיכוי מרד ורשה, בראשות גנרל בור-קומורובסקי, הועברו אלפי פולנים למחנה ההשמדה אוישוויץ. כן היינו עדים למותם השפל והנדכא של בני "עם האדונים", כאשר נפלו בשבי הפרטיזנים. נגד קלגסים חמושים מכף רגל ועד ראש, לא יכלו לקום אנשים מחוסרי נשק ומיואשים, היה מקום רק לפעולות גבורה של ייאוש מצד יחידים!

יב. הדעה, שמצאה לה מהלכים בחוגים מסוימים בפארטיזנקה ואפילו ברוסיה גופה בשנות המלחמה, כי היהודים פחדנים הם, אינם ורצים ללחום ונאחזים בעד כל מחיר בחיים – מוטעית היא מיסודה. היהודים בתנועה הפרטיזנית ובגייסות השונים של צבאות-הברית, הוכיחו למה הם מוכשרים כשניתנת להם האפשרות ללחום. אלפי היהודים שנפלו בקרבות בעת מילוי משימותיהם, עשרות אלפי הגיבורים היהודיים שמעשי-גבורתם צוינו לשבח וזכו לאותות-הגבורה הגבוהים של רוסיה – סותרים את ההנחות שנתמכו על ידי חוגים אנטישמיים מסוימים בתנועה הפרטיזנית.

אין ודאות אם עלה בידינו לשכנע בכך את חברינו הפרטיזנים הרוסיים, אך הישרים שבהם הסכימו שהמומנטים שפורטו לעיל, מסבירים את סיבות הטרגדיה היהודית. אכן, להם לא יכולנו לגלות את כל חשבון הכאב שבמעמקי לבנו. נעשה נא, איפוא, את החשבון לעצמנו ונחשוף את האמת כמות שהיא, ותהי מרה ואכזרית כאשר תהייה!
מה הן בעצם הסיבות שהביאו לכך שישובים יהודיים גדולים כצאן לבטח הובלו? שישה מיליון יהודים, עדת-נוער ענקית – פרט למעטים יוצאים מן הכלל, הלכו לבורות ולמחנות-המוות ולא משכו עימהם לפחות מספר תלוינים גרמניים אלי קבר?...

- א. יהודי הגלות לא הייתה בידם שום מסורת קרבית, הם לא חונכו ברוח מלחמה למען החיים עם נשק ביד. הם לא אומנו בנשק ולא למדו להעריכו. הפולנים והביאלורוסים תפסו את הנשק שהצבא האדום השליך אחרי גוו בשעת נסיגתו המבוהלת, וטעמנו אותו באדמה לעת מצוא. נשק זה נוצל מאוחר יותר על ידי הפרטיזנים. היהודים לא עשו כך, אף-על-פי שידעו את הצפוי להם מן הגרמנים.
- ב. הנוער היהודי קיבל חינוך פציפיסטי מופרז. חונכנו על תורה שלימדה אותנו שחיי האדם קודם הם. תורת-משה ציוותה לנו: "ואת הדם לא תאכלו כי הדם הוא הנפש!" "לא תיקח האם על הבנים. שלח תשלח את האם ואת הבנים תיקח לך". חינוך כזה שיתק בנו כל רגש נקמה וקרב.
- ג. עם אבדן עצמאות ישראל, אבדה גם הגבורה היהודית. הגבורה הישראלית קשורה לתקופות בהן ישבו היהודים על אדמתם. בר-כוכבא היה אחרון גיבורי ישראל על אדמת ארץ-ישראל, אשר הוציא את חרבו מנדנה. באלפי שנות הגלות, נוצרה בעם הפסיכולוגיה הגלותית. במקום גיבורים – קמו "משיחי-שקר", במקום גבורה – אדישות וקידוש-השם. בכל תקופת הגלות, לא היו לנו גיבורים שעל מעשי גבורתם יתחנך הנוער שלנו, אשר ישמש להם סמל ודוגמה כיצד לחיות ולמות בגבורה, במלחמה למען החיים.
- ד. לא טיפחנו את רגש הגאווה הלאומית היהודית, ללחום למען ערכים אנושיים, כבוד לאומי ונקמת דם ללא-רחם באויב. למעשה לא לימדו אותנו את המצווה שחז"ל לימדוה להלכה: "הבא להרגך – השכם להרגו". אכן, למדנו "להיות דמומים ממים ונמוכים מעשב".
- ה. לא חינו את הנוער שלנו ברוח הספרטניות, לא לימדנוה להתגבר על זמנים קשים, וכאשר באה תקופת האימים לא היינו נכונים לה. הרבה עלפי יהודים יכלו להינצל על ידי בריחה ליערות הפרטיזנים, אך הפחד לאבד את קורת-הגג מעל הראש (אשר ככלות הכל היה קיים בגטו), הפחד ממעבה היער עטוף המסתורין, מפני הלא-נודע – עיכב רבים מן ההליכה ליערות. אחרי המצור הגדול על הפרטיזנים בפושצ'ה הנאליקובית, ביולי 1943, חזרו מיואשים לגטו לידה כ-100 יהודים אשר לא יכלו לשאת את תנאי-החיים ביערות; ומקץ כמה חודשים (ספטמבר 1943) הוצאו למחנה-המוות מיידאנק.
- ועוד תופעה מפליאה יותר...
- בעת התקפת הבריגדה "צ'קאלוב" על העיירה הורודוק (גליל וולוז'ין), בחודש ינואר 1943, נמצאו בעיירה, אחרי כיבושה, שנים-עשר יהודים, שהושארו בחיים, על ידי הגרמנים, אחרי הטבח הכללי, בתור בעלי-מלאכות-מומחים. כרגיל, היו הגרמנים רוצחים מומחים מעין אלה, לאחר שניצלו אותם לצרכיהם, במשך תקופה מסוימת...
- הפרטיזנים היהודים של הבריגדה הנ"ל הציעו לבעלי-המלאכות שיברחו עם הפרטיזנים הנסוגים ליערות. אבל, למרבה התימהון, לא הסכימו המומחים לכך!...
- למחרת הנסיעה חזרו השוטרים והגרמנים להורודוק. הם העבירו את שנים-עשר היהודים לעיירה השכנה, ראדושקביץ', ונהרגו כעבור יומיים, בעת הטבח ביהודי העיירה...
- גם הבורסקאים, שהושארו זמנית באיביה על ידי השלטונות הגרמניים, אחרי העברת כל יהודי העיירה לבוריסוב (13 בינואר 1943), ויתרו על הצעת הפרטיזנים קינקולקין (גדוד "סטאלין") וקבק, להצית את בית החרושת לבורסקאות ולברוח איתם היערה...
- ו. טופח אצלנו הרעיון על יחס של קדושה לחיים; זוהי תופעה בריאה בימים כתיקונם, ואילו בעולם של רוצחים, שבו רק כוח הזרוע מכריע בקיומו של העם – הפכה לנו תופעה זו לרועץ. כחכמת-חיים שימשה לנו הפילוסופיה הפסיבדו-מעשית של קוהלת – "כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת", ולא הגישה הבריאה והנכונה כי "מוטב למות על הרגליים מאשר לחיות על הברכיים", ו"טוב מות גיבורים מחיי בושע". נאחזנו בחיים המבישים ובלבד לחיות. התוצאה הייתה: מוות משפיל.

ז. אכן בעוכרינו היה "תסביך הגלות" אשר הונחל מדור לדור והפך לדם מדמנו וישותנו. בגלות חי היהודי בחסד העמים וסבל מתסביך-נחיתות. לכל גזירה ופורענות נמצאה ההצדקה: "הרי בגלות אנו!" חסרנו את "הרגשת הבית", את הקשר הטבעי האורגני לקרקע. אפילו יהודי רוסיה, אשר היו במשך 25 שנה שווים בזכויות להלכה ולמעשה, ואשר לא היה להם תסביך-נחיתות של אזרחים ממדרגה שנייה – חסרים היו את "הרגשת הבית". אחרת אי אפשר להבין את מותם הפסיבי. אכן "הרגשת הבית" היא הנותנת כוח ונוסכת בלב הצעיר אומץ וגבורה להקריב את חייו על מזבח העניין הגדול והקדוש. הכרה זו עודדה מאות אלפי יהודים בארץ-ישראל למאבק של מעטים עם רבים, הערבים והביטים שעלו עליהם בכוחם ונשקם. אכן בארץ-ישראל הייתה "הרגשת הבית", ההכרה ש"בתוך עמי אני יושב", הקשר האורגני עם יסוד הכל – עם אמא-אדמה. [18]

כיסופיו של פרטיזן לארץ מולדתו ארץ-ישראל

הפרטיזן אליעזר [לייזר] לידובסקי כתב שיר מרגש וארוך על הילדים והמשפחות שנרצחו בשואה. מול בקשת הנקם הלגיטימית, זהו שיר של תקווה רבה. השיר נכתב בשנת 1943 ביערות אוקראינה, בשעת סערת נפש לזכר אשתו וילדיו שנרצחו בברנוביץ'.
אני מביא רק את קטע הסיום של השיר על הארץ הנכספת-ארץ ישראל.
כאשר הקריא את שירו בפני הפרטיזנים הוא הוחשד בתעמולה לאומנית בין הפרטיזנים. הוא קיבל עונש על כך ממפקד יחידת הפרטיזנים.

אחי!
עולם המיליונים שבבי-אדם,
נסרים מיער גדול וירוק, יהדות פורחת.
זועק ומריע!
מוות לרוצחי עולם!
קראו דרור לאנושות
שחרורה מכבלי אוכלי-אדם
ולנו, לשרידי הגיהנום
רק יעד אחד,
מולדת נכין לדורות הבאים –
בארץ המובטחת
מאז ולעדי עד!

[19]

- אליסטייר מקליין: **פרטיזנים**, מזרחי, תשמ"ג-1983.
- אלכסנדר אילתי בוגן, אברהם ביבר, קופל קולפניצקי [עורכים]: **פרטיזנים מספרים**, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תשס"ו-2006.
- אילתי שלום: **לחצות את הנהר**, יד ושם, תש"ס-1999.
- אנדלין נחמיה: **בדרכי הלחימה הפרטיזנית**, ספרית פועלים, מורשת, הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, תשמ"ד-1983.
- ארד יצחק: **נעורים בלחימה - מגיא החורבן להר-אל**, מערכות-משרד הביטחון, תשל"ז-1977.
- ארנסט-דרורי אדית: **רוקדת מעל תהום - שלוש שנים עם הפרטיזנים במחתרת בסלובקיה, 1942-1945**, "יד ושם", תשס"ג-2003.
- בוגן אלכסנדר, ביבר אברהם, קולפניצקי קופל[עורכים]: **פרטיזנים מספרים** [אנתולוגיה], משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תשס"ו-2006.
- בורנשטיין בלה: **היער היה בית-סיפורה של פרטיזנית**, בית לוחמי הגטאות, תשמ"ח-1988.
- בורנשטיין שמואל: **פלוגת ד"ר אטלס**, הקיבוץ המאוחד, בית לוחמי הגטאות, תשכ"ה-1965.
- בלסקי טוביה, בלסקי זוסיה: **יהודי יער, מסיפורי פרטיזנים יהודים ביערות רוסיה הלבנה**, עם-עובד, תש"ו-1946.
- ברסטיצקי ישראל: **ילדי הצל את עצמך - מנער לפרטיזן ולוחם**, משרד הבטחון - ההוצאה לאור, תשס"ד-2004.
- גוטמן ישראל [עורך]: **האנציקלופדיה של השואה**, ערך פרטיזנים ספרית פועלים, תש"ן-1990, כרך ד, עמ' 992-1002.
- גלעין חיים: **עין לציון צופיה - סיפורו של פרטיזן יהודי**, בית לוחמי הגטאות, תשס"א-2001.
- גפן.מ ואחרים [עורכים]: **ספר הפרטיזנים היהודים**, מרחביה: ספרית פועלים, תשי"ט-1959.
- גרלינג שלום: **קורות לוחם יהודי**, הקיבוץ המאוחד, בית לוחמי הגטאות, תשכ"ח-1968.
- גורנשטיין יוסף: **פרטיזן**, טרקלין, תשנ"ד-1994.
- גרנשטיין יחיאל: **יהודי ביער: קורותיו של פרטיזן יהודי**, מתורגם מידיש ומעובד בידי המחבר, תל-אביב: מאור, 1983.
- דידזון גוסטה: **יומנה של יוסטינה**, בית לוחמי הגטאות, תשס"ה-2005.
- היועץ המשפטי לממשלה נגד אדולף אייכמן, עדויות ב**, מרכז ההסברה תשכ"ג-1963,
- ורנר הרולד: **להשיב מלחמה שערה - זיכרונותיו של פרטיזן יהודי**, יד ושם, תשס"ה-2005.
- זייע'ק מרדכי: **מיומנו של פרטיזן - ניצול שואה**, הוצאת המחבר, תשל"א-1971.
- חולבסקי שלום: **מרי ולוחמה פרטיזנית - יהודי בילורוסיה במלחמת העולם השנייה**, "יד ושם", תשס"א-2001.
- חולבסקי שלום: **המאפיינים של התנועה הפרטיזנית היהודית, בתוך "מרי ולוחמה פרטיזנית - יהודי בילורוסיה במלחמת העולם השנייה"**, יד ושם תשס"א-2001, עמ' 41-48.
- טרגר-ניסילביץ' זלדה: **הפרטיזנית זלדה**, מורשת, ספרית הפועלים, תש"ן-1989.
- טק נחמה: **משפחת אנשי היער**, "יד ושם", תשנ"ז-1997.
- יפה יהושע בן אברהם: **פרטיזנים - קורות פלוגת פרטיזנים יהודים ביערות רוסיה-הלבנה**, תרגם מכתב-יד ש' מנדל, ג' טברסקי, תשי"ב-1952.
- יפה יהושע: **בגטו נובוגרודק ובתנועה הפרטיזנית**, ארגון יוצאי נובוגרודק, תשמ"ט-1988.
- כהנוביץ מ: **מלחמת הפרטיזנים היהודים במזרח אירופה**, עיינות תשי"ד-1954.
- לוץ ברוך: **ביערות הנקם**, הקיבוץ המאוחד, תשכ"ח-1968.
- ליאונד ראובן: **פרטיזן יהודי ביער**, ספרית פועלים, תשנ"ג-1993.
- ליברמן אירנה: **פרטיזן ושמו צוציק**, מסדה, תשל"ג-1971.

לידובסקי אברהם: **ביערות - רשימות של פרטיזן יהודי**, הקיבוץ המאוחד, תש"ו-1946.
 לידובסקי אליעזר [לייזר]: **ושביב האש לא דער**, ארגון הפרטיזנים ולוחמי המחתרות
 ומורדי הגטאות בישראל תשמ"ו-1986.
 מלכה פישקין [תרגמה מאידיש ומרוסית]: **פרטיזנים צעירים, ספורי גבורה ממלחמת העולם
 השנייה**, ש.שרבק, תשט"ו-1955.
 קורצ'ק-מרלא רז'קה: **להבות באפר**, מרחביה-מורשת, תשכ"ה-1965.
 קורצ'ק רז'קה, טובין יהודה, רב יוסף [עורכים]: **הפרטיזאנית זלדה**, מורשת, תש"ן-1990.
 קלכיים משה: **בקומה זקופה**, ארגון הפרטיזנים לוחמי המחתרות ומורדי הגטאות בישראל,
 תשנ"א-1991.
 שגר-נשמית: **הפלוגה ה-51** - קורות הקבוצה הפרטיזנית של יהודי גיטו סלונים,
 משרד הבטחון - ההוצאה לאור, תש"ן-1990.

אתרים באינטרנט

"כמו סימנה...מדור לדור", הפרטיזנים היהודים בימי השואה [חוברת]:

<http://noar.education.gov.il/main/upload/perut/partizan.htm>

אתר הפרטיזנים היהודים:

<http://www.thepartizans.org/heb/com.asp?id=88&cat=com>

עדויות בווידיאו:

http://www.massuah.org.il/pages/video_details.asp?intGlobalId=76&intLangId=1&videoID=22

אתר חיפוש-פרטיזנים-בית לוחמי הגטאות:

<http://partisans.org.il/Site/site.advsearch.he.aspx>

מראי מקומות

1. מקור התמונה:
<http://www.thepartizans.org/heb/memories.asp?iType=43&iPic=351&cat=memories>
2. לידובסקי אליעזר [לייזר]: **ושביב האש לא דער**, עמ' 101-113.
3. כהנוביץ מ: **מלחמת הפרטיזנים היהודים במזרח אירופה**, עמ' 173-181.
4. לידובסקי אליעזר [לייזר]: **ושביב האש לא דער**, עמ' 122-127.
5. בורנשטיין שמואל: **פלוגת ד"ר אטלס**, עמ' 53-64.
6. בלסקי טוביה, בלסקי זוסיה, יהודי יער, **מסיפורי פרטיזאנים יהודים ביערות רוסיה
 הלבנה**, עמ' 5-13.
7. בלסקי טוביה, בלסקי זוסיה, יהודי יער, **מסיפורי פרטיזאנים יהודים ביערות רוסיה
 הלבנה**, עמ' 236-343.
8. בלסקי טוביה, בלסקי זוסיה, יהודי יער, **מסיפורי פרטיזאנים יהודים ביערות רוסיה
 הלבנה**, עמ' 92-97.
9. גרנטשטיין יחיאל: **יהודי ביער: קורותיו של פרטיזן יהודי**, עמ' 57-67.
10. לידובסקי אליעזר [לייזר]: **ושביב האש לא דער**, עמ' 147-151.
11. **היועץ המשפטי לממשלה נגד אדולף אייכמן, עדויות ב, מרכז ההסברה תשכ"ג-1963**,
 עמ' 1244-1249.
12. גרלינג שלום: **קורות לוחם יהודי**, עמ' 161-166.
13. זייצ'יק מרדכי: **מיומנו של פרטיזן - ניצול שואה**, עמ' 157.
14. גרנטשטיין יחיאל: **יהודי ביער: קורותיו של פרטיזן יהודי**, עמ' 87-91.
15. אנדלין נחמיה: **בדרכי הלחימה הפרטיזאנית**, עמ' 98-99.
16. כהנוביץ מ: **מלחמת הפרטיזנים היהודים במזרח אירופה**, עמ' 382-387.
17. אנדלין נחמיה: **בדרכי הלחימה הפרטיזאנית**, עמ' 259-260.
18. כהנוביץ מ: **מלחמת הפרטיזנים היהודים במזרח אירופה**, עמ' 76-81.
19. לידובסקי אברהם: **ביערות - רשימות של פרטיזן יהודי**, עמ' 129-134.